

Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του Τουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές

Ε. ΣΒΟΡΩΝΟΥ

Ε. ΣΒΟΡΩΝΟΥ

Μέθοδοι Διαχείρισης
του Οικοτουρισμού
και του Τουρισμού
σε Προστατευόμενες
Περιοχές

Αθήνα 2003

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ & ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ & ΕΡΓΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

<http://www.minenv.gr>

Φορέας Υλοποίησης: WWF ΕΛΛΑΣ

Η έκδοση αυτή έχει χρηματοδοτηθεί από το Υπουργείο Περιβάλλοντος
Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων και συγκεκριμένα από το Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ.

ISBN 960-7284-16-X

Η έκδοση αυτή τυπώθηκε σε 5.000 αντίτυπα.

Κείμενα: Ελένη Σβορώνου

Γλωσσική επιμέλεια: Ντίνα Τσιώρου

Εικονογράφηση: Gear Print

Γενική επιμέλεια εντύπου: Ελένη Σβορώνου, Μαρίνα Συμβουλίδου

Σχεδιασμός & Εκτύπωση: «ΣΧΗΜΑ & ΧΡΩΜΑ» Παραγωγική μονάδα
του ΚΕΘΕΑ

Αθήνα 2003

Copyright © ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ & ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

Περιεχόμενα

Συνομογραφίες	6
Οδηγός Χρήσης Εγχειριδίου: Τα συνηθέστερα ερωτήματα και οι απαντήσεις τους	8
Πρόλογος	9
Εισαγωγή	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Σκοπός και θέμα του εγχειριδίου	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Δυνατότητες και περιορισμοί στην αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας για τον οικοτουρισμό	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ιστορική αναδρομή: οι αρχικές προσδοκίες, οι διαψεύσεις και τα εργαλεία σχεδιασμού και διαχείρισης του οικοτουρισμού	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Διευκρινίσεις για τον οικοτουρισμό	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Αγροτουρισμός και οικοτουρισμός	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Σχεδιασμός και διαχείριση του οικοτουρισμού και του τουρισμού. Στρατηγικές επιλογές	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης στον τουρισμό και των προοπτικών ανάπτυξης του οικοτουρισμού	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Η φέρουσα ικανότητα, το σύστημα παρακολούθησης και το σύστημα διαχείρισης επισκεπτών	83
8.1. Η έννοια της φέρουσας ικανότητας	85
8.2. Σύστημα παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό. Παραδείγματα από την Ελλάδα	87
8.3. Σύστημα διαχείρισης επισκεπτών. Παραδείγματα από την Ελλάδα	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: Τα διεθνή συστήματα παρακολούθησης των επιπτώσεων από τον τουρισμό	95
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Ένα υποθετικό παράδειγμα σχεδιασμού του οικοτουρισμού σε περιοχή Natura	103
Επίλογος	108
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	111
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I: Κώδικες ορθής πρακτικής και συμπεριφοράς	112
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II: Συστήματα πιστοποίησης	116
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III: Εργαλεία οικονομικής ενίσχυσης της προστασίας της φύσης	121

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV: Τρόποι συμβολής των γραφείων τουρισμού περιπέτειας στην προστασία	123
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V: Δείγμα Κανόνων Ορθής Συμπεριφοράς	124
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VI: Προδιαγραφές οικολογικών καταλυμάτων	125
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VII: Συγκριτική παρουσίαση των κυριότερων συστημάτων παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό	128
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VIII: Ένα επιτυχημένο παράδειγμα οκοτουρισμού από το εξωτερικό: Η Προστατευόμενη Περιοχή Ταμποπάτα στον Αμαζόνιο, Περού	136
Βιβλιογραφία	140

Συντομογραφίες

ΔΕΔ: Δημοτική Επιχείρηση Διαδίας
Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΒΥ: Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων
ΕΘΠΑΒΣ: Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου και Βορείων Σποράδων
ΕΘΠΖ: Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου
ΕΠΠ: Εταιρεία Προστασίας Πρεσπών
ΚΥΑ: Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΚΟ: Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
EMAS: Eco-Management and Audit Scheme
IUCN: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources
ΜΟμ: Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας
TUI: Touristic Union International
UNEP: United Nations Environmental Program
WWF: World Wide Fund for Nature

Πλάισια

ΠΛΑΙΣΙΟ 1: Εφαρμοσμένη έρευνα στον οικοτουρισμό	20
ΠΛΑΙΣΙΟ 2: Ο οικοτουρισμός δεν ορίζεται χωρίς αναφορά σε αρχές και προϋποθέσεις	25
ΠΛΑΙΣΙΟ 3: Οι πιο έγκυροι ορισμοί: διαφωτιστικοί αλλά χρήζουν προσαρμογής	26
ΠΛΑΙΣΙΟ 4: Ορισμός του οικοτουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές	30
ΠΛΑΙΣΙΟ 5: Το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου	30
ΠΛΑΙΣΙΟ 6: Πρακτική συμβουλή	40
ΠΛΑΙΣΙΟ 7: Τα έσοδα από τον οικοτουρισμό	45
ΠΛΑΙΣΙΟ 8: Το δάσος Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου	46
ΠΛΑΙΣΙΟ 9: Οι βασικές δράσεις σχεδιασμού και ανάπτυξης του οικοτουρισμού στη Δαδιά	49
ΠΛΑΙΣΙΟ 10: Τα χαρακτηριστικά «άριστης πρακτικής» του διαχειριστικού φορέα που αναλαμβάνει ενεργό συμμετοχή στο σχεδιασμό του οικοτουρισμού	52
ΠΛΑΙΣΙΟ 11: Ολοκληρωμένος σχεδιασμός	53
ΠΛΑΙΣΙΟ 12: Όσο λιγότερο ανεπτυγμένος είναι ο τουρισμός σε μια περιοχή, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες ανάπτυξης του οικοτουρισμού	54
ΠΛΑΙΣΙΟ 13: Σύστημα παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό	55
ΠΛΑΙΣΙΟ 14: Η σημασία της κατάρτισης για τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας	56
ΠΛΑΙΣΙΟ 15: Τα παραδείγματα του ΕΘΠΖ, του ΕΘΠΑΒΣ και της Κερκίνης	57
ΠΛΑΙΣΙΟ 16: Παραδείγματα από το ΕΘΠΖ, την Εταιρεία Προστασίας Πρεσπών και το Εθνικό Πάρκο Garrotxa της Ισπανίας	61
ΠΛΑΙΣΙΟ 17: Το πρόβλημα της αισθητικής των τουριστικών υποδομών	63
ΠΛΑΙΣΙΟ 18: Το παράδειγμα της Κερκίνης	73
ΠΛΑΙΣΙΟ 19: Οι εμπλεκόμενες ομάδες και πιθανά πλεονεκτήματα και αδυναμίες για την ορθή εφαρμογή του οικοτουρισμού	76
ΠΛΑΙΣΙΟ 20: Η ελκυστικότητα των εθνικών πάρκων	84
ΠΛΑΙΣΙΟ 21: Η ζήτηση για οικοτουρισμό αυξάνεται	86
ΠΛΑΙΣΙΟ 22: Χωροθέτηση προσβάσεων	90
ΠΛΑΙΣΙΟ 23: Η φέρουσα ικανότητα και ο τουρισμός περιπέτειας	98
ΠΛΑΙΣΙΟ 24: Ερμηνεία και ανάδειξη περιβάλλοντος	99
ΠΛΑΙΣΙΟ 25: Τα μέσα ερμηνείας και ανάδειξης	100

Οδηγός Χρήσης Εγχειριδίου:

Τα συνηθέστερα ερωτήματα και οι απαντήσεις τους

ΤΙ;	ΠΟΥ;
Τι είναι ο οικοτουρισμός;	Σελ. 26 & 30
Ο οικοτουρισμός αφορά μόνο στην ορεινή Ελλάδα ή μπορεί να αναπτυχθεί και σε νησιωτικές ή παράκτιες περιοχές;	Σελ. 28
Πώς οργανώνω ολοκληρωμένο σχεδιασμό οικοτουρισμού σε ένα Εθνικό Πάρκο;	Σελ. 30
Ο τουρισμός περιπέτειας είναι οικοτουρισμός;	Σελ. 33
Τι είναι ο αγροτουρισμός και πώς συνδέεται με τον οικοτουρισμό;	Σελ. 38
Τα έσοδα από τον οικοτουρισμό μπορούν να χρηματοδοτήσουν τη λειτουργία μιας προστατευόμενης περιοχής;	Σελ. 45
Ο οικοτουρισμός ως μέσο ευαισθητοποίησης της τοπικής κοινωνίας	Σελ. 46-48
Πότε υπάρχει δυνατότητα ανάπτυξης οικοτουριστικού «προϊόντος»;	Σελ. 48-50
Η αισθητική των τουριστικών υποδομών	Σελ. 63
Ο οικοτουρισμός στην Ελλάδα αφορά κυρίως στον εσωτερικό τουρισμό;	Σελ. 68
Ποια είναι η σημερινή κατάσταση της περιοχής μου όσον αφορά στον τουρισμό;	Σελ. 70-72
Ο ρόλος των ταξιδιωτικών γραφείων	Σελ. 76
Ο ρόλος των γραφείων τουρισμού περιπέτειας	Σελ. 76
Ο ρόλος των ξενοδοχείων και των λοιπών καταλυμάτων	Σελ. 77
Ο ρόλος των τουριστών	Σελ. 77
Ο ρόλος των Κέντρων Πληροφόρησης και των ΜΚΟ	Σελ. 79
Ο ρόλος του κράτους	Σελ. 79
Τα εργαλεία για τη διαχείριση του οικοτουρισμού	Σελ. 84
Τι είναι η φέρουσα ικανότητα;	Σελ. 85
Τι είναι το σύστημα παρακολούθησης επισκεπτών;	Σελ. 87
Τι είναι σύστημα διαχείρισης επισκεπτών;	Σελ. 91
Τι είναι τα Όρια Αποδεκτών Αλλαγών;	Σελ. 96
Τι είναι η ερμηνεία και ανάδειξη περιβάλλοντος;	Σελ. 99
Πώς γίνεται η ερμηνεία και ανάδειξη του περιβάλλοντος στην ύπαιθρο;	Σελ. 100
Πώς επιτυγχάνω ολοκληρωμένο σχεδιασμό οικοτουρισμού σε μια περιοχή Natura;	Σελ. 104

Πρόλογος

Η διαχείριση των προστατευόμενων φυσικών περιοχών στη χώρα μας έχει εισέλθει σε μια νέα φάση. Η δημιουργία των 27 φορέων διαχείρισης όπως επίσης και το πρόγραμμα του ΥΠΕΧΩΔΕ «Διαχείριση προστατευόμενων περιοχών» παρέχουν τη δυνατότητα συγκρότησης ενός ολοκληρωμένου δικτύου που απλώνεται σε όλη την επικράτεια και καλύπτει τις σημαντικότερες από τις προστατευόμενες περιοχές της χώρας μας.

Τόσο η διεθνής όσο και η, ομολογουμένως μικρή, Ελληνική εμπειρία δείχνουν ότι αποτελεσματική προστασία των περιοχών αυτών δεν μπορεί να επιτευχθεί ερήμην των τοπικών πληθυσμών. Αντίθετα οι σύγχρονες αντιλήψεις για ενεργό προστασία επιβάλλουν την ταυτόχρονη εξασφάλιση της προστασίας του περιβάλλοντος με τη διατήρηση των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων ήπιας μορφής που προωθούν τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής.

Ο τουρισμός και ειδικά ο οικοτουρισμός αποτελεί μια από τις δραστηριότητες που μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο όχι μόνο στην ανάδειξη αλλά και στην οικονομική αναζωογόνηση των προστατευόμενων περιοχών. Υπολογίζεται ότι ένα ποσοστό που κυμαίνεται από 40%-60% του συνολικού διεθνούς τουρισμού έχει ως αντικείμενο περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Το ποσοστό αυτό αυξάνεται εάν οι οικο-προορισμοί συνδυαστούν με ιστορικά ή πολιτιστικά μνημεία.

Ο οικοτουρισμός για την Ελλάδα είναι μια «νέα» πρόκληση. Όχι μόνο γιατί μπορεί να αναδιανείμει το τουριστικό προϊόν της χώρας και σε περιοχές που μέχρι σήμερα δεν αποτελούν τουριστικούς προορισμούς, αλλά κυρίως γιατί μπορεί να προ(σ)καλέσει νέας ποιότητας τουριστικό ρεύμα στη χώρα.

Ο οικοτουρισμός δεν είναι πανάκεια. Είναι όμως ένα πολύ καλό εργαλείο για την ανάδειξη και την ανάπτυξη μίας περιοχής το οποίο θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί σωστά και κυρίως με σύνεση. Σε αντίθετη περίπτωση μπορεί να επιφέρει τελείως αρνητικά αποτελέσματα.

Η φέρουσα ικανότητα και η διαχείριση των επισκεπτών αποτελούν ορισμένα μόνο από τα ζητήματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη.

Στο τεύχος αυτό γίνεται προσπάθεια να καταγραφούν οι σχετικές εμπειρίες του WWF. Νομίζουμε ότι είναι πολύ χρήσιμες και θα βοηθήσουν τις διαχειριστικές αρχές των προστατευόμενων περιοχών να αναπτύξουν με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα τις πρωτοβουλίες τους σε αυτόν τον τομέα.

Β. Παπανδρέου

ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ,
ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

Εισαγωγή

Είναι προφανές ότι η Ελλάδα με την πλούσια φυσική και πολιτιστική της κληρονομιά έχει την δυνατότητα να αναπτύξει την εξειδικευμένη αυτή μορφή τουρισμού που ονομάζεται οικοτουρισμός. Οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν το κατ'εξοχήν πεδίο εφαρμογής δράσεων οικοτουρισμού και ως εκ τούτου ο οικοτουρισμός μπορεί να αποτελέσει σημαντική ευκαιρία για την ανάπτυξη της υπαίθρου με πολλαπλά οφέλη: συμβολή στην προστασία της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς, στήριξη στην τοπική οικονομία και την περιφερειακή ανάπτυξη, συγκράτηση πληθυσμών σε απομακρυσμένες περιοχές, ευαισθητοποίηση του κοινού για την προστασία του περιβάλλοντος κλπ.

Όμως, για μια χώρα όπου ο τουρισμός έχει εξελιχθεί σε μείζον «κεφάλαιο», δημιουργώντας και συχνά παράλληλα φαινόμενα αλλοίωσης τοπίου και υποβάθμισης φυσικών πόρων, είναι σημαντικό στον σχεδιασμό του οικοτουρισμού να τεθούν εξ αρχής οι σωστές βάσεις και να εντοπιστούν οι βασικές προκλήσεις στις οποίες καλούμαστε να ανταποκριθούμε. Κυρίως, είναι σημαντικό να αντιληφθούμε όλοι τι ακριβώς εστί οικοτουρισμός και πως μπορεί κανείς να τον σχεδιάσει έτσι ώστε να συμβάλλει ενεργά τόσο στην προστασία της φύσης και όσο και στην ανάπτυξη μιας περιοχής και την διατήρηση του κοινωνικού της ιστού.

Η εξειδικευμένη αυτή μορφή τουρισμού για να κερδίσει την μάχη της ανταγωνιστικότητας, να ικανοποιήσει τον συχνά απαιτητικό πελάτη, και κυρίως, να μην διακυβεύσει το μέλλον του φυσικού πόρου, ζητά γνώσεις σχετικές με το αντικείμενο.

Αυτήν ακριβώς την γνώση επιθυμεί να μεταφέρει το WWF Ελλάς μέσα από τι συγκεκριμένο εγχειρίδιο. Με την υποστήριξη του ΥΠΕΧΩΔΕ, επιδίωξη μας είναι να μοιραστούμε με τον αναγνώστη τα κρίσιμα, κατά την άποψη μας, θέματα σχετικά με τον σχεδιασμό και την οργάνωση του οικοτουρισμού στην χώρα μας και να δώσουμε με τρόπο πρακτικό το όποιο απόσταγμα εμπειρίας που διαθέτει η οργάνωση από την πολυετή της δράση στην Ελλάδα και τον υπόλοιπο κόσμο.

Μέχρι στιγμής, η Ελλάδα διαθέτει λίγα, πλην όμως φωτεινά παραδείγματα σχεδιασμού και οργάνωσης οικοτουριστικών δραστηριοτήτων. Ελπίδα μας είναι μέσα στα επόμενα χρόνια, ο οικοτουρισμός να αποτελέσει ένα ουσιαστικό εργαλείο για την διατήρηση και αιεφόρο ανάπτυξη των προστατευόμενων περιοχών της χώρας μας. Ας το επιχειρήσουμε.

Δημήτρης Καραβέλλας

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ WWF ΕΛΛΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Σκοπός και θέμα του εγχειριδίου

ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΑΥΤΟΥ

είναι να προσφέρει πρακτικά εργαλεία για το σχεδιασμό και τη διαχείριση του οικοτουρισμού, αλλά και του τουρισμού γενικότερα, στις προστατευόμενες περιοχές. Ο οικοτουρισμός αποτελεί μια υπόσχεση για την ήπια ανάπτυξη ιδίως της ενδοχώρας. Μπορεί όμως να μετατραπεί και σε «δούρειο ίππο» για την αλόγιστη ανάπτυξη, εάν δε σχεδιαστεί ορθά. Έχουν εκφραστεί έντονες διαμαρτυρίες για την κατάχρηση του όρου «οικοτουρισμός» με στόχο το «πρασίνισμα»¹ τουριστικών επιχειρήσεων και την εκμετάλλευση του φυσικού πλούτου των αναπτυσσόμενων χωρών προς όφελος των ανεπτυγμένων. Οι αντιρρήσεις διευρύνονται για να συμπεριλάβουν το επιχείρημα ότι ο οικοτουρισμός είναι απλώς ένα άλλοθι και ένα πρώτο βήμα για την άναρχη ανάπτυξη νέων περιοχών με πολύτιμα οικοσυστήματα.

¹ Το δόθεν πρασίνισμα, "greenwashing".

Τι είναι τελικά ο οικοτουρισμός; Ο τρόπος με τον οποίο τον ορίζει κανείς προϋποθέτει και συνεπάγεται μια ιδεολογική και πολιτική τοποθέτηση για το μέλλον των προστατευόμενων περιοχών και την έννοια της ήπιας ανάπτυξης. Η επιλογή που προτείνεται είναι σαφής: **ο οικοτουρισμός πρέπει να συμβάλλει στην προστασία της φύσης, αλλά και της πολιτιστικής κληρονομιάς, στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη μια προστατευόμενης περιοχής.** Εάν δεν συμβάλλει, δεν είναι οικοτουρισμός. Πιθανόν είναι «ήπιος τουρισμός», δηλαδή τουρισμός που δεν υποβαθμίζει το περιβάλλον. Αυτή δεν είναι μια αυθαίρετη τοποθέτηση. Έχει τις ρίζες της στο παρελθόν και στη γέννηση της έννοιας, όπως θα δειχθεί στο τρίτο κεφάλαιο.

Με ποιους όρους, όμως, μπορεί ο οικοτουρισμός να αναπτυχθεί σωστά και να μην εκφυλιστεί σε συγκαλυμμένη μορφή μαζικού τουρισμού; Δυστυχώς, δεν υπάρχουν λύσεις «γενικής χρήσης». Κάτι που αρμόζει σε μια περιοχή μπορεί να είναι ακατάλληλο για μια άλλη. Παρά τους περιορισμούς που τίθενται για την αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας στον οικοτουρισμό (βλ. κεφ.2), υπάρχουν διδάγματα και μέθοδοι χρήσιμες σε κάποιον φορέα που αποφασίζει να ασχοληθεί με το θέμα σε μια προστατευόμενη περιοχή. Δε χρειάζεται να ανακαλύψει κανείς από την αρχή πώς θα σχεδιάσει το «προϊόν» που θα προσφέρει στους τουρίστες, πώς θα το προβάλει, πώς θα εξασφαλίσει έσοδα

από αυτό, πώς θα αποφύγει την αλόγιστη τουριστική ανάπτυξη και ποικίλα άλλα σχετικά θέματα. Οι υφιστάμενες μέθοδοι, βέβαια, θα πρέπει πάντα να προσαρμόζονται στα δεδομένα του συγκεκριμένου χώρου.

Όσο γενικότερα μιλά κανείς για τον οικοτουρισμό, τόσο πιο αόριστος κινδυνεύει να γίνει. Γι' αυτό, τα συγκεκριμένα παραδείγματα από εφαρμογές στην Ελλάδα που περιλαμβάνονται σε αυτό το εγχειρίδιο στοχεύουν να βοηθήσουν στην πληρέστερη κατανόηση της ορθής πρακτικής. Σε καμία περίπτωση δεν ενδείκνυται να αντιγραφεί ένα «οικοτουριστικό προϊόν» από μια περιοχή σε μια άλλη. Στοιχεία που μπορεί να αντιγραφούν είναι η μεθοδολογία, το σκεπτικό και τα εργαλεία που εξασφάλισαν την επιτυχία. Χρήσιμα διδάγματα, επίσης, αντλούνται από τα λάθη ή τις παραλείψεις που σημειώνονται σε αυτό τον τομέα.

Οι περισσότερες προστατευόμενες περιοχές της Ελλάδας έχουν ήδη αναπτύξει, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, τουρισμό. Σπάνιες είναι πια οι εντελώς ανέγγιχτες από τουριστική ανάπτυξη περιοχές της χώρας. Σπάνιες, κατά συνέπεια, θα είναι και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες ένας φορέας θα έχει την ευκαιρία να συλλάβει και να σχεδιάσει τον οικοτουρισμό με όρους βιωσιμότητας από την αρχή. Γεννάται, λοιπόν, το ερώτημα πώς θα εκτιμήσει και πώς θα αποφασίσει αν και πώς πρέπει να παρέμβει στην υπάρχουσα τουριστική ανάπτυξη. Αυτός ο προβληματισμός προεκτείνει, αναγκαστικά, τη συζήτηση από τον οικοτουρισμό στον τουρισμό, γενικότερα, στις προστατευόμενες περιοχές. Ο σκοπός όμως παραμένει ένας: να αναχθεί ο τουρισμός σε μέσο ήπιας ανάπτυξης και συμβολής στην προστασία της φύσης, της πολιτιστικής κληρονομιάς και της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας. **Το κείμενο αυτό, κατά συνέπεια, πραγματεύεται τον οικοτουρισμό και τον τουρισμό, αποκλειστικά με στόχο τη συμβολή του στην προστασία της φύσης και στην ήπια ανάπτυξη.** Απευθύνεται στους φορείς που έχουν αναλάβει τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών ή συμμετέχουν σε μια τέτοια διαδικασία (Φορείς Διαχείρισης Εθνικών Πάρκων, ΟΤΑ, Αναπτυξιακές Εταιρείες, ΜΚΟ κ.ά. φορείς) και αποφασίζουν να αναλάβουν συντονι-

σμένη δράση για το σχεδιασμό και τη διαχείριση του οικοτουρισμού και του τουρισμού.

Ως προς τη χρήση όρων που χρησιμοποιούνται συχνά στη συζήτηση για τον οικοτουρισμό, για τους σκοπούς αυτού του εγχειριδίου, ως *μαζικός τουρισμός* νοείται ο συμβατικός τουρισμός που αναπτύχθηκε στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες κυρίως στα νησιά και στις παράκτιες περιοχές και συνδέθηκε με την άναρχη ανάπτυξη και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Οι λεγόμενες «*εναλλακτικές μορφές τουρισμού*», στις οποίες συγκαταλέγεται και ο οικοτουρισμός, είναι εναλλακτικές προς το πρότυπο του μαζικού τουρισμού που κυριάρχησε παγκοσμίως κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες.

Συνοψίζοντας το κεφάλαιο 1, το θέμα του εγχειριδίου είναι ο οικοτουρισμός και ο τουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές. Ο οικοτουρισμός πρέπει να συμβάλλει στην προστασία της φύσης, του πολιτισμού και των τοπικών οικονομιών και κοινωνιών, ενώ όλες οι άλλες μορφές τουρισμού στις περιοχές αυτές θα πρέπει, τουλάχιστον, να μην υποβαθμίζουν το περιβάλλον. Το εγχειρίδιο απευθύνεται σε φορείς που κύριο στόχο έχουν την προστασία και διαχείριση προστατευόμενων περιοχών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Δυνατότητες και περιορισμοί
στην αξιοποίηση της διεθνούς
εμπειρίας για τον οικοτουρισμό

ΑΠΟ ΤΟ 1990 ΠΕΡΙΠΟΥ ΚΙ ΥΣΤΕΡΑ,

άρχισε να χρησιμοποιείται στη χώρα μας ο όρος «οικοτουρισμός» και πολύ γρήγορα εντάχθηκε στο λεξιλόγιο και στις επιλογές των Ελλήνων ως εναλλακτική μορφή διακοπών, ως ελπίδα αναζωογόνησης της οικονομίας της υπαίθρου και, για τις ΜΚΟ κυρίως, ως πιθανό μέσο προστασίας της φύσης. Πρόκειται για έναν όρο και ένα φαινόμενο που εισάγεται από το εξωτερικό για να περιγράψει μια νέα μορφή τουρισμού που ανέδειξε ως τουριστικούς προορισμούς τις χώρες του αναπτυσσόμενου, κυρίως, κόσμου.

Μαζί με τον όρο και το φαινόμενο, εμφανίστηκε στην Ελλάδα και ο σχετικός προβληματισμός, καθώς και οι εφαρμογές στο πεδίο, η έρευνα και η βιβλιογραφία. Ωστόσο, οι βασικές πηγές γνώσης για τον οικοτουρισμό προέρχονται κατ' εξοχήν από τη διεθνή εμπειρία και έρευνα. **Το κυριότερο πρόβλημα για τον έλληνα αναγνώστη που αναζητεί τεχνογνωσία είναι ότι τα παραδείγματα προέρχονται, κατά κύριο λόγο, από χώρες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής, της Αφρικής, και της Ν.Α. Ασίας, από όπου και ξεκίνησε ο οικοτουρισμός.** Παραδείγματα επίσης διαθέτουμε από τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία. Αντίστοιχα, τα εργαλεία και οι μέθοδοι που προτείνονται ανταποκρίνονται στις συνθήκες αυτών των χωρών. Τα διαφορετικά κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα και, κυρίως, η διαφορετική κλίμακα και ποιότητα της άγριας φύσης σε αυτές τις χώρες καθιστούν τη μεταφορά αυτής της εμπειρίας προβληματική. Οι απέραντες εκτάσεις άγριας φύσης που εντοπίζονται στις χώρες αυτές δεν υπάρχουν στην Ευρώπη και στην Ελλάδα.

Το πρακτικό συμπέρασμα είναι ότι η αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας και βιβλιογραφίας έχει νόημα, όταν γίνεται με πνεύμα προσαρμογής στα δεδομένα της χώρας μας, αλλά και της κάθε περιοχής χωριστά. Για τους παραπάνω λόγους, σε αυτό το εγχειρίδιο προτείνονται έννοιες, μέθοδοι και εργαλεία που κρίθηκε ότι ανταποκρίνονται στην ελληνική πραγματικότητα. Αξιοποιούνται, επίσης, παραδείγματα οικοτουρισμού από την Ελλάδα. Η ανάλυσή τους βασίζεται σε εμπειρικά δεδομένα, καθώς οι επιστημονικές έρευνες αξιολόγησης οικοτουριστικών προορισμών και «προϊόντων» είναι ακόμη περιορισμένες.

Πρέπει να τονιστεί ότι η επιλογή των συγκεκριμένων παραδειγμάτων δεν έχει στόχο να προβάλει συγκεκριμένες περιοχές και φορείς ή, αντίστοιχα, να ασκήσει κριτική. Υπάρχουν, άλλωστε, πολλά άλλα παραδείγματα ορθής ή στρεβλής εφαρμογής του οικοτουρισμού, τα οποία δεν χρησιμοποιήθηκαν λόγω έλλειψης επαρκούς γνώσης των δεδομένων τους. Η ανάλυση και αξιολόγησή τους θα συνιστούσε το αντικείμενο αυτόνομης μελέτης. Για τους σκοπούς αυτού του εγχειριδίου, αξιοποιήθηκε η διαθέσιμη εμπειρία και γνώση από τα προγράμματα πεδίου και την έρευνα του WWF Ελλάς, καθώς και από τις συνεργασίες της οργάνωσης με άλλους φορείς, όπως ο ΕΟΤ, και ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό. Μοναδικός στόχος των παραδειγμάτων είναι να προτείνουν κάποια κριτήρια και ένα σκεπτικό προσέγγισης του οικοτουρισμού.

Συνοψίζοντας το κεφάλαιο 2, η διεθνής βιβλιογραφία για τον οικοτουρισμό αναφέρεται κυρίως στα δεδομένα χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου ή χωρών που διαθέτουν μεγάλες εκτάσεις άγριας φύσης, ώστε η προσαρμογή στα ελληνικά δεδομένα καθίσταται, πολλές φορές, προβληματική. Για το λόγο αυτό, τα παραδείγματα στο παρόν εγχειρίδιο προέρχονται κυρίως από την Ελλάδα.

ΠΛΑΙΣΙΟ 1 • Εφαρμοσμένη έρευνα στον οικότουρισμό

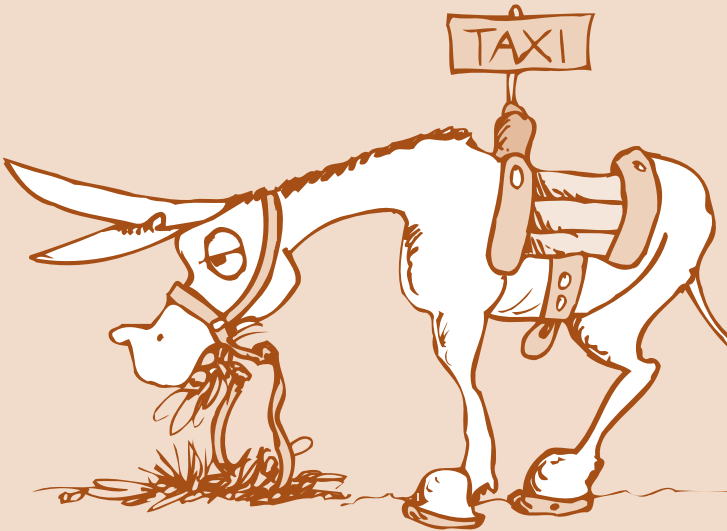
Υπάρχει ανάγκη προώθησης εφαρμοσμένης έρευνας στον τομέα του οικότουρισμού στην Ελλάδα. Λείπουν επιστημονικά μοντέλα διαχείρισης του οικότουρισμού που να εφαρμόζονται και να δοκιμάζονται στο πεδίο, να βελτιώνονται και να προωθούνται για περαιτέρω εφαρμογές. Οι μεταπτυχιακές μελέτες περίπτωσης δεν καλύπτουν αυτό το κενό, αφού οι περισσότερες δεν εφαρμόζονται. Τα Εθνικά Πάρκα και, γενικότερα, οι προστατευόμενες περιοχές μπορούν να αποτελέσουν πρόσφορα πεδία εφαρμογών. **Οι ενδιαφερόμενοι φορείς έχουν τη δυνατότητα να προωθήσουν τη συνεργασία με τα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας, τις ΜΚΟ, ιδιωτικούς φορείς κ.λπ., για την προώθηση της εφαρμοσμένης έρευνας στον οικότουρισμό.**

Παράδειγμα: Ο Δήμος Χ μιας υγροτοπικής προστατευόμενης περιοχής διαπιστώνει ότι αυξάνεται η επισκεψιμότητα του υγροτόπου και μάλιστα οι ξεναγήσεις με βάρκα για παρατήρηση πουλιών. Αποφασίζει να προτείνει συνεργασία με κάποιο σχετικό ερευνητικό ίδρυμα, με θέμα την παρακολούθηση της τουριστικής ανάπτυξης στον υγρότοπο και των επιπτώσεών της στον βιότοπο. Διευκρινίζει ότι η έρευνα θα πρέπει να καταλήγει σε συγκεκριμένες προτάσεις για λήψη μέτρων, να παρακολουθεί και να αξιολογεί την εφαρμογή τους και να τα αναπροσαρμόζει, ανάλογα με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ιστορική αναδρομή:
οι αρχικές προσδοκίες, οι διαψεύσεις
και τα εργαλεία σχεδιασμού
και διαχείρισης του οικοτουρισμού

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ,

ήδη από τη δεκαετία του 1970, είναι άμεσα συνυφασμένη με το περιβαλλοντικό κίνημα και τις προσπάθειες προστασίας της φύσης των χωρών του αναπτυσσόμενου κόσμου. **Ο οικοτουρισμός γεννήθηκε με την ελπίδα ότι θα μπορούσε να συμβάλει στην προστασία των πολύτιμων οικοσυστημάτων των χωρών αυτών, προσφέροντας μια εναλλακτική πηγή εισοδημάτων σε αντιστάθμισμα των οικονομικών δραστηριοτήτων που έπρεπε να απαγορευτούν ως ασύμβατες με την προστασία των φυσικών πόρων.** Πράγματι, σχετική έρευνα που έγινε στην Κέννα στη δεκαετία του 1970² έδειξε ότι οι πρόσδοι από το διεθνή τουρισμό που ερχόταν για την παρατήρηση της άγριας ζωής ξεπερνούσαν τις αντίστοιχες που εξοικονομούσαν από το κυνήγι. Η φύση, με αυτό τον τρόπο, αποκτούσε οικονομική αξία αυτή καθαυτή και, άρα, η τοπική κοινωνία είχε κάθε συμφέρον να την προστατεύσει. Οι αντιδράσεις των ομάδων που θίγονταν από το καθεστώς των προστατευόμενων περιοχών θα μπορούσαν να εξαιρεθθούν, όταν τα οφέλη του οικοτουρισμού θα γίνονταν αντιληπτά.

² Wight, P. (2001).

Στη συνέχεια, στη δεκαετία του 1980, όταν η βιοποικιλότητα των τροπικών δασών έγινε αντικείμενο πλήθους επιστημονικών μελετών και ελκυστικό θέμα για ντοκιμαντέρ, ιδρύθηκαν και λειτούργησαν στις χώρες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής πολλές μικρές επιχειρήσεις που αναλάμβαναν να οδηγήσουν τους επιστήμονες και τους σκηνοθέτες στις πιο απόμακρες περιοχές του δάσους. Καθώς αυτές οι μικρές επιχειρήσεις στην Κόστα Ρίκα και στον Ισημερινό ανθούσαν οικονομικά, δημιουργήθηκαν και άλλες, περισσότερο οργανωμένες, επιχειρήσεις που εξυπηρετούσαν το εξειδικευμένο τουριστικό κοινό που ανακάλυπτε παραδείσους για παρατήρηση άγριας ζωής. Σε πολλές περιοχές του κόσμου, πρωτοπόροι επιχειρηματίες οργάνωναν εξειδικευμένα ταξίδια για το κοινό αυτό και επέκτειναν τις δραστηριότητές τους σε άλλες χώρες, που διέθεταν πολύτιμα οικοσυστήματα και άγρια ζωή. Αρχισαν, μάλιστα, να ενισχύουν την προστασία της φύσης, υποστηρίζοντας οικονομικά τοπικές περιβαλλοντικές οργανώσεις. Γρήγορα συνειδητοποίησαν ότι μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα τις επιχειρήσεις τους αξιοποιώντας το τοπικό ανθρώ-

πινο δυναμικό, ύστερα από κατάλληλη εκπαίδευση που προσέφεραν οι ίδιοι. Με αυτό τον τρόπο, δημιούργουσαν, συγχρόνως, θέσεις εργασίας για τους ντόπιους. Ανάμεσα στους πρώτους οικοτουριστικούς προορισμούς αυτών των επιχειρήσεων ήταν τα Νησιά Γκαλάπαγκος, η Κόστα Ρίκα, η Κένυα και το Νεπάλ.

Με την προοδευτική ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για το περιβαλλοντικό ζήτημα, ιδίως για τα απειλούμενα είδη και οικοσυστήματα, ο οικοτουρισμός διαδόθηκε σε ευρύτερα στρώματα τουριστικού κοινού. Το ενδιαφέρον για άμεση θέαση ειδών υπό εξαφάνιση αποτέλεσε κίνητρο για ταξίδι. Η σχετική τουριστική βιομηχανία αναπτύχθηκε και πολλοί νέοι προορισμοί ανοίχτηκαν στην αγορά. Καθώς αυξανόταν η ζήτηση και κυριαρχούσαν οι νόμοι της αγοράς, ο οικοτουρισμός δεν εφαρμοζόταν παντού με τρόπο που να ενισχύει την προστασία της φύσης και τις τοπικές κοινωνίες, όπως ήταν η αρχική προσδοκία. Προορισμοί, όπως η Κόστα Ρίκα, φαίνεται (από τη σχετική κριτική που έχει ασκηθεί) ότι απέκτησαν χαρακτηριστικά μαζικού τουρισμού, ως προς τους αριθμούς επισκεπτών, τις επιπτώσεις στο περιβάλλον και τη διαφυγή των προσόδων προς ξένους επιχειρηματίες.

Η διάδοση του οικοτουρισμού και η χρήση του όρου για «προϊόντα» που δεν ανταποκρίνονταν στις αρχικές προσδοκίες του περιβαλλοντικού κινήματος προκάλεσαν έντονο σκεπτικισμό σε διάφορους φορείς, όπως ανθρωπιστικές και περιβαλλοντικές οργανώσεις. Χαρακτηριστικές ήταν οι αντιδράσεις που εκφράστηκαν, εκ μέρους οργανώσεων προστασίας των δικαιωμάτων στον αναπτυσσόμενο κόσμο, στην παγκόσμια συνδιάσκεψη για το διεθνές έτος οικοτουρισμού, που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2002 στο Κεμπέκ. Το ζητούμενο της έντονης συζήτησης που διεξάγεται διεθνώς είναι κατά πόσο ο οικοτουρισμός αποβαίνει πράγματι προς όφελος του περιβάλλοντος και των τοπικών κοινωνιών. Το συμπέρασμα φαίνεται να προκύπτει αβίαστα από τα διεθνή δεδομένα. **Ο οικοτουρισμός, για να λειτουργήσει προς όφελος του φυσικού και κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος, πρέπει να υπόκειται σε ορισμένες αρχές που υποστηρίζονται από ένα στέρεο σύστημα διαχείρισης, αλλιώς είναι**

απλώς τουρισμός στη φύση ή κάποια άλλη μορφή τουρισμού.

Τα βασικά εργαλεία που έχει στη διάθεσή του ένας φορέας, προκειμένου να σχεδιάσει και να διαχειριστεί σωστά τον οικοτουρισμό σε μια προστατευόμενη περιοχή, είναι:

- ▶ Το Προεδρικό Διάταγμα, η Κοινή Υπουργική Απόφαση, το Σχέδιο Διαχείρισης και το σύστημα ζώνωσης (εφόσον υπάρχουν), που προβλέπουν τους όρους ανάπτυξης
- ▶ Ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός χωροθέτησης των οικοτουριστικών υποδομών και της διακίνησης των επισκεπτών (βλ. παράδειγμα Δαδιάς στο Πλαίσιο 9)
- ▶ Το σύστημα παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό
- ▶ Το σύστημα διαχείρισης επισκεπτών
- ▶ Τα συστήματα εθελοντικών δεσμεύσεων εκ μέρους της τουριστικής βιομηχανίας (Κώδικες Ορθής Πρακτικής)
- ▶ Τα συστήματα πιστοποίησης
- ▶ Τεχνικές marketing
- ▶ Τεχνικές ερμηνείας και ανάδειξης περιβάλλοντος για την ευαισθητοποίηση του κοινού
- ▶ Κατάρτιση για εξασφάλιση συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας.

Τα εργαλεία αυτά θα παρουσιαστούν μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα στα επόμενα κεφάλαια.

Συνοψίζοντας το κεφάλαιο 3, η γέννηση του οικοτουρισμού είναι άμεσα συνυφασμένη με το κίνημα προστασίας της φύσης. Παρά τις παρεκκλίσεις και τους κινδύνους να οδηγήσει τελικά σε αλόγιστη ανάπτυξη, ο οικοτουρισμός διέπεται από αρχές, μεθόδους και εργαλεία που μπορούν να εξασφαλίσουν την ορθή εφαρμογή του.

Πλαίσιο 2 • Ο οικοτουρισμός δεν ορίζεται χωρίς αναφορά σε αρχές και προϋποθέσεις

Ο οικοτουρισμός, για να πραγματώσει την προσδοκία της συμβολής στην προστασία της φύσης και των τοπικών κοινωνιών, όπως την εξέφρασαν οι πρωτοπόροι του περιβαλλοντικού κινήματος, δεν μπορεί παρά να υπόκειται σε ορισμένες αρχές και σε ένα σύστημα διαχείρισης. Αν αφηθεί αποκλειστικά στους νόμους της ελεύθερης αγοράς, κινδυνεύει να επιφέρει τα αντίθετα από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Αυτό έχει γίνει σήμερα ευρέως αποδεκτό, όπως φαίνεται από τους ορισμούς που έχουν δώσει διεθνούς κύρους οργανισμοί στον οικοτουρισμό.

ΠΛΑΙΣΙΟ 3 • Οι πιο έγκυροι ορισμοί: Διαφωτιστικοί αλλά χρήζουν προσαρμογής

³ The Ecotourism Society (2000)
www.ecotourism.com

«Οικοτουρισμός είναι το ταξίδι στη φύση το οποίο συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος και στην αειφόρο ανάπτυξη.» (The Ecotourism Society³)

⁴ Ceballos-Lascurain, H. (1996)

«Οικοτουρισμός είναι το περιβαλλοντικά υπεύθυνο ταξίδι και η επίσκεψη σε σχετικά άθικτες φυσικές περιοχές, με στόχο την απόλαυση και την εκτίμηση της φύσης (και τυχόν πολιτιστικών στοιχείων του παρελθόντος και παρόντος). «Περιβαλλοντικά υπεύθυνο ταξίδι» είναι αυτό που προωθεί την προστασία της φύσης, ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιδράσεις στο περιβάλλον και προάγει την ενεργό κοινωνικο-οικονομική συμμετοχή των τοπικών πληθυσμών.» (H. Ceballos-Lascurain⁴)

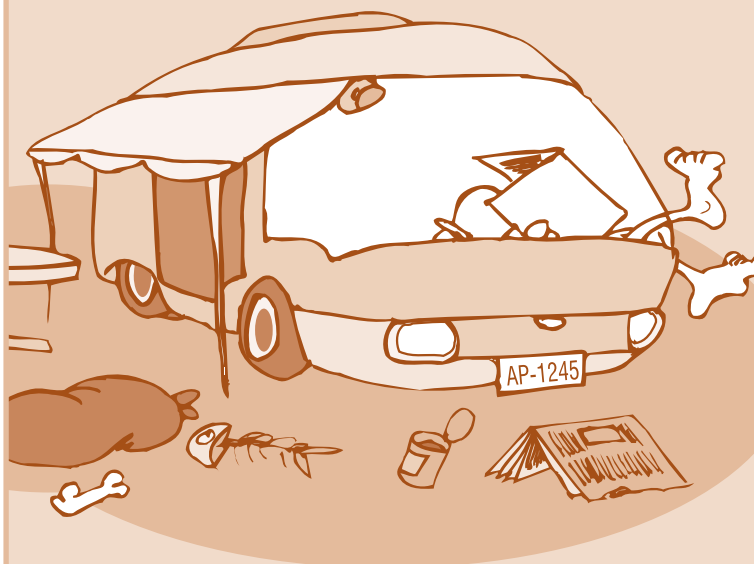
Έχουν διατυπωθεί πάνω από 10 ορισμοί για τον οικοτουρισμό. Οι παραπάνω ορισμοί, διατυπωμένοι από έγκυρους φορείς και επιστήμονες, καταδεικνύουν την αναγκαιότητα αναφοράς σε αρχές και προϋποθέσεις για την περιγραφή του οικοτουρισμού. Ωστόσο, όροι κάπως γενικοί (όπως αειφόρος ανάπτυξη) και αναφορές σε «άθικτες φυσικές περιοχές» καθιστούν επιτακτική την ανάγκη για έναν λειτουργικότερο, για τα εγχώρια δεδομένα, ορισμό. Γι' αυτό προτείνεται ο ορισμός που υπάρχει στο Πλαίσιο 4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Διευκρινίσεις για τον οικοτουρισμό

ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΙΡΑ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ,

απαντήσεων και οδηγιών για τον οικοτουρισμό που ακολουθεί, επιχειρείται να διευκρινιστεί πληρέστερα τι νοείται ως οικοτουρισμός και πώς μπορεί κανείς να επηρεάσει τον τουρισμό στην περιοχή του, ώστε να προσεγγίζει όσο το δυνατόν περισσότερο την έννοια του οικοτουρισμού.

► *Συνήθως, ως οικοτουριστικοί προορισμοί στην Ελλάδα θεωρούνται τα βουνά, τα δάση και οι υγρότοποι της ηπειρωτικής Ελλάδας. Νοείται οικοτουρισμός στις παράκτιες και νησιωτικές περιοχές;*

► Εξαρτάται από την ποιότητα του περιβάλλοντος και την αρμονική ή όχι συνύπαρξη προστασίας και τουρισμού. **Αν πρόκειται για έντονα υποβαθμισμένη από τον τουρισμό περιοχή, είναι αυτονόητο ότι δεν είναι δυνατόν να γίνεται λόγος για οικοτουρισμό, ακόμη και αν δημιουργηθεί μια «οικοτουριστική εμπειρία» (π.χ. παρατήρηση βυθού). Πρέπει να γίνει αρχή από την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων από τον τουρισμό στο περιβάλλον γενικά (π.χ. θαλάσσια ρύπανση, κατασπατάλη νερού, άναρχη δόμηση κ.λπ.) και, ειδικότερα, εφόσον πρόκειται για προστατευόμενη περιοχή, στα προστατευόμενα είδη και οικοσυστήματα. Σε αυτή την περίπτωση, μιλάμε για «πρασίνισμα»⁵ του τουρισμού ή «ήπιο τουρισμό».** (βλ. Πλαίσιο 5). Ο οικοτουρισμός όμως σε μια προστατευόμενη περιοχή, σύμφωνα με τον ορισμό εργασίας, οφείλει όχι μόνο να μην υποβαθμίζει αλλά και να συμβάλλει στην προστασία. Πρέπει επίσης να προσφέρει ποιότητα εμπειρίας στον επισκέπτη, απαίτηση που δε συμβαδίζει με την αισθητική υποβάθμιση του τοπίου και τον συνωστισμό. Τα ίδια κριτήρια ισχύουν και για μια τουριστική περιοχή στο βουνό. Απλώς στη χώρα μας η παράκτια ζώνη είναι αυτή που έχει υποστεί τις μεγαλύτερες πιέσεις, κι έτσι είναι συνήθως περιοχές της ενδοχώρας αυτές που προσφέρονται για ανάπτυξη οικοτουρισμού.

► Στην παράκτια ζώνη, ερευνήστε τρόπους μείωσης των επιπτώσεων του μαζικού τουρισμού. Συνήθως, χρειάζονται παρεμβάσεις για τη διάθεση και διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων, την εξοικονόμηση νερού και την τήρηση των όρων δόμησης (βλ. Πλαίσιο 5).

⁵ Εδώ με την πραγματική έννοια του πρασινίσματος, δηλαδή της λήψης μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος.

- Στην ενδοχώρα της νησιωτικής περιοχής, μπορείτε να ερευνήσετε τρόπους ανάπτυξης του οικότουρισμού: οικότουριστικές διαδρομές και διασυνδέσεις με αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και παραδοσιακούς οικισμούς.

Παράδειγμα: Η Ικαρία αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα νησιού που προσφέρεται για ανάπτυξη του οικότουρισμού στην ενδοχώρα. Ήδη στην περιοχή του Χριστού Ραχών έχει σχεδιαστεί και αναδειχθεί ένα δίκτυο οικότουριστικών διαδρομών. Η διάνοιξη μονοπατιών, η σήμανσή τους και η έκδοση χάρτη διαμορφώνουν μια στοιχειώδη υποδομή προσέλευσης επισκεπτών. Μια τέτοια προσπάθεια μπορεί να συνεχιστεί με εμπλουτισμό των πόλων έλξης και των δραστηριοτήτων που έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ο επισκέπτης στην περιοχή (προφορικές ξεναγήσεις, ανάδειξη παραδοσιακού οικισμού και στοιχείων του αγροτικού χώρου κ.λπ.), με την ενθάρρυνση λειτουργίας καταλυμάτων σε υπάρχοντα κτίρια, με την προώθηση παραγωγής και προβολής ντόπιων προϊόντων κ.λπ. Μπορεί επίσης, στα πλαίσια του προγράμματος ερμηνείας και ανάδειξης της περιοχής⁶, να ενημερώνεται ο επισκέπτης για τη σημασία των περιοχών Natura του νησιού, την ανάγκη προστασίας τους και την ορθή συμπεριφορά κατά την επίσκεψη σε αυτές. Έτσι θα συνέβαλλε ο οικότουρισμός στην ευαισθητοποίηση του κοινού απέναντι στις προστατευόμενες περιοχές του νησιού.

⁶ Με τον όρο «πρόγραμμα ερμηνείας και ανάδειξης» νοούνται οι πληροφορίες που παρέχονται στον επισκέπτη μέσω φυλλάδιων, προφορικών ξεναγήσεων, κέντρων ενημέρωσης κ.λπ.

ΠΛΑΙΣΙΟ 4 • Ορισμός του οικότουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές

Οικότουρισμός στις προστατευόμενες περιοχές είναι ο τουρισμός που αναπτύσσεται στη φύση, ο οποίος, αντίθετα από τον μαζικό τουρισμό, δεν υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής, ενώ ταυτόχρονα προωθεί την προστασία του φυσικού, αρχικά, αλλά και του πολιτιστικού περιβάλλοντος και συμβάλλει στην τοπική οικονομία και στη διατήρηση της συνοχής του κοινωνικού ιστού.

ΠΛΑΙΣΙΟ 5 • Το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου

Το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου (ΕΘΠΖ), που ιδρύθηκε το 1999, αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση προστατευόμενης περιοχής που συμπίπτει με περιοχή έντονης τουριστικής ανάπτυξης με χαρακτηριστικά μαζικού τουρισμού. Η Ζάκυνθος δέχεται περί τους 600.000 επισκέπτες το χρόνο, το 70% των οποίων διαμένει στην περιοχή του ΕΘΠΖ⁷ ή τη χρησιμοποιεί. Ο Φορέας Διαχείρισης, που ιδρύθηκε το 2000, παρεμβαίνει στον τομέα του τουρισμού με τους ακόλουθους τρόπους:

- Προωθεί την εφαρμογή του Προεδρικού Διατάγματος βάσει του οποίου ιδρύθηκε το Πάρκο και των σχετικών κανονισμών για τους όρους λειτουργίας των τουριστικών επιχειρήσεων. Ελέγχει και αναφέρει στις

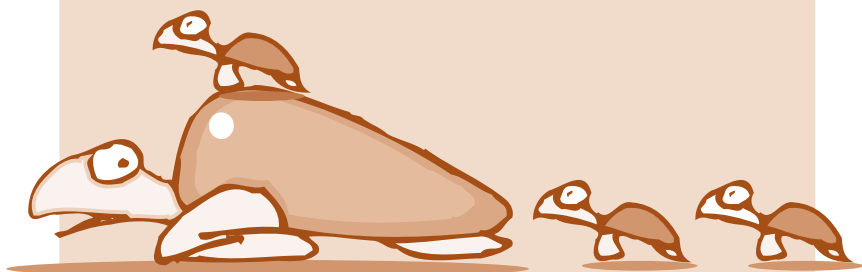
⁷ Ποντίς, Ι. (2001).

αρμόδιες αρχές τις παράνομες δραστηριότητες που συνιστούν άμεση απειλή για τον βιότοπο της χελώνας και προέρχονται από την τουριστική ανάπτυξη (όπως είναι η τοποθέτηση ενοικιαζόμενων ομπρελών σε μεγάλη πυκνότητα στην παραλία και η χρήση ηλεκτρικών φώτων στα ξενοδοχεία).

- ▶ Επηρεάζει τη λειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων. Συνέταξε και «προδιαγραφές για τη χρήση τεχνητών φώτων» και τις διανέμει δωρεάν στις επιχειρήσεις που αναπτύσσουν δραστηριότητες κοντά στις παραλίες ωτοκίας της χελώνας.
- ▶ Ελέγχει την οικιστική δραστηριότητα και αναφέρει στις αρμόδιες αρχές τις χωροταξικές και πολεοδομικές παρανομίες.
- ▶ Προωθεί προγράμματα πιστοποίησης⁸ υποδομών και υπηρεσιών, σύμφωνα με τον κανονισμό EMAS, καθώς και προϊόντων.
- ▶ Υποστηρίζει την υιοθέτηση κωδίκων ορθής πρακτικής⁹ από τους επαγγελματίες του τουρισμού. Προωθεί, π.χ., «Κώδικα ορθής παρατήρησης της θαλάσσιας χελώνας», που θα αποτελέσει τη βάση συμφωνίας με τους επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στην παρατήρηση της θαλάσσιας χελώνας στην περιοχή του κόλπου του Λαγανά. Οι επιχειρηματίες που θα υπογράψουν θα αποκτούν τον τίτλο των «Συνεργατών του ΕΘΠΖ», διαδικασία που συνιστά ένα είδος πιστοποίησης.
- ▶ Ξεκινά συνεργασία με την TUI, ένα από τα τουριστικά πρακτορεία που φέρνει γκρουπ στη Ζάκυνθο και τηρεί κώδικα ορθής συμπεριφοράς ως προς το περιβάλλον.

⁸ Για τα συστήματα πιστοποίησης, βλ. Παράρτημα II.

⁹ Για τους κανόνες ορθής πρακτικής ("codes of ethics"), βλ. Παράρτημα I.

- ▶ Εντάσσει το ΕΘΠΖ στη Europarc Federation, ένα ευρωπαϊκό δίκτυο προστατευόμενων περιοχών που λειτουργεί ως ένα είδος συστήματος πιστοποίησης για τήρηση περιβαλλοντικών προδιαγραφών στον τουρισμό (βλ. και Πλαίσιο 16).
- ▶ Πραγματοποιεί δραστηριότητες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των τουριστών.
- ▶ Διερευνά τη δυνατότητα προσφοράς οικοτουριστικών εμπειριών στους επισκέπτες, κατά τρόπο ασφαλή για τον πληθυσμό της χελώνας και με σήμα πιστοποίησης.

Αυτή είναι η λογική πορεία παρέμβασης ενός φορέα διαχείρισης σε προστατευόμενη περιοχή με έντονη τουριστική ανάπτυξη. Πρόκειται, σε αυτό το στάδιο, για προσπάθεια «πρασινίσματος» του τουρισμού, ώστε να γίνει πιο ήπιος και να προσεγγίσει τις αρχές του οικοτουρισμού. Σε επόμενο στάδιο, και εφόσον εξασφαλιστούν οι προδιαγραφές λειτουργίας των υφιστάμενων επιχειρήσεων, μπορεί να διερευνηθεί η δυνατότητα εμπλουτισμού της οικοτουριστικής εμπειρίας. Ως την πραγμάτωση όμως του οικοτουρισμού, με την έννοια που δόθηκε στον ορισμό εργασίας, υπάρχει μακρύς δρόμος που πρέπει να διανυθεί. Φαίνεται πιο λογικό σε μια τέτοια περιοχή, στόχος να είναι ο ήπιος τουρισμός μάλλον, παρά ο οικοτουρισμός. Επίσης, συνιστάται να διερευνηθεί η δυνατότητα οικονομικής συμβολής του τουρισμού στην προστασία μέσω εθελοντικών δωρεών εκ μέρους επισκεπτών και επιχειρήσεων (ή και εσόδων από εισιτήρια, περιβαλλοντικούς φόρους, πωλήσεις κ.λπ.).

- ▶ Σε προστατευόμενες περιοχές με μαζικό τουρισμό χρησιμοποιήστε:
- ▶ τις δυνατότητες ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης που σας δίνει ο νόμος
- ▶ κώδικες ορθής συμπεριφοράς (βλ. Παράρτημα I)
- ▶ επιρροή σε συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες του τουρισμού, ιδίως σε αυτές που προσφέρουν τουριστικές δραστηριότητες, όπως παρατήρηση άγριας ζωής, και που επηρεάζουν άμεσα τον βιότοπο
- ▶ ενημέρωση των τουριστών
- ▶ συστήματα πιστοποίησης (βλ. Παράρτημα II)

- ▶ *τρόπους διάχυσης των επισκεπτών στο χρόνο και στο χώρο (εφόσον μπορείτε να επηρεάσετε την πολιτική των τιμών, προωθήστε π.χ. εθκουστικές τιμές στις εποχές ύφεσης του τουρισμού)*
- ▶ *επηρεάστε τις αρμόδιες αρχές να επιτύσουν τη διαχείριση των υγρών και στερεών αποβλήτων*
- ▶ *διερευνήστε τη δυνατότητα εξασφάλισης εθελοντικής οικονομικής ενίσχυσης της προστατευόμενης περιοχής εκ μέρους των τουριστών (βλ. Παράρτημα III).*

▶ *Νοούνται ως οικοτουρισμός δραστηριότητες στη φύση, όπως καγιάκ, ράφτιγκ κ.λπ.;*

▶ Ο όρος «τουρισμός περιπέτειας» ταιριάζει περισσότερο σε αυτό τον τύπο τουρισμού. Ανάλογα, πάντως, με τον τρόπο με τον οποίο ασκούνται αυτές οι δραστηριότητες, προσεγγίζουν την έννοια του οικοτουρισμού ή απομακρύνονται από την ουσία του. Το βασικό ερώτημα είναι κατά πόσο προκαλούν υποβάθμιση του οικοσυστήματος. Δεν είναι εύκολο να μετρήσει κανείς τις επιπτώσεις από αυτές τις δραστηριότητες στο οικοσύστημα (βλ. Πλαίσιο 23). **Αν ασκούνται σε προστατευόμενη περιοχή και δεν υπάρχει πρόβλεψη στο Σχέδιο Διαχείρισης, τότε καλό είναι να λαμβάνονται κάποιες προφυλάξεις (όπως προσοχή κατά την αναπαραγωγική περίοδο απειλούμενων ειδών κ.λπ.).** Ενδείκνυται η συνεργασία του γραφείου που οργανώνει αυτές τις δράσεις με τους υπεύθυνους φορείς διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής. **Η συνεργασία αυτή μπορεί να γίνει στη βάση της δέσμευσης για τήρηση κωδίκων ορθής πρακτικής.** Υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί κάποιο από τα πολλά συστήματα τέτοιων κανόνων που εφαρμόζονται διεθνώς (βλ. Παράρτημα I) ή να καταρτιστεί ένα για τη συγκεκριμένη περιοχή (όπως ο «Κώδικας ορθής παρατήρησης της θαλάσσιας χελώνας» του ΕΘΠΖ, που αναφέρθηκε παραπάνω). Όσο περισσότερο συμβάλλει στην προστασία και στην τοπική οικονομία και κοινωνία ο επιχειρηματίας, τόσο

περισσότερο προσεγγίζει την έννοια του οικοτουρισμού (βλ. Παράρτημα IV).

- ▶ Εάν στην προστατευόμενη περιοχή που σας αφορά προσφέρονται δραστηριότητες όπως καγιάκ και ράφτιγκ, επιδιώξτε συνεργασία με τα αρμόδια ιδιωτικά γραφεία προκειμένου να τηρηθούν κάποιες ελάχιστες προδιαγραφές για την προστασία του βιοτόπου. Επιδιώξτε ενεργητική συμβολή του γραφείου στην προστασία μέσω των μεθόδων που προτείνονται στο Παράρτημα IV.

- ▶ *Πόσο «οικοτουρίστας» είναι κάποιος που ασκεί οικοτουριστική δραστηριότητα (π.χ. πηγαίνει για ορνιθοπαρατήρηση) και, συγχρόνως, πετάει τα σκουπίδια του στο δάσος ή προκαλεί όχληση στην πανίδα φωνάζοντας;*

- ▶ Δεν είναι οικοτουρίστας, αλλά δεν έχει τόση σημασία η συζήτηση για το βαθμό περιβαλλοντικής συνείδησης του τουριστικού κοινού. **Η υποχρέωση των φορέων που έχουν αναλάβει τη διαχείριση μιας προστατευόμενης περιοχής είναι να ευαισθητοποιήσουν, μέσα από τον οικοτουρισμό, τον επισκέπτη.** Αυτή η προσπάθεια είναι που θα συμβάλει στην πραγμάτωση της αποστολής του οικοτουρισμού.

- ▶ Χρησιμοποιήστε τα Κέντρα Ενημέρωσης, τα φυλλάδια, τις ενημερωτικές πινακίδες, τα ηλεκτρονικά μέσα ανάδειξης του τόπου και τις προφορικές ξεναγήσεις, προκειμένου να ευαισθητοποιήσετε ουσιαστικά τον επισκέπτη για την αξία της προστατευόμενης περιοχής και την ορθή συμπεριφορά κατά την επίσκεψη σε αυτήν. Μην αρκεστείτε στην παροχή ξερών πληροφοριών για τη χλωρίδα και την πανίδα. Αναδείξτε τις διασυνδέσεις ανάμεσα στα είδη και τον βιότοπο και, κυρίως, την αλληλεπίδραση ανθρώπου και φύσης. Απευθυνθείτε στην ανάγκη του επισκέπτη να αντιληφθεί το λόγο για τον οποίο τον αφορά η προστασία της φύσης (βλ. Πλαίσιο 24).

- ▶ Μπορείτε να τυπώσετε ειδικό φυλλάδιο για τους κανόνες ορθής συμπεριφοράς (βλ. Παράρτημα V).

- ▶ Πολύ συχνά οι τουρίστες επισκέπτονται μια προστατευόμενη περιοχή όχι αποκλειστικά για τη φύση αλλά και για πολλούς άλλους λόγους (γνωριμία με τα μνημεία και τον πολιτισμό, προσκύνημα σε μοναστήρι, ησυχία, ξεκούραση κ.λπ.). Έχει, τελικά, νόημα ο διαχωρισμός των εναλλακτικών μορφών τουρισμού σε πολιτιστικό, ιαματικό, θρησκευτικό κ.λπ.;
- ▶ Πράγματι, τα κίνητρα του επισκέπτη είναι συνήθως πολλαπλά. Αυτό συμβαίνει ιδίως στην Ελλάδα, όπου φύση και πολιτισμός είναι στοιχεία αλληλένδετα. Δεν είναι όμως τα αρχικά κίνητρα του επισκέπτη που ενδιαφέρουν τους φορείς που μεριμνούν για τη διαχείριση μιας προστατευόμενης περιοχής, αλλά η διεξαγωγή της επίσκεψης με τους όρους που αναλύθηκαν παραπάνω. Η ύπαρξη πολλαπλών πόλων έλξης στην περιοχή αποτελεί πλεονέκτημα, στο βαθμό που συμβάλλει στη διάχυση των επισκεπτών στο χώρο και στην παράταση της διαμονής τους.
- ▶ Μη θεωρήσετε ότι οι επισκέπτες στην προστατευόμενη περιοχή έρχονται αποκλειστικά για τη φύση. Εκμεταλλευτείτε το αυτό, προτρέποντάς τους να επισκεφθούν και άλλα αξιοθέατα και να ασχοληθούν και με άλλες δραστηριότητες στην περιοχή ώστε να παραμείνουν περισσότερο και να συνεισφέρουν περισσότερο στην τοπική οικονομία. Μπορείτε να το επιτύχετε αυτό μέσα από τα ενημερωτικά φυλλάδια, τα Κέντρα Ενημέρωσης, τα μουσεία, τις ενημερωτικές πινακίδες κ.λπ. Εφόσον όμως δέχεστε και επισκέπτες ειδικού ενδιαφέροντος (αυτούς που έρχονται για παρατήρηση άγριας ζωής, επιστήμονες κ.λπ.), φροντίστε να ανταποκριθείτε και στις δικές τους απαιτήσεις. Προς αυτή την κατεύθυνση μπορείτε να συμβάλετε με τις πιο εξειδικευμένες επεξηγήσεις που μπορεί να αναγράφονται στις ταμπέλες της έκθεσης του Κέντρου Ενημέρωσης, με έμπειρους οικοξεναγούς, ειδικές εκδόσεις κ.λπ.

Συνοψίζοντας το κεφάλαιο 4, κάθε φορά που προκύπτει το ερώτημα αν μια μορφή τουριστικής δραστηριότητας είναι οικοτουρισμός ή όχι, συνήθως η απάντηση είναι «ναι, υπό όρους...». Κάποιοι από τους όρους αυτούς διερευνήθηκαν μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Αγροτουρισμός και οικοτουρισμός

Ο ΑΓΡΟΤΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΟΠΩΣ ΠΡΟΩΘΗΘΗΚΕ

από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), είχε ως αρχικό στόχο την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και την προβολή της αγροτικής ζωής και των προϊόντων στους επισκέπτες. Γι' αυτό οι ενισχύσεις για αγροτουριστικές επιχειρήσεις δίνονταν στους αγρότες. Τώρα η εφαρμογή του αγροτουρισμού έχει γενικευτεί, με αποτέλεσμα να καθίσταται δυσδιάκριτος ο ακριβής στόχος του αγροτουρισμού, καθώς και ο διαχωρισμός του αγροτουρισμού από τον οικοτουρισμό. Ειδικότερα δε στην Ελλάδα, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις στις οποίες εφαρμόζεται σύμφωνα με την αρχική έννοια του όρου, τελικά ο αγροτουρισμός ταυτίζεται με την κατασκευή και λειτουργία παραδοσιακού καταλύματος σε ορεινή περιοχή.

Κάποιες επιχειρηματικές δραστηριότητες που αναδεικνύουν πραγματικά την αγροτική ζωή και παραγωγή και τον παραδοσιακό πολιτισμό, όπως η παραγωγή, συσκευασία και πώληση τοπικών προϊόντων, καθώς και η λειτουργία παραδοσιακών καταλυμάτων από γυναικίους αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς, συνδυάζονται αποτελεσματικά και ολοκληρώνουν την εμπειρία του οικοτουρισμού σε μια προστατευόμενη περιοχή.

Ο αγροτουρισμός υποστηρίζεται από ένα θεσμικό πλαίσιο που θέτει κάποιες προδιαγραφές για την οικονομική ενίσχυση των αγροτουριστικών επιχειρήσεων. Αντίθετα, ο οικοτουρισμός, τόσο εδώ όσο και διεθνώς, βασίζεται αποκλειστικά στην εθελοντική τήρηση κωδικών ορθής πρακτικής¹⁰. Αυτό το κενό έρχεται να υποκαταστήσει το πλήθος συστημάτων πιστοποίησης και κωδικών ορθής πρακτικής που προτείνονται για τις επιχειρήσεις οικοτουρισμού.

► Πριν ξεκινήσετε το σχεδιασμό του οικοτουρισμού στην περιοχή σας, πληροφορηθείτε για τις σχεδιαζόμενες δράσεις στα πλαίσια του αγροτουρισμού. Διασφαλίστε ότι η ποιότητα των υποδομών και δράσεων που επιδιώκεται να οργανωθούν ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές του οικοτουρισμού που σκοπεύετε να υλοποιήσετε. Ελέγξτε, π.χ., την αισθητική των καταλυμάτων, τη χωροθέτησή τους, τον πιθανό κίνδυνο υπέρβασης της τουριστικής φέρουσας ικανότητας του τόπου κ.λπ. Εάν μπορείτε, επηρεάστε προς την κατεύθυνση που επιθυμείτε.

¹⁰ Με τον όρο «κώδικες ορθής πρακτικής» νοούνται σύνολα «κανόνων» για την περιβαλλοντικά υπεύθυνα λειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων ή άλλων φορέων και ατόμων που προσφέρουν υπηρεσίες στον οικοτουρισμό. Η δέσμευση τήρησής τους γίνεται σε εθελοντική βάση. Δεν υπάρχει πιστοποίηση.

- ▶ Δημιουργήστε συμμετοχικά σχήματα για το συνολικό σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, ώστε να μην γίνονται αποσπασματικές και ασυντόνιστες ενέργειες. Καθορίστε όλοι μαζί το επίπεδο (ποσοτικό και ποιοτικό) της τουριστικής ανάπτυξης που επιθυμείτε και που «αντέχει» ο τόπος.
- ▶ Προωθήστε ιδέες για την ορθή εφαρμογή του αγροτουρισμού. Ενισχύστε προτάσεις για την πραγματική ανάδειξη του αγροτικού βίου (παραδοσιακές καλλιέργειες, παραγωγή, συσκευασία και διάθεση ντόπιων προϊόντων, διατήρηση και ανάδειξη προβιομηχανικών εγκαταστάσεων, όπως νερόμυλοι, αλώνια κ.λπ., διατήρηση και ανάδειξη παραγωγικών διαδικασιών, όπως μελισσοκομία, κτηνοτροφία, παραγωγή τυριού, κρασιού, τσίπουρου κ.λπ.). Όσο μεγαλύτερη ποικιλία εμπειριών από την παραδοσιακή αγροτική ζωή προσφέρετε, τόσο περισσότερο θα ευχαριστηθεί ο επισκέπτης, θα παρατείνει τη διαμονή του, θα έρθει ξανά και θα συστήσει τον προορισμό σε γνωστούς και φίλους.

Παράδειγμα: Πρωτότυπη πρωτοβουλία συνδυασμού βιολογικής καλλιέργειας δημητριακών, επαναλειτουργίας παραδοσιακού νερόμυλου (που έγινε επισκέψιμος από το κοινό, μετά από ερμηνεία και ανάδειξη του τρόπου λειτουργίας αυτού του μικρού «μνημείου προβιομηχανικής αρχαιολογίας») και διάθεσης βιολογικών προϊόντων στους επισκέπτες αλλά και στα καταστήματα είναι τα «Μλέλια» στην περιοχή Ίππειος της Μυτιλήνης. Στην περίπτωση αυτή, έχουμε ολοκληρωμένη την παραγωγική διαδικασία, από την καλλιέργεια ως τη μεταποίηση, συσκευασία και διάθεση των προϊόντων στην αγορά. Μια τέτοια πρωτοβουλία ανάδειξης αγροτουριστικού «προϊόντος» μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς τον οικοτουρισμό.

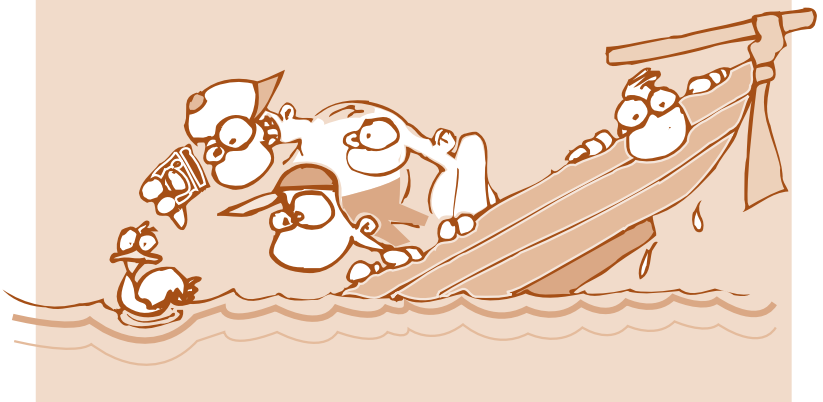
ΠΛΑΙΣΙΟ 6 • Πρακτική συμβουλή

Αντικαταστήστε το ερώτημα «είναι μια δραστηριότητα οικότουρισμός ή όχι» με τα ερωτήματα:

(α) Έχει αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και μάλιστα στη διατήρηση των φυσικών χαρακτηριστικών για τα οποία ανακηρύχθηκε η περιοχή προστατευόμενη; Αν ναι, δεν είναι οικότουρισμός και πρέπει να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα.

Παράδειγμα: Ιδιωτικό γραφείο τουρισμού οργανώνει ξεναγήσεις με βάρκες σε έναν υγρότοπο Ramsar. Προκειμένου να ευχαριστήσει τους επισκέπτες, πλησιάζει πολύ τις αποικίες πουλιών και προκαλεί όχληση. Δεν πρόκειται, στην περίπτωση αυτή, για οικότουρισμό. Οι υπεύθυνοι φορείς πρέπει να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα.

(β) Συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος και στην τοπική οικονομία και κοινωνία; Αν ναι, είναι οικότουρισμός. Αν δεν συμβάλλει, αλλά ούτε και προκαλεί υποβάθμιση, μπορούν οι αρμόδιοι φορείς διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής να διερευνήσουν τρόπους για να εξασφαλιστεί η συμβολή.

Παράδειγμα: Το παραπάνω ιδιωτικό γραφείο προσφέρει το ίδιο πακέτο στους πελάτες του χωρίς να προκαλεί όχληση. Η ξενάγηση που γίνεται είναι στοιχειώδης, περιλαμβάνει κάποιες πληροφορίες για τα πουλιά αλλά καμία για τη λειτουργία του οικοσυστήματος και την προστασία του. Σε αυτή την περίπτωση, η δραστηριότητα δεν έχει επιπτώσεις στο περιβάλλον, αλλά για να πληροί τις αρχές του οικοτουρισμού θα πρέπει να συμβάλλει στην προστασία της φύσης και της τοπικής κοινωνίας. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με αναβάθμιση της ξενάγησης ώστε να επιτυγχάνεται η ευαισθητοποίηση (ηθική συμβολή στην προστασία), με εθελοντική οικονομική συνεισφορά εκ μέρους των επισκεπτών ή και του γραφείου στο έργο της προστασίας (οικονομική συμβολή) και με απασχόληση ντόπιων στην επιχείρηση (συμβολή στην τοπική οικονομία και κοινωνία).

Συνοψίζοντας το κεφάλαιο 5, ο αγροτουρισμός που προβάλλει πραγματικά όψεις του αγροτικού πολιτισμού συμβαδίζει με τον οικοτουρισμό σε μια περιοχή και τον ενισχύει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Σχεδιασμός και διαχείριση
του οικοτουρισμού και του τουρισμού.
Στρατηγικές επιλογές

ΣΤΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

διερευνήθηκαν περιπτώσεις προστατευόμενων περιοχών με μαζικό τουρισμό, με τουρισμό περιπέτειας και αγροτουρισμό, και προτάθηκαν τρόποι χειρισμού τους, ώστε να προσεγγίζουν την έννοια του οικοτουρισμού. Ο ρόλος όμως ενός φορέα διαχείρισης ή μιας άλλης διαχειριστικής αρχής σε προστατευόμενη περιοχή δεν μπορεί να εξαντλείται σε *ad hoc* παρεμβάσεις. Πρέπει να υπάρχει μια στρατηγική παρέμβασης στον οικοτουρισμό και στον τουρισμό η οποία θα προκύπτει από τη διάγνωση της υφιστάμενης κατάστασης και θα έχει ξεκάθαρο στόχο.

Όσον αφορά στους φορείς διαχείρισης των Εθνικών Πάρκων, το ερώτημα που προκύπτει είναι ποιος ακριβώς πρέπει να είναι ο ρόλος τους στη διαχείριση του οικοτουρισμού. Δεδομένου του όγκου εργασίας που απαιτείται για τα πρωτεύοντα ζητήματα διαχείρισης (σύστημα παρακολούθησης, μέτρα προστασίας, ενημέρωση και εξασφάλιση συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας κ.λπ.), καθώς και των περιορισμένων οικονομικών και ανθρώπινων πόρων που διατίθενται για το έργο της προστασίας, γεννάται το ερώτημα σε ποιο βαθμό και με ποιον τρόπο πρέπει να εμπλακούν οι φορείς διαχείρισης στον οικοτουρισμό. Πολύ συχνά προτάσσεται, ως κύριος λόγος ενασχόλησης των φορέων με τον οικοτουρισμό, ο προσπορισμός εσόδων για το έργο τους. Η εμπειρία όμως δείχνει ότι τα έσοδα από τον οικοτουρισμό δεν μπορούν παρά να καλύψουν ένα πολύ μικρό ποσοστό από τα έξοδα της λειτουργίας της προστατευόμενης περιοχής (βλ. Πλαίσιο 7).

Ανάλογα ερωτήματα όμως προκύπτουν και για τις προστατευόμενες περιοχές που δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των Εθνικών Πάρκων. Οποιαδήποτε διαχειριστική αρχή, ή άλλος φορέας που αναλαμβάνει δράση για την προστασία και την ήπια ανάπτυξη της περιοχής, βρίσκεται αντιμέτωπη με πλήθος αναγκών διαχείρισης και περιορισμένων πόρων. Με δεδομένο ότι την προτεραιότητα σε μια προστατευόμενη περιοχή πρέπει να αποτελεί η προστασία της φύσης, προτείνονται στη συνέχεια, για όλους τους διαχειριστικούς φορείς (Φορείς Διαχείρισης Εθνικών Πάρκων και άλλες διαχειριστικές αρχές που αναλαμβάνουν δράση για την προστασία της περιοχής), κάποια κρι-

τήρια αξιολόγησης προκειμένου να καθορίσουν αν και πώς θα εμπλακούν στον οικοτουρισμό και στον τουρισμό.

Οι επιλογές των διαχειριστικών φορέων για την εμπλοκή τους στον οικοτουρισμό μπορούν διαγραμματικά να συνοψιστούν στις ακόλουθες τρεις:

ΠΛΑΙΣΙΟ 7 • Τα έσοδα από τον οικοτουρισμό

Σε μελέτη περίπτωσης που πραγματοποιήθηκε σε τρία εθνικά πάρκα στη Ζιμπάμπουε, στην Ινδία και στην Ινδονησία αποδείχθηκε ότι τα έσοδα από τον οικοτουρισμό φτάνουν, στην καλύτερη περίπτωση, να καλύψουν τα έξοδα για τις υποδομές και τη διαχείριση του ίδιου του οικοτουρισμού¹¹. Εμπειρία από την Ελλάδα δεν υπάρχει αφενός γιατί δεν έχει θεσπιστεί η πληρωμή εισιτηρίου για την είσοδο στις προστατευόμενες περιοχές¹² (βασική πηγή εσόδων στο εξωτερικό), αφετέρου γιατί δεν υπήρχαν ενιαίες διαχειριστικές αρχές στις προστατευόμενες περιοχές για την είσπραξη και διαχείριση εσόδων από τον οικοτουρισμό. Η σύγκριση όμως του κόστους λειτουργίας (εφαρμογή συστήματος παρακολούθησης, φύλαξη, το σύνολο εν γένει των έργων διαχείρισης) μιας προστατευόμενης περιοχής, στο δάσος της Δαδιάς π.χ., με τα έσοδα από τον οικοτουρισμό επιβεβαιώνει το συμπέρασμα της παραπάνω μελέτης. Η εμπλοκή ενός φορέα διαχείρισης προστατευόμενης περιοχής στον οικοτουρισμό δε θα πρέπει να απαγορεύεται αποκλειστικά από την προσδοκία εσόδων (βλ. και Παράρτημα III).

¹¹ Goodwin, H. (1998).

¹² Υπάρχουν, βέβαια, στην Ελλάδα και μεμονωμένες περιπτώσεις πληρωμής εισόδου σε προστατευόμενες περιοχές (π.χ. στον Εθνικό Δρυμό Σαμαριάς). Τα σημαντικά έσοδα που εξασφαλίζονται από τα εισιτήρια διατίθενται και για τη φύλαξη και διαχείριση αυτών των περιοχών.

(α) Ενεργός συμμετοχή με ολοκληρωμένο σχεδιασμό για την ανάπτυξη και διαχείριση του οικοτουρισμού. (Ο φορέας σχεδιάζει, προωθεί, υλοποιεί, διαχειρίζεται.)

ΠΛΑΙΣΙΟ 8 • Το δάσος Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου

Όταν το 1992 το WWF Ελλάς ξεκίνησε, σε συνεργασία με το ΥΠΕΧΩΔΕ και το Υπουργείο Γεωργίας, πρόγραμμα προστασίας του δάσους Δαδιάς, μια περιοχή που φιλοξενεί σημαντικούς πληθυσμούς και ποικιλία αρπακτικών πουλιών στην Ευρώπη, συμπεριέλαβε στις κύριες δράσεις του, μαζί με την εγκαθίδρυση συστήματος παρακολούθησης του οικοσυστήματος, τη σύνταξη διαχειριστικής μελέτης, το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην περιοχή. Η ενεργός συμμετοχή της οργάνωσης στον οικοτουρισμό, σε μια εποχή μάλιστα που ο οικοτουρισμός μόλις άρχιζε να γίνεται γνωστός ως έννοια και πρακτική, κρίθηκε αναγκαία για τους ακόλουθους λόγους:

► Ο οικοτουρισμός ως αντισταθμιστικό όφελος

Το καθεστώς προστασίας του δάσους (η ανακήρυξη έγινε το 1980 με ΚΥΑ και το καθεστώς αυτό διατηρήθηκε ως την κήρυξη της περιοχής σε Εθνικό Πάρκο και τη σύσταση φορέα διαχείρισης, το 2003) απαγόρευε την άσκηση υλοτομίας στους πυρήνες απόλυτης προστασίας, θίγοντας άμεσα τα συμφέροντα των κατοίκων. Ο οικοτουρισμός προτεινόταν ως εναλλακτική και συμβατή με την προστασία μορφή οικονομικής ανάπτυξης, στην ίδια ακριβώς λογική που γέννησε τον οικοτουρισμό στο περιβαλλοντικό κίνημα στη δεκαετία του 1970 (βλ. κεφ.3). Πραγματικά, οι πρώτες αντιδράσεις και το κλίμα δυσπιστίας που κυριάρχησε απέναντι στο καθεστώς προστασίας καθιστούσαν επιτακτική την ανάγκη μιας εναλλακτικής πρότασης προς την τοπική κοινωνία.

► Ο οικοτουρισμός ως μέσο ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας

Η συνολική στάση της τοπικής κοινωνίας απέναντι σε ένα νέο καθεστώς και στους φορείς που εργάζονταν για την προστασία χαρακτηριζόταν από κάποια δυσπιστία, κυρίως εξαιτίας της άγνοιας. Το φαινόμενο είναι συνηθισμένο σε πολλές περιοχές στις οποίες εισάγεται ένα καθεστώς προ-

στασίας χωρίς ανάλογη προετοιμασία της τοπικής κοινωνίας. Αυτό ίσχυε ιδίως μια δεκαετία πριν, οπότε δεν υπήρχε εξοικείωση με την έννοια και τις πρακτικές της περιβαλλοντικής προστασίας¹³. Ο οικοτουρισμός κρίθηκε πρόσφορο μέσο ενημέρωσης και εξασφάλισης της υποστήριξης της τοπικής κοινότητας. Πραγματικά, όπως αποδείχθηκε, καθώς άρχιζαν να έρχονται Έλληνες και ξένοι επισκέπτες, να γίνεται γνωστή η περιοχή και να δημιουργούνται ευκαιρίες απασχόλησης, οι ντόπιοι άρχιζαν να αντιλαμβάνονται τα οφέλη και την αξία (οικολογική και οικονομική) της προστατευόμενης περιοχής. Εξάλλου, οι συνθήκες στην περιοχή ήταν πρόσφορες για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού, γιατί:

► Απουσίαζε η τουριστική ανάπτυξη

Δεν υπήρχε τουριστική ανάπτυξη (άρα ο οικοτουρισμός πρόβαλλε σαν πραγματική ευκαιρία), καθώς η περιοχή ήταν και είναι κυρίως αγροτική. Πραγματικά, όπως αποδείχθηκε, ο οικοτουρισμός δημιούργησε θέσεις εργασίας και τόνωσε την επιχειρηματική δραστηριότητα μικρής κλίμακας

¹³ Για τη στάση και συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας απέναντι στο καθεστώς προστασίας και το ρόλο του οικοτουρισμού σε αυτή, βλ. και Καραβέλλας κ.ά. (2003).

στην περιοχή (συστάθηκε η Δημοτική Επιχείρηση Δαδιάς, ΔΕΔ, που ανέλαβε τη διαχείριση του οικοτουριστικού ξενώνα και του οικοτουρισμού στη Δαδιά, προσλήφθηκαν οικοξεναγοί, άνοιξαν νέα καταστήματα κ.λπ.). Λειτουργήσε όμως συμπληρωματικά στην τοπική οικονομία, δηλαδή δεν παρουσιάστηκε το φαινόμενο εγκατάλειψης των δραστηριοτήτων στον πρωτογενή τομέα για την απασχόληση στον τουρισμό, διαδικασία που είναι ασύμβατη με τη φύση του οικοτουρισμού. Στην περιοχή της Δαδιάς, κατά συνέπεια, οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες ήταν πρόσφορες για να λειτουργήσει ο οικοτουρισμός ως νέα και συμπληρωματική μορφή οικονομίας.

► Υπήρχε η δυνατότητα δημιουργίας «οικοτουριστικού προϊόντος»

Στους επισκέπτες παρέχόταν η δυνατότητα να βιώσουν μια οικοτουριστική εμπειρία. Ας σημειωθεί εδώ ότι το πιο ελκυστικό κομμάτι μιας οικοτουριστικής επίσκεψης είναι η παρατήρηση της άγριας ζωής, γι' αυτό βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του συγκεκριμένου είδους τουρισμού είναι η προσφορά μιας τέτοιας δυνατότητας. Αν αυτό μπορεί να επιτευχθεί με ασφάλεια (όπως στην περίπτωση της Δαδιάς, που δημιουργήθηκε παρατηρητήριο από όπου ο επισκέπτης έχει μεγάλες πιθανότητες να παρακολουθήσει τα αρπακτικά να τρέφονται στην ταΐστρα, ειδικά κατασκευασμένη για την τροφική ενίσχυση των γυιών), η πιθανότητα επιτυχίας του οικοτουρισμού είναι μεγάλη. Σήμερα η Δαδιά δέχεται περί τους 50.000 επισκέπτες το χρόνο, οι οποίοι την επισκέπτονται κυρίως για τη δυνατότητα θέασης των αρπακτικών.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η επιλογή της ενεργού συμμετοχής του WWF Ελλάς στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση του οικοτουρισμού κρίθηκε επιθυμητή και εφικτή. Είναι πολύ σημαντικό όμως να τονιστεί ότι παράλληλα έγινε μια άλλη στρατηγική επιλογή: η οργάνωση θα βοηθούσε στα αρχικά στάδια σχεδιασμού των υποδομών και του προγράμματος οικοτουρισμού, επιδιώκοντας τη μέγιστη δυνατή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας. Απώτερος στόχος θα ήταν η σταδιακή ανάληψη του όλου έργου της διαχείρισης του οικοτουρισμού από την τοπική κοινωνία, όπως και πράγματι έγινε. Προσλήφθηκαν και εκπαιδεύτηκαν ντόπιοι οικοξεναγοί και συστάθηκε, με την έμπρακτη συμπαράσταση του WWF Ελλάς, η ΔΕΔ, που έχει αναλάβει πλέον το μεγαλύτερο μέρος της διαχείρισης του οικοτουρισμού.

Συμπέρασμα: Πότε επιλέγετε την ενεργό συμμετοχή σας στο σχεδιασμό, στην πρόωση και στην υλοποίηση του οικοτουρισμού σε προστατευόμενη περιοχή. Όταν...

- ▶ ...ο οικοτουρισμός μπορεί να παίξει καταλυτικό ρόλο στην αποδοχή και λειτουργία του καθεστώτος προστασίας,
- ▶ ...όταν οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες είναι πρόσφορες για να λειτουργήσει ο οικοτουρισμός συμπληρωματικά στην τοπική οικονομία και
- ▶ ...όταν υπάρχει δυνατότητα ανάπτυξης οικοτουριστικής εμπειρίας,

τότε...

- ▶ ...οι διαχειριστικοί φορείς μπορεί να επιλέξουν την ενεργό συμμετοχή στο σχεδιασμό του οικοτουρισμού. Θα πρέπει, όμως, από την αρχή να επιδιώκουν
- ▶ τη μέγιστη δυνατή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (και των τοπικών πολιτικών φορέων), όχι μόνο σε θέσεις εργασίας αλλά και στην επιχειρηματική δράση και
- ▶ να προσφέρουν την απαραίτητη κατάρτιση.

ΠΛΑΙΣΙΟ 9 • Οι βασικές δράσεις σχεδιασμού και ανάπτυξης του οικοτουρισμού στη Δασδιά

Εφόσον κρίθηκε επιθυμητή και εφικτή η ενεργός συμμετοχή στο σχεδιασμό του οικοτουρισμού, το επόμενο στάδιο ήταν η σύνταξη του σχεδίου, η υλοποίηση και λειτουργία των υποδομών, η κατάρτιση της τοπικής κοινωνίας και η ανάληψη εκ μέρους της της διαχείρισης αυτών των υποδομών.

Οι δράσεις αναφέρονται με λογική και όχι χρονολογική σειρά υλοποίησής τους. Έγιναν με πρωτοβουλία του WWF Ελλάς και της ΔΕΔ, με τη συμμετοχή των κρατικών και τοπικών αρχών και της τοπικής κοινωνίας. Παρά την απουσία ενιαίου φορέα διαχείρισης στην περιοχή, οι δράσεις αυτές εντάσσονταν σε ένα **συνολικό σχεδιασμό του οικοτουρισμού** (που προ-

ωθήθηκε από το WWF Ελλάς, αλλά εφαρμόστηκε με τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας) και δεν αποτέλεσαν προϊόν αποσπασματικών ενεργειών. Αυτός υπήρξε ένας σημαντικός παράγοντας της επιτυχίας του προγράμματος οικοτουρισμού στη Δαδιά.

Δράσεις:

- ▶ Αποπεράτωση ενός ημιτελούς ξενώνα και εξοπλισμός του. Ο οικοτουριστικός ξενώνας του χωριού της Δαδιάς βρίσκεται σε στρατηγικό σημείο για τη διακίνηση των επισκεπτών, ακριβώς στην είσοδο των μονοπατιών που οδηγούν στο δάσος. Αυτό προσφέρει δυνατότητα πλήρους ελέγχου της διακίνησης των επισκεπτών και τήρησης κανόνων ασφαλείας και ορίων φέρουσας ικανότητας (βλ. κεφ. 8.3.).
- ▶ Δημιουργία Κέντρου Ενημέρωσης στο κτίριο του ξενώνα, με έκθεση, προβολή διαφανειών, βίντεο, ζωντανές ξεναγήσεις από τις οικοξεναγούς. Έμφαση δίνεται στην ερμηνεία της λειτουργίας του οικοσυστήματος και της αλληλεπίδρασης ανθρώπου και φύσης (για τις αρχές ερμηνείας και ανάδειξης, βλ. Πλαίσιο 26).
- ▶ Κατασκευή ξύλινου παρατηρητηρίου με θέα στην ταϊστρα που δημιουργήθηκε για την τροφική ενίσχυση των γυψών. Η κατασκευή έγινε με κατάλληλες προδιαγραφές, ώστε να αποφεύγεται η όχληση των πουλιών από την παρουσία των επισκεπτών (απόσταση ασφαλείας από την ταϊστρα, κάλυψη του παρατηρητηρίου από τη φυσική βλάστηση του δάσους) και να επιτυγχάνεται καλή διαχείριση επισκεπτών (πολλάπλά ανοίγματα για ταυτόχρονη παρατήρηση από 15 επισκέπτες, ώστε να αποφεύγεται ο συνωστισμός και ο θόρυβος, βλ. και κεφ. 8.3.).
- ▶ Διάνοξη τεσσάρων μονοπατιών μελετημένων έτσι ώστε να διέρχονται από χαρακτηριστικά τοπία, να δίνουν τη δυνατότητα θέασης των αρπακτικών, είτε από το παρατηρητήριο είτε δια γυμνού οφθαλμού, και φυσικά να βρίσκονται στις ζώνες που επιτρέπεται η τουριστική δραστηριότητα της προστατευόμενης περιοχής και σε σημεία όπου δεν προκαλείται όχληση στα πουλιά.
- ▶ Οργάνωση κατασκηνώσεων εθελοντικής εργασίας για τη διάνοξη των μονοπατιών και άλλες υποδομές οικοτουρισμού στην περιοχή. Ο εθελοντικός τουρισμός¹⁴, όπως ονομάζεται, είναι μια εξειδικευμένη μορφή οικοτουρισμού, η οποία, εκτός από δωρεάν εργασία, προσφέρει και τα

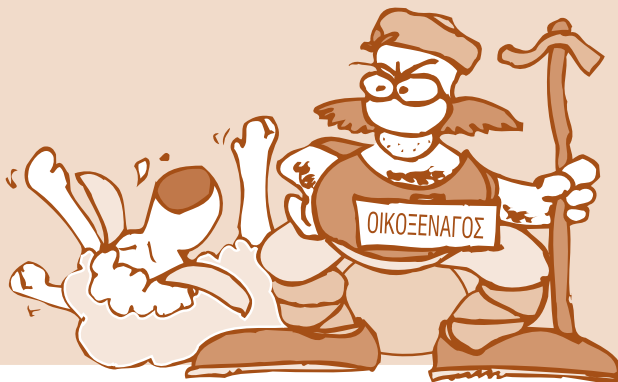
¹⁴ Wearing, S. (2001).

άλλα οφέλη του οικοτουρισμού (ενίσχυση τοπικής οικονομίας, υλική και ηθική υποστήριξη στο έργο της προστασίας).

- ▶ Απόκτηση μικρού λεωφορείου που μεταφέρει ομάδες επισκεπτών, με συνοδεία ξεναγού, στο παρατηρητήριο. Στην είσοδο του χωματόδρομου που ακολουθεί το λεωφορείο εγκαταστάθηκε μπάρα ελεγχόμενης πρόσβασης για λόγους προστασίας.
- ▶ Δυνατότητα ξενάγησης των επισκεπτών στα μονοπάτια.
- ▶ Δημιουργία συστήματος παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό, καθώς και συστήματος διαχείρισης επισκεπτών (βλ. κεφ. 8.2. & 8.3.).
- ▶ Συνεχής παροχή ευκαιριών κατάρτισης στους οικοξεναγούς.
- ▶ Υποστήριξη και παροχή τεχνογνωσίας για τη δημιουργία της ΔΕΔ και την ανάληψη διαχείρισης του μεγαλύτερου μέρους του οικοτουρισμού στη Δαδιά.

Πρόκειται για ένα παράδειγμα «άριστης πρακτικής¹⁵» οικοτουρισμού σε προστατευόμενη περιοχή. Η διακίνηση των τουριστών ελέγχεται απόλυτα, χωρίς ταυτόχρονα να περιορίζεται η δυνατότητα απόλαυσης της φύσης. Η χωροθέτηση των υποδομών (Κέντρου Ενημέρωσης, μονοπατιών, παρατηρητηρίου) και το σύστημα διαχείρισης επισκεπτών εξασφαλίζουν άρτια οργάνωση, ώστε να αποφεύγεται η υποβάθμιση τόσο του περιβάλλοντος όσο και της εμπειρίας του επισκέπτη. Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας σε ρόλο διαχειριστή του οικοτουρισμού είναι εμφανής. Το παράδειγμα της Δαδιάς φαίνεται να πληροί τις αρχές και προϋποθέσεις του οικοτουρισμού.

¹⁵ Ο όρος «άριστη πρακτική» δεν είναι κυριολεκτικός, αφού σαφώς υπάρχουν πάντα περιθώρια βελτίωσης ενός οικοτουριστικού προγράμματος. Χρησιμοποιείται σχηματικά για να δηλώσει ότι στη Δαδιά συναντώνται τα κύρια συστατικά του οικοτουρισμού με την «αυστηρή έννοια» που δόθηκε στο παρόν εγχειρίδιο.

Πλαίσιο 10 • Τα χαρακτηριστικά «άριστης πρακτικής» του φορέα διαχείρισης που αναλαμβάνει ενεργό συμμετοχή στο σχεδιασμό του οικουρισμού

- ▶ Η ενεργός συμμετοχή του φορέα υπαγορεύεται από την αναμενόμενη συμβολή του στην προστασία (π.χ. εξασφάλιση αποδοχής του καθεστώτος προστασίας από την τοπική κοινωνία) και την ήπια ανάπτυξη.
- ▶ Ο σχεδιασμός των παρεμβάσεων σέβεται απόλυτα τις επιταγές των μέτρων προστασίας του βιοτόπου.
- ▶ Ο οικουρισμός καταφέρνει να συμβάλει θετικά στη διαμόρφωση και εξέλιξη της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας.
- ▶ Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας δεν περιορίζεται στην κάλυψη θέσεων εργασίας, αλλά διευρύνεται στην ανάληψη του ρόλου του διαχειριστή.
- ▶ Εξασφαλίζεται η τήρηση της φέρουσας ικανότητας, μέσω εφαρμογής συστήματος παρακολούθησης και διαχείρισης επισκεπτών.

ΠΛΑΙΣΙΟ 11 • Ολοκληρωμένος σχεδιασμός

Αν ο φορέας διαχείρισης επιλέξει να αναλάβει δράση για την ανάπτυξη του οικότουρισμού στην περιοχή του, πρέπει να προβεί σε ολοκληρωμένο σχεδιασμό της οικότουριστικής ανάπτυξης, με χωροθέτηση των υποδομών κατά τρόπο τέτοιο που να εξασφαλίζεται η μέγιστη προστασία του οικοσυστήματος και οι ανάγκες διαχείρισης επισκεπτών. Όσο πιο οργανωμένες και ελεγχόμενες είναι οι δραστηριότητες που προσφέρονται στον επισκέπτη, τόσο πιο εύκολο είναι το έργο της διαχείρισης επισκεπτών.

ΠΛΑΙΣΙΟ 12 • Όσο λιγότερο ανεπτυγμένος είναι ο τουρισμός σε μια περιοχή, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες ανάπτυξης του οικοτουρισμού

Συνθήκες και προϋποθέσεις ανάλογες με αυτές που υπήρξαν στη Δαδία και υπαγόρευσαν την επιλογή του ολοκληρωμένου σχεδιασμού και της προώθησης του οικοτουρισμού είναι πιο πιθανό να συναντήσουμε σε περιοχές που δεν έχουν ήδη αναπτύξει τουρισμό. Επίσης, με δεδομένο ότι σήμερα οι τοπικές κοινωνίες φαίνεται να είναι περισσότερο ενημερωμένες και ώριμες να δεχτούν καθεστώς προστασίας (ορισμένες μάλιστα ζητούν οι ίδιες να ενταχθούν σε εθνικά πάρκα ή στο δίκτυο Natura 2000), δε χρειάζεται ο οικοτουρισμός για την εξασφάλιση της αποδοχής. Πιθανόν η προώθηση του οικοτουρισμού να ενδείκνυται για άλλους λόγους, όπως η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας. Ο διαχειριστικός φορέας, πάντως, θα πρέπει να έχει αξιολογήσει ότι η ενεργός συμμετοχή του στην προώθηση του οικοτουρισμού είναι καίριας σημασίας για την προστασία και την ήπια ανάπτυξη της περιοχής. Σε αντίθετη περίπτωση, θα μπορούσε να επιλέξει μια από τις άλλες στρατηγικές επιλογές (έλεγχος, επιρροή), που αναλύονται στη συνέχεια.

ΠΛΑΙΣΙΟ 13 • Σύστημα παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό

ΚΕΝΤΡΟ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

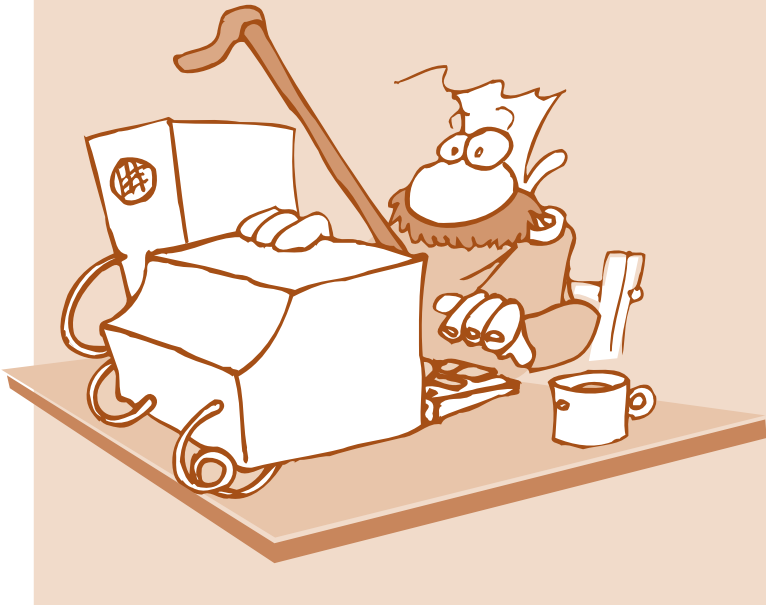
Προσοχή! Συνήθως ο οικοτουρισμός ταυτίζεται με έργα υποδομής, Κέντρα Ενημέρωσης, μονοπάτια, φυλλάδια και τεχνικές προσέλκυσης επισκεπτών. Αμελείται ο ουσιαστικότερος ρόλος του συστήματος παρακολούθησης των επιπτώσεων από τον τουρισμό και διαχείρισης των επισκεπτών. Οι διαχειριστικοί φορείς ενδείκνυται να διατηρήσουν υπό την αρμοδιότητά τους τη λειτουργία τέτοιων συστημάτων παρακολούθησης και διαχείρισης.

ΠΛΑΙΣΙΟ 14 • Η σημασία της κατάρτισης για τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας

¹⁶ Κατσακίωρη, Μ. (2001) & Σκορδάς, Κ. και Αναγνωστοπούλου, Μ. (2001).

Η εμπειρία του WWF Ελλάς, επίσης, από προγράμματα κατάρτισης σε θέματα διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών περιγράφεται στα έγγραφα τεκμηρίωσης των δράσεων αυτών τα οποία διατίθενται από τα γραφεία του WWF Ελλάς.

Η κατάρτιση¹⁶ είναι ουσιαστική προϋπόθεση για τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας και ένα μέσο για να εξασφαλίζουν οι διαχειριστικοί φορείς την ορθή εφαρμογή του οικουρισμού. Η κατάρτιση πρέπει να απευθύνεται και να εφαρμόζεται σε στοχευμένες ομάδες, με συγκεκριμένο σκοπό (π.χ. σε οικοξεναγούς, σε διαχειριστές Κέντρων Πληροφόρησης και οικουριστικών ξενώνων, σε γυναικείους συνεταιρισμούς κ.λπ.). Η εμπειρία από το πρόγραμμα της Δαδιάς έδειξε ότι οι πρωτοβουλίες κατάρτισης έπαιξαν ουσιαστικό ρόλο στην ενδυνάμωση της τοπικής κοινωνίας για συμμετοχή στον οικουρισμό.

Ένα ακόμη παράδειγμα ολοκληρωμένης οικοτουριστικής πρωτοβουλίας μπορείτε να δείτε στο Παράρτημα VIII.

(β) Έλεγχος (τήρηση των όρων που προβλέπει το Σχέδιο Διαχείρισης) στις οικοτουριστικές δραστηριότητες που ασκούνται από άλλους φορείς ή άτομα. (Ο φορέας διαχείρισης ελέγχει τη νομιμότητα των δραστηριοτήτων).

Στις περισσότερες περιπτώσεις κατά τις οποίες ήδη έχει αναπτυχθεί ο τουρισμός, και μάλιστα με χαρακτηριστικά μαζικού τουρισμού, ο ρόλος του διαχειριστικού φορέα ενδείκνυται να είναι αυτός του ελέγχου ή/και της επιρροής των ατόμων ή φορέων που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στον τομέα του τουρισμού. Η επιβολή κυρώσεων στους παραβάτες της νομοθεσίας εναπόκειται στους αρμόδιους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης ή στο κράτος. Ο ρόλος όμως των φορέων που έχουν αναλάβει την προστασία μπορεί να είναι η συζήτηση και συμφωνία με τις ενδιαφερόμενες ομάδες ή τα άτομα, αρχικά, και, αν δεν αποδώσει αυτή η τακτική, η καταγγελία στους αρμόδιους φορείς. Η φύλαξη του βιοτόπου, αρμοδιότητα του φορέα, συνιστά βασικό εργαλείο πρόληψης των παραβιάσεων της νομοθεσίας.

Πλαίσιο 15 • Τα παραδείγματα του ΕΘΠΖ, του ΕΘΠΑΒΣ και της Κερκίνης

Ο φορέας διαχείρισης του ΕΘΠΖ (βλ. Πλαίσιο 5) αναλαμβάνει δράση σε περιπτώσεις παραβίασης της νομοθεσίας εκ μέρους των επιχειρηματιών του τουρισμού στην προστατευόμενη περιοχή. Το ΕΘΠΖ κατήγγειλε περιπτώσεις υπέρβασης του προκαθορισμένου αριθμού ομπρελών στην αρμόδια υπηρεσία (Κτηματική Υπηρεσία), η οποία πραγματοποίησε επιτόπιους ελέγχους με την παρουσία της αστυνομίας και επιβλήθηκαν πρόστιμα στους παραβάτες. Το ΕΘΠΖ είχε προβλέψει να γίνεται καθημερινός έλεγχος και καταγραφή των ομπρελών από τον φύλακα και τον επιτηρητή του Πάρκου σε όλες τις περιοχές. Καθημερινά θα αποστελλόταν με φαξ ο αριθμός στην Κτηματική, η οποία θα έπρεπε αυτόματα να επιβάλλει τα αντίστοιχα πρόστιμα. Αντίστοιχα, στη θαλάσσια περιοχή, όταν σημειώνονταν

παραβιάσεις τόσο σε σχέση με τις ζώνες και τις επιτρεπόμενες σε αυτές δραστηριότητες, όσο και στην περίπτωση υπέρβασης των προκαθορισμένων από τη νομοθεσία ορίων ταχύτητας, το λιμεναρχείο με σκάφος, το οποίο είχε παραχωρηθεί ειδικά από το ΥΕΝ για την επιτήρηση του θαλάσσιου χώρου του ΕΘΠΖ, πραγματοποιούσε περιπολίες και επέβαλλε τα ανάλογα πρόστιμα στους παραβάτες. Σε πολεοδομικές παραβάσεις από την πλευρά του ΕΘΠΖ κατατέθηκαν οι απαραίτητες μηνύσεις.

Η Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας, ΜΟπ, που από το 1992 έχει αναλάβει ενεργό δράση για την επιστημονική παρακολούθηση και φύλαξη του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Βορείων Σποράδων (ΕΘΠΑΒΣ), διαθέτει ένα άρτια οργανωμένο σύστημα ελέγχου¹⁷, που περιλαμβάνει:

- ▶ Καταγραφή της κίνησης των σκαφών.
- ▶ Καταγραφή των παραβάσεων από αθλητικά και τουριστικά σκάφη σε ειδικά δελτία, με λεπτομέρειες για το ιστορικό της παράβασης.
- ▶ Παροχή ενημέρωσης και συστάσεις στα πληρώματα.
- ▶ Συνεργασία με τις τοπικές διοικητικές αρχές για επιβολή προστίμων στους παραβάτες (εφόσον δεν έχει επιτευχθεί η συμμόρφωση στις συστάσεις).
- ▶ Ένορκη κατάθεση.
- ▶ Παράσταση των στελεχών της οργάνωσης ως μαρτύρων κατηγορίας.

Τα επόμενα βήματα της διαδικασίας που καταλήγουν στην επιβολή διοικητικού προστίμου αναλαμβάνουν οι διοικητικές αρχές με τη συμβολή της οργάνωσης. Το αποτέλεσμα της συστηματικής αυτής προσέγγισης φύλαξης και των καταγγελιών υπήρξε ικανοποιητικό. Τα παράνομα περιστατικά (που προέρχονται, κατά κύριο λόγο, από τουριστικά σκάφη και κορυφώνονται την περίοδο αιχμής της τουριστικής κίνησης) τα οποία καταγράφηκαν στις περιπολίες των σκαφών της οργάνωσης μειώθηκαν δραστικά. Πρόκειται για ένα παράδειγμα άριστης πρακτικής στην κατηγορία αυτής της στρατηγικής επιλογής (έλεγχος).

- ▶ Στη λίμνη Κερκίνη (υγρότοπος Ramsar και Εθνικό Πάρκο) τα στελέχη του Κέντρου Πληροφόρησης εφαρμόζουν ανάλογο σύστημα φύλαξης του

¹⁷ Δενδρινός, Π. (2002).

βιοτόπου και αντιμετώπισης, σε συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές, των παράνομων δραστηριοτήτων. Προκειμένου για τους ιδιώτες επιχειρηματίες που επιθυμούν να μεταφέρουν τουρίστες με βάρκες στη λίμνη, αυτοί πρέπει να υποβάλουν σχετική αίτηση στο ΥΠΕΧΩΔΕ. Το Κέντρο Πληροφόρησης καθορίζει την ακριβή διαδρομή της βάρκας στον υγρότοπο με βάση τα ενδεικνυόμενα μέτρα προστασίας.

Ανάλογα παραδείγματα εντοπίζονται και σε άλλες προστατευόμενες περιοχές της Ελλάδας και καταδεικνύουν τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους οι αρμόδιοι φορείς διαχείρισης και οι διοικητικές αρχές για τον έλεγχο των τουριστικών δραστηριοτήτων στη περιοχή τους.

(γ) Επιρροή και ενθάρρυνση συγκεκριμένων ομάδων που μετέχουν στον οικοτουρισμό, για βελτίωση της ποιότητας της δράσης τους, ώστε να προσεγγίζουν περισσότερο την έννοια του οικοτουρισμού, ή για ανάληψη νέας δράσης. (Ο φορέας επηρεάζει ή ενθαρρύνει φορείς και άτομα μέσω συζητήσεων, κωδίκων ορθής πρακτικής, συμμετοχή σε αποφάσεις κ.λπ.).

Εκτός από τις συστάσεις που μπορεί να κάνει ο φορέας στους παραβάτες του κανονισμού λειτουργίας της προστατευόμενης περιοχής, όπως φάνηκε παραπάνω, στο παράδειγμα της δράσης της ΜΟm, οι φορείς διαχείρισης έχουν τη δυνατότητα να αναλάβουν πρωτοβουλία για τη λειτουργία των τουριστικών υποδομών και δραστηριοτήτων κατά τρόπο φιλικότερο προς το περιβάλλον και περισσότερο συμβατό με τους στόχους της προστασίας. Η εμπειρία έχει δείξει ότι η τήρηση του νόμου δεν εξασφαλίζει πάντα υποδομές και λειτουργίες συμβατές με την προστασία.

Ξενοδοχεία και καταλύματα που δεν εφαρμόζουν κανένα μέτρο εξοικονόμησης νερού, ανακύκλωσης και επεξεργασίας λυμάτων, τουριστικά γραφεία και πρακτορεία που διακινούν μαζικά τουρίστες χωρίς να τους ενημερώνουν και να τους προετοιμάζουν για την αξία μιας προστατευόμενης περιοχής και την ορθή συμπεριφορά μέσα σε αυτή, χωρίς να λαμβάνουν καμία πρωτοβουλία συμβολής στην προστασία (εθελοντική οικονομική συνεισφορά των πελατών, χρήση ήπιων μέσων μεταφοράς, φροντίδα για τα σκουπίδια που παράγονται κατά το ταξίδι, επιλογή καταλυμάτων που εφαρμόζουν μέτρα περιβαλλοντικά ορθής λειτουργίας κ.λπ.), αποτελούν συνηθισμένα φαινόμενα σε όλη την Ελλάδα. Δεν είναι σπάνιες, μάλιστα, οι περιπτώσεις κατά τις οποίες υποδομές και τουριστικές δραστηριότητες αναπτύσσονται στο όνομα του ήπιου τουρισμού (όπως αγροτουριστικά καταλύματα, κέντρα πληροφόρησης, οικοτουριστικές περιηγήσεις) και, χωρίς να είναι παράνομες, δεν αποδεικνύονται πραγματικά ήπιες ούτε ως προς τη μορφή ούτε ως προς το περιεχόμενο των υπηρεσιών που προσφέρουν.

Αυτό το κενό έρχεται να καλύψει ο, ευρύτατα διαδεδομένος στο εξωτερικό, θεσμός των εθελοντικών δεσμεύσεων εκ μέρους των τουριστικών επιχειρήσεων (κώδικες ορθής πρακτικής) και τα συστήματα

πιστοποίησης (Παρατήματα I και II). Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι φορείς που κρίνουν ότι είναι αναγκαίο, για την πραγμάτωση της αποστολής τους, να επηρεάσουν τις επιχειρήσεις ώστε να λάβουν τα αναγκαία μέτρα, μπορούν είτε να χρησιμοποιήσουν κάποιους από τους πολλούς κώδικες ορθής πρακτικής είτε να καταρτίσουν έναν κώδικα προσαρμοσμένο στις συγκεκριμένες ανάγκες της περιοχής και να προβούν σε συμφωνίες με τους ενδιαφερόμενους. Η εμπλοκή με τα συστήματα πιστοποίησης είναι πιο περίπλοκη και παρουσιάζει κάποιες δυσκολίες που αναφέρονται στο Παράρτημα II. Υπάρχει, επίσης, η δυνατότητα της επιρροής μέσω πειθούς και κατάρτισης. Δεν είναι απαραίτητο η επιρροή να βασιστεί σε ένα επίσημο κείμενο δεσμεύσεων.

Πλαίσιο 16 • Παραδείγματα από το ΕΘΠΖ, την Εταιρεία Προστασίας Πρεσπών & το Εθνικό Πάρκο Garrotxa¹⁸ της Ισπανίας

► Ο Φορέας Διαχείρισης του ΕΘΠΖ επέλεξε να εντάξει το Πάρκο σε ένα ευρωπαϊκό δίκτυο πάρκων που λειτουργεί με συγκεκριμένες προδιαγραφές, το δίκτυο Europarc Federation και σήμα ποιότητας. Τα πάρκα που εντάσσονται στο δίκτυο δεσμεύονται να τηρούν τους όρους του European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas¹⁹, βασικό κείμενο αρχών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για τον ήπιο τουρισμό. Με τον τρόπο αυτό, εξασφαλίζεται ένας έλεγχος του συνόλου της λειτουργίας του τουρισμού στην προστατευόμενη περιοχή.

► Η Εταιρεία Προστασίας Πρεσπών (ΕΠΠ), προκειμένου να επηρεάσει την τοπική κοινωνία για τη διατήρηση των παραδοσιακών κτιρίων της περιοχής, ανέθεσε σε ειδικευμένο αρχιτέκτονα²⁰ τη συγγραφή δύο τευχών με θέμα τους τρόπους και τις μεθόδους ανακαίνισης των παραδοσιακών κτισμάτων. Τα δύο τεύχη διανεμήθηκαν δωρεάν στους κατοίκους των χωριών, ήταν δε δυνατά και η άμεση παροχή συμβουλών²¹ από τον αρχιτέκτονα σε αυτούς που το επιθυμούσαν. Επίσης, τα γραφεία της ΕΠΠ στεγάστηκαν σε παραδοσιακό κτίριο της περιοχής (στον Άγιο Γερμανό), το οποίο αναστηλώθηκε σύμφωνα με τα πρότυπα της τοπικής αρχιτεκτονικής. Αυτό λει-

¹⁸ Parc Natural de la Zona Volcanica de la Garrotxa. Πρόκειται για μια υποδειγματική, ως προς τους όρους διαχείρισης του τουρισμού, περιοχή. Για περισσότερες πληροφορίες, Josep M. Prats, e-mail: WJMPRATS@correu.gencat.es

¹⁹ Για περισσότερες πληροφορίες για το δίκτυο: Paulo Castro, υπεύθυνος του εξωτερικού φορέα πιστοποίησης των μελών του δικτύου, e-mail: pvcastro@netc.pt

²⁰ Στίσιος, Α. (1993), τ. 1-2.

²¹ Το πρόγραμμα παροχής συμβουλών για την ανακαίνιση των παραδοσιακών κτισμάτων χρηματοδοτήθηκε από το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF), Πρόγραμμα CADISPA.

τούργησε ως σημείο αναφοράς και ως παράδειγμα για τους ντόπιους και είχε ως αποτέλεσμα αρκετοί κάτοικοι του Αγίου Γερμανού να αναστηλώσουν τα σπίτια τους με παραδοσιακό τρόπο.

► Στο Εθνικό Πάρκο Garrotxa της Ισπανίας ο Φορέας Διαχείρισης σύναψε συμφωνία με τους ιδιοκτήτες των καταλυμάτων για να λειτουργούν ως «κέντρα ενημέρωσης για το Πάρκο». Τα καταλύματα που εντάχθηκαν στη συμφωνία έπρεπε να παρέχουν πληροφόρηση στους επισκέπτες για τις αξίες και τη διαχείριση του Πάρκου και δυνατότητα οικοξεναγήσεων στη γύρω περιοχή. Ανέλαβαν, επίσης, να προωθήσουν εθελοντική συνεισφορά των πελατών τους στο Πάρκο, εντάσσοντας στην τιμή του δωματίου ένα μικρό ποσοστό υπέρ του Πάρκου. Οι επισκέπτες πληροφορούνται γι' αυτό και έχουν τη δυνατότητα, αν θέλουν, να μην πληρώσουν το επιπλέον ποσό, πράγμα που σπάνια συμβαίνει. Τα καταλύματα αυτά έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν το λογότυπο του Πάρκου, χωρίς όμως αυτή η σχέση να συνιστά ένα αυστηρό σύστημα πιστοποίησης.

ΠΛΑΙΣΙΟ 17 • Το πρόβλημα της αισθητικής των τουριστικών υποδομών

Το πρόβλημα της ποιότητας, της αισθητικής και της λειτουργίας των καταλυμάτων και άλλων υποδομών (εστιατόρια, κέντρα ενημέρωσης κ.λπ.) στην Ελλάδα είναι έντονο. Ειδικά όσον αφορά στα καταλύματα, η κατασκευή και λειτουργία τους υποστηρίζεται από διαφορετικά χρηματοδοτικά προγράμματα και υπόκειται στην αρμοδιότητα ποικίλων διοικητικών αρχών. Έτσι το έργο του συντονισμού και της εξασφάλισης ενιαίας πολιτικής στη χωροθέτηση και κατασκευή των καταλυμάτων είναι δύσκολο. Μόνο αυστηρά προστατευόμενοι οικισμοί (παραδοσιακοί) έχουν καταφέρει να αποφυγουν την εμφάνιση καταλυμάτων ασύμβατων με την αισθητική του τόπου. Αν και η αισθητική υποβάθμιση δεν επηρεάζει την προστασία του βιοτόπου, ωστόσο ακυρώνει την έννοια του οικοτουριστικού προορισμού..

Τι μπορούν όμως να κάνουν οι φορείς διαχείρισης;

- ▶ Να μην υποστηρίζουν (ή και να σταματήσουν) τη δημιουργία νέων οικοτουριστικών υποδομών, εάν δεν εξασφαλίζεται η ποιότητα η δική τους αλλά και του ευρύτερου δομημένου περιβάλλοντος της περιοχής.
- ▶ Να προτιμούν την αποκατάσταση και επανάχρηση υφιστάμενων κτιρίων από τις νέες κατασκευές.
- ▶ Να υποστηρίξουν δράσεις ενημέρωσης και κατάρτισης στο ζήτημα του σχεδιασμού και της λειτουργίας οικοτουριστικών υποδομών. Το θέμα αυτό λείπει από τη συνήθη θεματολογία των επιμορφωτικών σεμιναρίων που προσφέρονται σε διάφορες ομάδες κοινού στις προστατευόμενες περιοχές. (Για την έννοια και τις προδιαγραφές των «οικολογικών καταλυμάτων», "ecolodges", βλ. Παράρτημα VI.)

Βασικά μηνύματα στη διαδικασία ενημέρωσης της τοπικής κοινωνίας²² πρέπει να είναι τα ακόλουθα:

- ▶ Η συνεχής αύξηση των καταλυμάτων σε έναν οικοτουριστικό προορισμό εγκυμονεί κινδύνους για την τήρηση της φέρουσας ικανότητας και είναι ασύμβατη με την μικρή κλίμακα ανάπτυξη που χαρακτηρίζει τον οικοτουρισμό.

²² Σκορδός, Κ. και Αναγνωστοπούλου, Μ. (2001).

- ▶ Όσο αυξάνονται τα καταλύματα τόσο μειώνεται η πιθανότητα πληρότητας τους εκτός των περιόδων αιχμής.
- ▶ Αντίθετα, επενδύσεις σε «μη σκληρές υποδομές», όπως στην παροχή υπηρεσιών και προϊόντων που συμβάλλουν στον εμπλουτισμό της εμπειρίας του επισκέπτη (προϊόντα χειροτεχνίας και οικοτεχνίας, δυνατότητα του επισκέπτη για θέαση και συμμετοχή σε διαδικασίες παραγωγής ντόπιων προϊόντων, θεματικές ξεναγήσεις κ.λπ.) και στην παροχή βασικών υπηρεσιών χρήσιμων και για τους ντόπιους (π.χ. φούρνοι και παντοπωλεία σε χωριά που δε διαθέτουν) είναι καταλληλότερες επενδύσεις.
- ▶ Ο οικοτουρισμός πρέπει να είναι μικρής κλίμακας, η εσωτερική αγορά στην οποία κυρίως απευθύνεται είναι επίσης περιορισμένη και, κατά συνέπεια, δεν πρέπει να υπερεκτιμάται η οικονομική ανάπτυξη που υπόσχεται.

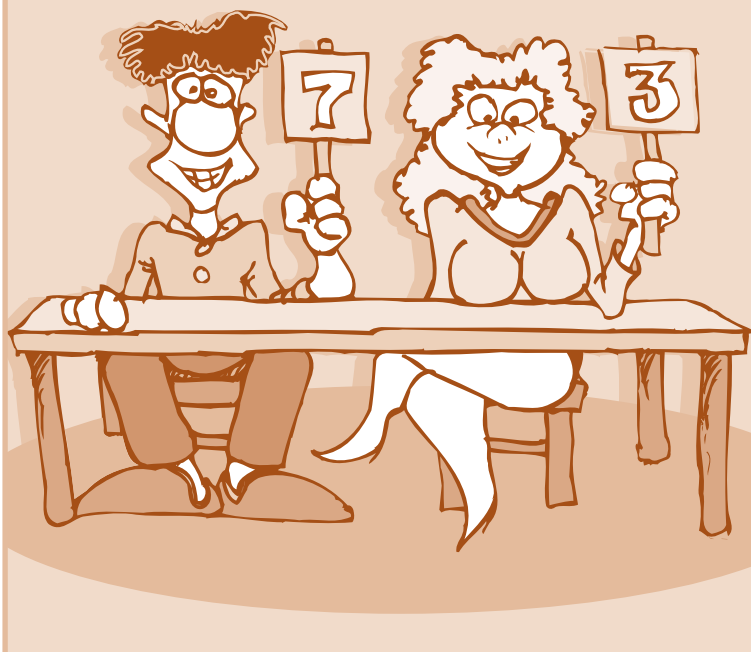

Συνοψίζοντας το κεφάλαιο 6, οι τρεις επιλογές στρατηγικής που αναλύθηκαν (άμεση συμμετοχή στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση, έλεγχος νομιμότητας δραστηριοτήτων και επιρροή μέσω εθελοντικών δεσμεύσεων και κατάρτισης) αποτελούν μια προσπάθεια σχηματοποίησης της ευρείας κλίμακας επιλογών που ανοίγονται σε έναν διαχειριστικό φορέα προστατευόμενης περιοχής στο θέμα του οικουρισμού. Όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, οι επιλογές δεν είναι απόλυτες. Σε κάποιες περιπτώσεις, μπορεί να ενδείκνυται ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός σε έναν τομέα (π.χ. για την ερμηνεία και ανάδειξη του βιοτόπου) και έλεγχος/επιρροή για άλλους τομείς (π.χ. για τη δραστηριότητα των ταξιδιωτικών πρακτορείων στην περιοχή). Στην περίπτωση της Αλοννήσου, η ΜΟμ επέλεξε τον ελεγκτικό ρόλο για τη διακίνηση σκαφών αναψυχής και το ρόλο της ενεργού συμμετοχής στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση υποδομών ευαισθητοποίησης του κοινού για τον βιότοπο. Δημιούργησε τέσσερις σταθμούς ενημέρωσης στην Αλόνησο και στη Σκόπελο και σύστημα καταγραφής αριθμού και προφίλ επισκεπτών. **Το σημαντικό είναι η κάθε επιλογή παρέμβασης να γίνεται εφόσον κρίνεται ότι θα συμβάλει ουσιαστικά στην πραγμάτωση της αποστολής του φορέα, η οποία είναι η προστασία των πολύτιμων φυσικών χαρακτηριστικών της περιοχής.**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Αξιολόγηση της υφιστάμενης
κατάστασης τουρισμού
και των προοπτικών ανάπτυξης
του οικοτουρισμού

ΠΡΟΚΥΠΤΕΙ ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ

κεφάλαια ότι βασική προϋπόθεση για την επιλογή στρατηγικής παρέμβασης είναι η αξιολόγηση των δεδομένων του συγκεκριμένου κάθε φορά τόπου, σε σχέση με την υπάρχουσα τουριστική ανάπτυξη και τις προοπτικές εξέλιξης του οικοτουρισμού. Ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί ότι ανάμεσα σε περιοχές τύπου Δαδιάς, όπου υπήρχε μηδέν τουρισμός και ευοίωνες προοπτικές ανάπτυξης του οικοτουρισμού ως μέσου προστασίας, και σε περιοχές τύπου Ζακύνθου, με χαρακτηριστικά μαζικού τουρισμού, οπότε αντίστοιχα υπαγορεύονται οι επιλογές του ολοκληρωμένου σχεδιασμού του οικοτουρισμού ή του ελέγχου/επιρροής του υφιστάμενου τουρισμού, υπάρχουν ποικίλες διαβαθμίσεις τουριστικής ανάπτυξης στις υπόλοιπες προστατευόμενες περιοχές. Τα δεδομένα της κάθε περιοχής και η συσχέτισή τους με το σκοπό της προστασίας είναι που θα υπαγορεύσουν αν και πώς θα παρέμβουν οι διαχειριστικοί φορείς στον τομέα του τουρισμού. Ήδη, με το παράδειγμα της Αλοννήσου, δείχθηκε πώς ένα φορέας που έχει αναλάβει τη φύλαξη, επιστημονική παρακολούθηση και άλλες δράσεις διαχείρισης σε μια προστατευόμενη περιοχή επιλέγει ελεγκτικό ρόλο στη διακίνηση τουριστικών σκαφών και ενεργό ρόλο σχεδιασμού και υλοποίησης σταθμών και δράσεων ενημέρωσης του κοινού.

²³ Με τον όρο εσωτερικός τουρισμός νοείται ο τουρισμός που πραγματοποιείται από Έλληνες στην Ελλάδα.

Στις περισσότερες προστατευόμενες περιοχές έχει ήδη αναπτυχθεί τουρισμός, κυρίως εσωτερικός²³. Κοινό χαρακτηριστικό τους είναι ότι δεν αποτελούν αποκλειστικά οικοτουριστικούς προορισμούς στη συνείδηση των επισκεπτών. Συνδυάζουν την επαφή με τη φύση, την παρατήρηση της άγριας ζωής, την επίσκεψη σε μνημεία και παραδοσιακούς οικισμούς, ακόμη και τη δυνατότητα κλασικού τύπου καλοκαιρινών διακοπών στην παραλία (περίπτωση Αλοννήσου). Η Κερκίνη, οι Πρέσπες, το Νυμφαίο, τα Ζαγοροχώρια, η Αλόνησος, η λίμνη Πλαστήρα είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα του εύρους και της ποικιλίας των εφαρμογών του οικοτουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές.

Προκύπτει το ερώτημα με ποιον τρόπο μπορεί να επιτευχθεί η αξιολόγηση των κοινωνικο-οικονομικών δεδομένων μιας συγκεκριμένης

περιοχής, καθώς και η εύστοχη επιλογή στρατηγικής για τον οικοτουρισμό και τον τουρισμό εκ μέρους ενός φορέα διαχείρισης προστατευόμενης περιοχής. Είναι πιθανόν να υπάρχουν ήδη αναπτυξιακές μελέτες που αποτυπώνουν την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση και παρέχουν κατευθύνσεις για την τουριστική ανάπτυξη. Ίσως όμως αυτές οι μελέτες να μην έχουν λάβει υπόψη τα δεδομένα που θέτει το καθεστώς της προστατευόμενης περιοχής και, επομένως, να μην εξυπηρετούν τους στόχους ενός φορέα που έχει κύριο σκοπό τη διαχείριση προστατευόμενης περιοχής.

Γι' αυτή την περίπτωση, προτείνεται εδώ μια εμπειρική καταγραφή και αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης του τουρισμού, της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας και των στάσεων απέναντι στο καθεστώς προστασίας. Πρέπει να τονιστεί ότι **η καταγραφή αυτή είναι αναγκαίο να συνοδεύεται από αξιολόγηση των δεδομένων, με κριτήρια την προστασία της περιοχής και την τήρηση της φέρουσας ικανότητας. Δεν αρκεί, π.χ., να καταγραφεί ότι υπάρχει χ αριθμός κλινών στην περιοχή. Για να έχει πρακτική χρησιμότητα η πληροφορία, ενδείκνυται να συνοδευτεί από μια αξιολόγηση του τύπου «η διάθεση κλινών υπερβαίνει τη ζήτηση» ή, αντίστροφα, «η ζήτηση δεν καλύπτεται από την προσφορά» ή «υπάρχει υπερπροσφορά σε μια περιοχή και έλλειψη κλινών σε άλλη», όπως και από αξιολογικές κρίσεις για τη χωροθέτηση των καταλυμάτων, τους όρους λειτουργίας και την αισθητική τους, πάντα με κριτήριο τους όρους προστασίας της περιοχής κ.ο.κ.** Ο διαχειριστικός φορέας πρέπει να θέτει σαφή ερωτήματα και να προβαίνει σε κατάλληλες αξιολογικές κρίσεις στην έρευνά του, ώστε να διαμορφώσει θέση για την κατάσταση του τουρισμού και τις προοπτικές του οικοτουρισμού στην περιοχή του. Με τον τρόπο αυτό, οι αποφάσεις του φορέα σχετικά με το αν και ποιου είδους πρωτοβουλίες θα αναλάβει στον τομέα του τουρισμού και οικοτουρισμού θα προκύψουν αβίαστα.

Εμπειρική μέθοδος αξιολόγησης υφιστάμενης κατάστασης τουρισμού σε προστατευόμενη περιοχή

1. ΕΡΩΤΗΜΑ: Η στάση της τοπικής κοινωνίας απέναντι στο καθεστώς και τα μέτρα προστασίας είναι τόσο αρνητική ή επιφυλακτική, ώστε να δικαιολογείται η προώθηση του οικοτουρισμού ως εναλλακτικής μορφής ανάπτυξης και μέσου εξασφάλισης συναίνεσης;

ΠΕΔΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ:

- 1.1.** Κοινή γνώμη, απόψεις ομάδων που θίγονται από τα μέτρα προστασίας. Αυτές μπορεί να έχουν εκφραστεί κατά τις παρουσιάσεις των Ε.Π.Μ. και Σχεδίων Διαχείρισης, μπορεί να έχουν καταγραφεί, εάν έχουν ακολουθηθεί συμμετοχικές διαδικασίες, ή, εφόσον είναι έντονες, να έχουν εκφραστεί με διαμαρτυρίες.
- 1.2.** Διερεύνηση της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης της περιοχής, ώστε να διαπιστωθεί εάν ο οικοτουρισμός μπορεί να αποτελέσει συμπληρωματική πηγή εισοδήματος πολύτιμη για την τοπική κοινωνία. (Συνήθως, η προοπτική αυτή ακυρώνεται όταν υπάρχει ήδη ανεπτυγμένος μαζικός τουρισμός, ενώ ισχύει όταν οι ντόπιοι ασχολούνται με τον πρωτογενή τομέα. Επίσης ισχύει, όταν παρατηρείται μείωση και γήρανση του πληθυσμού, οπότε ο οικοτουρισμός μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο αντιστροφής της τάσης αυτής, πράγμα που συνέβη, τις προηγούμενες δεκαετίες, σε κάποιες περιοχές της Ελλάδας, όπως τα Ζαγοροχώρια).

2. ΕΡΩΤΗΜΑ: Εκτός από την εξασφάλιση αποδοχής του καθεστώτος προστασίας από την τοπική κοινωνία, διαφαίνεται άλλος λόγος για τον οποίο ο οικοτουρισμός θα συνέβαλλε ουσιαστικά στο σκοπό της προστασίας;

ΠΕΔΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ:

- 2.1.** Πιθανό έλλειμμα στην ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας, το οποίο θα μπορούσε να καλύψει ο οικοτουρισμός.
- 2.2.** Πιθανό έλλειμμα στην ευαισθητοποίηση των τουριστών, το οποίο οδηγεί σε μη ορθή συμπεριφορά στο βίοτοπο, αλλά και γενικό-

τερα σε απώλεια της ευκαιρίας ευαισθητοποίησης των επισκεπτών.

3. ΕΡΩΤΗΜΑ: Υπάρχει ήδη τουριστική ανάπτυξη σε τέτοια κλίμακα, ώστε να ακυρώνει την έννοια του οικοτουρισμού, να προκαλεί υποψίες και φόβους για υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας και να υπογορεύει παρεμβάσεις για έλεγχο και επιρροή της τουριστικής βιομηχανίας;

ΠΕΔΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ:

- 3.1. Η γενική εικόνα της τουριστικής ανάπτυξης και αξιολόγηση της τουριστικής εμπειρίας που προσφέρεται στους επισκέπτες.
- 3.2. Αριθμός επισκεπτών, εποχικότητα, αριθμός κλινών, ανάπτυξη υποδομών, τουριστικά γραφεία μαζικού τουρισμού που δραστηριοποιούνται στην περιοχή κ.λπ.
- 3.2. Επιπτώσεις στην προστασία του βιοτόπου. Εντοπισμός ιδιαίτερων προβλημάτων σε κάποιον τομέα (π.χ. απόβλητα ξενοδοχείων) με επιπτώσεις στην προστασία.
- 3.3. Παράνομες δραστηριότητες από τουριστικές επιχειρήσεις.
- 3.4. Ύπαρξη συστήματος παρακολούθησης των επιπτώσεων από τον τουρισμό και διαχείρισης επισκεπτών.

4. ΕΡΩΤΗΜΑ: Εάν αναπτύσσεται τουρισμός μικρής ή μεσαίας κλίμακας, κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση, ώστε να συμβάλλει στο σκοπό της προστασίας, όπως το επιβάλλει ο οικοτουρισμός, ή, αντίθετα, διαφαίνονται προβλήματα στην τήρηση της φέρουσας ικανότητας;

ΠΕΔΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ:

- 4.1. Υποδομές φιλοξενίας επισκεπτών: είναι νόμιμες και συμβατές με την έννοια των οικοτουριστικών καταλυμάτων ως προς την αισθητική και λειτουργία τους;
- 4.2. Υποδομές ερμηνείας και ανάδειξης του περιβάλλοντος (μονοπάτια, διαδρομές που προτείνονται στον επισκέπτη, σήμανση, κέντρα ενημέρωσης κ.λπ.): είναι χωροθετημένες με τρόπο ασφαλή

για την προστασία και παρέχουν ένα ολοκληρωμένο σύστημα για τη λειτουργία του οικοσυστήματος και την αλληλεπίδραση ανθρώπου και φύσης;

- 4.3. Συμβάλλει οικονομικά ο τουρισμός στην προστασία της φύσης (έσοδα από εισιτήρια, εθελοντικές ενισχύσεις εκ μέρους των επισκεπτών ατομικά ή εκ μέρους των τουριστικών γραφείων κ.λπ.);

5. ΕΡΩΤΗΜΑ: Εάν δεν υπάρχει καθόλου τουρισμός και οικοτουρισμός στην περιοχή και εάν έχει κριθεί, από τα παραπάνω, ότι η ανάπτυξη του θα επιδράσει θετικά στην προστασία, υπάρχει δυνατότητα ανάπτυξης οικοτουριστικής εμπειρίας;

ΠΕΔΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ:

- 5.1. Διερεύνηση δυνατότητας δημιουργίας προσβάσεων στη φύση κατά τρόπο ασφαλή για την προστασία, που να προσφέρει όμως ενδιαφέρουσα εμπειρία στον επισκέπτη (παρατήρηση άγριας ζωής ή απόλαυση τοπίου και κατανόηση λειτουργίας του οικοσυστήματος).

Μετά την παραπάνω έρευνα, ο φορέας διαχείρισης μπορεί να καθορίσει τις προτεραιότητες για την περιοχή στον τομέα του οικοτουρισμού (ή τουρισμού) και να επιλέξει αν και με ποιον τρόπο θα εμπλακεί, καθώς και τον ακριβή στόχο που επιδιώκει να πετύχει από αυτή την εμπλοκή, πάντα με γνώμονα τη σημασία της για την επίτευξη της αποστολής του.

ΠΛΑΙΣΙΟ 18 • Το παράδειγμα της Κερκίνης

Η εμπειρική ανάλυση που προτείνεται στο κεφ. 7 εφαρμόστηκε στη μελέτη των WWF Ελλάς - ΕΟΤ²⁴ για τις περιπτώσεις της Κερκίνης και του Δυτικού Ζαγορίου. Στην περίπτωση της Κερκίνης, κρίθηκε ότι δεν υπήρχαν αντιδράσεις από την τοπική κοινωνία ως προς το καθεστώς προστασίας που θα προσέδιδε ρόλο αντισταθμιστικού οφέλους στον οικοτουρισμό. Το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο στην περιοχή δεν παρουσίαζε σοβαρά προβλήματα. Παρατηρήθηκαν παραδοσιακές δραστηριότητες (εκτροφή βουβαλίων και παραγωγή τοπικών προϊόντων) οι οποίες θεωρήθηκε σκόπιμο να ενισχυθούν, αφενός για να υπάρχει διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας (και, άρα, αποφυγή απόλυτης στροφής προς τον τουρισμό) και αφετέρου για να αξιοποιηθούν εμπλουτίζοντας την εμπειρία του επισκέπτη. Οι υποδομές, οι μικρές τουριστικές επιχειρήσεις και οι αριθμοί των επισκεπτών δεν παρουσίαζαν ενδείξεις υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας. Ένας κίνδυνος που διαφαινόταν για το μέλλον ήταν η ενδεχόμενη παρουσίαση φαινομένων όχλησης του βιοτόπου από βάρκες που πλησίαζαν τις φωλιές των πουλιών προς ευχαρίστηση των επισκεπτών. Επίσης, παρατηρήθηκε εποχικότητα και συγκέντρωση της κίνησης σε ορισμένα σημεία, γεγονός που οπωσδήποτε θέτει περιορισμούς στην τήρηση της φέρουσας ικανότητας, στην ποιότητα εμπειρίας του επισκέπτη και στα οικονομικά οφέλη του τόπου από τον οικοτουρισμό.

Από την έρευνα προέκυψε ότι η στρατηγική παρεμβάσεων θα έπρεπε να προσανατολιστεί προς την κατεύθυνση της βελτίωσης του οικοτουρισμού, ώστε να συμβάλει περισσότερο και στο σκοπό της προστασίας. Οι βασικές αδυναμίες εντοπίστηκαν στην πληρότητα της οικοτουριστικής εμπειρίας που προσφερόταν στον επισκέπτη, στη μη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του υγροτόπου για περιήγηση και στην ανεπαρκή ευαισθητοποίηση του κοινού σε σχέση με το κείμενο της διαχείρισης των υδάτινων πόρων το οποίο τίθεται στην Κερκίνη. Βασική αδυναμία ήταν επίσης η απουσία συστήματος παρακολούθησης των επιπτώσεων από τον οικοτουρισμό και διαχείρισης επισκεπτών, το οποίο θα εξασφάλιζε την τήρηση της φέρουσας ικανότητας στο μέλλον.

Ο στόχος, επομένως, που τέθηκε για τις παρεμβάσεις που προτάθηκαν για τον οικοτουρισμό στην Κερκίνη ήταν να εξασφαλίσουν ότι ο τουρισμός

²⁴ Σβορώνου, Ε. (επ.) (2000).

συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση και ενημέρωση της κοινής γνώμης γύρω από την προστασία και διαχείριση του υγροτόπου. Μακροπρόθεσμα ο τουρισμός στην Κερκίνη θα έπρεπε να συνεισφέρει στη διαμόρφωση μιας πληροφορημένης κοινής γνώμης γύρω από την προστασία της φύσης.

Οι επιμέρους στόχοι των παρεμβάσεων που προτάθηκαν ήταν:

- ▶ *Μεγιστοποίηση της δυνατότητας εκπαίδευσης, ευαισθητοποίησης και αναψυχής του επισκέπτη.*
- ▶ *Πληροφόρηση της κοινής γνώμης για θέματα διαχείρισης υδάτινων πόρων και ήπιας ανάπτυξης.*
- ▶ *Ελαχιστοποίηση των πιθανοτήτων όχλησης στο οικοσύστημα του υγροτόπου από τον τουρισμό.*
- ▶ *Ομοιόμορφη διάχυση του τουριστικού ρεύματος στο χρόνο και στο χώρο.*
- ▶ *Μεγιστοποίηση της ευαισθητοποίησης για την τοπική κοινωνία.*
- ▶ *Ενίσχυση των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων και οικονομικών δραστηριοτήτων.*
- ▶ *Οικονομική συμβολή στην κάλυψη του κόστους του οικοτουρισμού.*
- ▶ *Δημιουργία υποδομών σχεδιασμού, παρακολούθησης της εφαρμογής και αξιολόγησης του οικοτουρισμού με συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας.*²⁵

²⁵ Οι παρεμβάσεις που προτάθηκαν περιλαμβάνονται στη σχετική μελέτη, Σβορώνου, Ε. (επ.) (2000).

Ύστερα από αυτό το διαγνωστικό στάδιο, ο φορέας μπορεί εύκολα να καταλήξει στις προτεραιότητες που θα θέσει. Θα πρέπει να καταλήξει σε μια συνοπτική διατύπωση του ρόλου που θα αναλάβει, μια διατύπωση του τύπου «Τα επείγοντα προβλήματα από την υφιστάμενη τουριστική ανάπτυξη είναι τα εξής...και θα αντιμετωπιστούν έτσι...» ή «Η υφιστάμενη τουριστική ανάπτυξη είναι στοιχειώδης. Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού μπορεί να παίξει καίριο ρόλο στην προσαρμία και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Οι κυριότερες ευκαιρίες είναι...Οι δράσεις είναι...».

Ο φορέας είναι αναγκαίο, επίσης, να προσδιορίσει τι θα πρέπει (και μπορεί) να κάνει ο ίδιος και τι θα πρέπει να κάνουν άλλοι φορείς, όπως τουριστικές επιχειρήσεις, ΟΤΑ, ΜΚΟ, τοπικοί σύλλογοι και συνεταιρισμοί κ.λπ. Ανάλογα με τη φύση του, ο φορέας θα επιλέξει τι αρμόζει να αναλάβει ο ίδιος. Αν, π.χ., πρόκειται για Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου, πιθανόν να αναλάβει τη διαχείριση ενός Κέντρου Ενημέρωσης. Σε κάθε περίπτωση, ο φορέας συνιστάται να αξιολογεί τη συνολική εφαρμογή του σχεδίου του για τον οικοτουρισμό ή τον τουρισμό. Θα πρέπει, επίσης, να αναλάβει δράσεις ενημέρωσης και κατάρτισης συγκεκριμένων ομάδων της τοπικής κοινωνίας. Επιπλέον, είναι ενδεδειγμένο να αναλάβει το σύστημα παρακολούθησης και το σχεδιασμό του συστήματος διαχείρισης επισκεπτών.

Συνοψίζοντας το κεφάλαιο 7, προτάθηκε μια εμπειρική μέθοδος καταγραφής και αξιολόγησης των δεδομένων, η οποία οδηγεί στην ιεράρχηση προτεραιοτήτων και στην επιλογή στρατηγικής. Ενθαρρύνεται η διατήρηση ενεργού ρόλου του φορέα στο σχεδιασμό συστήματος παρακολούθησης και διαχείρισης επισκεπτών, καθώς και στην κατάρτιση της τοπικής κοινωνίας.

ΠΛΑΙΣΙΟ 19 • Οι εμπλεκόμενες ομάδες και πιθανά πλεονεκτήματα και αδυναμίες για την ορθή εφαρμογή του οικοτουρισμού

(α) Οι επιχειρηματίες του τουρισμού (ταξιδιωτικά γραφεία, ιδιοκτήτες ξενοδοχείων και καταλυμάτων κ.λπ.)

Ταξιδιωτικά γραφεία γενικού τουρισμού:

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑ

+ Η οργανωμένη μορφή ταξιδιού σε γκρουπ διευκολύνει τη διαχείριση επισκεπτών στον βίοτοπο, εφόσον τεθεί ως προϋπόθεση της επίσκεψης το κλείσιμο ραντεβού (εφαρμόζεται με επιτυχία στη Δαδιά).

ΠΙΘΑΝΕΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

- Ανεπαρκής ενημέρωση των επισκεπτών για τις αξίες και την ορθή συμπεριφορά στον βίοτοπο.
- Έλλειψη πολιτικής για την ενίσχυση της προστασίας μέσω εθελοντικής οικονομικής προσφοράς.
- Έλλειψη πολιτικής για την ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας (μέσω επιλογής ντόπιων προϊόντων και υπηρεσιών κ.λπ.)²⁶.

Ταξιδιωτικά γραφεία τουρισμού περιπέτειας-γραφεία οικοξεναγήσεων σε προστατευόμενες περιοχές:

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑ

+ Απευθύνονται σε ένα κοινό που έχει ισχυρό κίνητρο να χαρεί τη φύση και καλύπτουν με ικανοποιητικό τρόπο αυτή την ανάγκη. Είναι, επομένως, ισχυροί εν δυνάμει σύμμαχοι στην προώθηση του ορθού οικοτουρισμού.

ΠΙΘΑΝΕΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

- Απουξία συνεργασίας με αρμόδιους φορείς για διαμόρφωση συνθηκών ασφαλείας (για τον βίοτοπο) διεξαγωγής των σπορ.
- Ανεπαρκής ενημέρωση των επισκεπτών για τις αξίες και την ορθή συμπεριφορά στον βίοτοπο.

²⁶ Συχνά, στα ταξίδια αυτών των γραφείων ο βίοτοπος αποτελεί απλώς μια ακόμη στάση, σπάνια διατίθεται ο απαιτούμενος χρόνος επιτόπου ώστε να γίνει σωστή ξενάγηση και να υπάρξει και αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία.

- ▣ Έλλειψη πολιτικής για την ενίσχυση της προστασίας μέσω εθελοντικής οικονομικής προσφοράς.
- ▣ Έλλειψη πολιτικής για την ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας (μέσω επιλογής ντόπιων προϊόντων και υπηρεσιών κ.λπ.).

Ιδιοκτήτες και διαχειριστές υποδομών φιλοξενίας και εστίασης:

ΠΙΘΑΝΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- Πολλές φορές επιλέγουν την επανάχρηση παραδοσιακών κτιρίων, λαμβάνουν μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος και προβάλλουν τον τοπικό πολιτισμό και τα προϊόντα. Συχνά, επειδή αυτές οι πρακτικές κοστίζουν, αφορούν σε υποδομές που απευθύνονται σε υψηλότερα εισοδήματα.

ΠΙΘΑΝΕΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

- ▣ Προβλήματα αισθητικής και αρμονικής ένταξης στο τοπίο.
- ▣ Ανεπαρκή μέτρα «πρασινίσματος» του καταλύματος (εξοικονόμηση νερού και ενέργειας, ανακύκλωση κ.λπ.).
- ▣ Μη χρήση και προβολή τοπικών προϊόντων.
- ▣ Ανεπαρκής πληροφόρηση του κοινού για τις αξίες και την προστασία του βιοτόπου.
- ▣ Έλλειψη πολιτικής για την ενίσχυση της προστασίας μέσω εθελοντικής οικονομικής προσφοράς.
- ▣ Ανεπαρκής ενίσχυση της τοπικής οικονομίας (μέσω θέσεων εργασίας, επιλογής ντόπιων προϊόντων κ.λπ.).

Πρέπει να τονιστεί ότι όλοι οι παραπάνω φορείς της τουριστικής βιομηχανίας αποτελούν εν δυνάμει συμμάχους στην προσπάθεια προώθησης του ορθού οικότουρισμού.

(β) Οι τουρίστες

Ειδικά χαρακτηριστικά που πρέπει να ληφθούν υπόψη

- ▶ Διαφοροποιούνται, από τους εξειδικευμένους οικότουρίστες (στο ένα άκρο) ως το ευρύ τουριστικό κοινό με πιθανή πληθμελή τήρηση κανόνων ορθής συμπεριφοράς στον βιότοπο (στο άλλο άκρο). Η ερμη-

νεία και ανάδειξη κανονικά πρέπει να προσαρμόζεται στις ανάγκες της κάθε ομάδας.

- ▶ Οι συνειδητοποιημένοι οικοτουρίστες, ειδικά οι αθλοδαποί, έχουν υψηλές απαιτήσεις από την ποιότητα της οικοτουριστικής εμπειρίας, όχι τόσο ως προς την πολυτέλεια των υποδομών και τις ανέσεις, όσο ως προς την καλαισθησία τους και τις προδιαγραφές προστασίας περιβάλλοντος, που ακολουθούν και την ποιότητα ερμηνείας και ανάδειξης του υπάρχοντος τοπικού περιβάλλοντος, φυσικού και πολιτιστικού.
- ▶ Οι οικοτουριστικοί προορισμοί στην ηπειρωτική Ελλάδα απευθύνονται, κατά κύριο λόγο, στον εσωτερικό τουρισμό και χαρακτηρίζονται από εποχικότητα (υψηλή ζήτηση, συνήθως, κατά την άνοιξη, τις επίσημες αργίες και τις διακοπές του καλοκαιριού). Η διάχυση στο χρόνο είναι συνήθως ένα ζήτημα.
- ▶ Τα κίνητρα επίσκεψης του εγχώριου τουρισμού είναι, συνήθως, ποικίλα και συνδυάζουν στοιχεία πολιτιστικού και οικολογικού τουρισμού. Κατά συνέπεια, η παράταση της διαμονής των επισκεπτών θα επιτευχθεί στο βαθμό που προσφέρεται διαφοροποιημένο «προϊόν», πολύπλευρη εμπειρία και επαφή με τον τόπο.
- ▶ Δεν έχει διερευνηθεί συστηματικά η πρόθεση των τουριστών για οικονομική ενίσχυση της προστασίας μέσω εθελοντικών ή μη²⁷ εισφορών, με εξαίρεση την ενίσχυση περιβαλλοντικών οργανώσεων. Οι συνεργασίες με ξενοδοχεία, καταλύματα και τουριστικά γραφεία, καθώς και οι εθελοντικές εισφορές στα Κέντρα Ενημέρωσης και ύστερα από ξεναγήσεις, αποτελούν πεδία διερεύνησης αυτής της πρόθεσης.

²⁷ Οι μη εθελοντικές εισφορές μπορεί να είναι εισιτήρια στα Εθνικά Πάρκα και περιβαλλοντικοί φόροι.

Πρέπει όμως να καθίσταται σαφές σε ποιον πηγαίνει η εισφορά και πώς αξιοποιείται. Ας σημειωθεί ότι στο εξωτερικό δεν νοείται επίσκεψη σε εθνικό πάρκο ή άλλη προστατευόμενη περιοχή χωρίς εισιτήριο ή αντίστοιχο φόρο.

- ▶ Ειδικό «οικοτουριστικό κοινό» αποτελούν οι εθελοντές και τα σχολεία που επισκέπτονται τον τόπο, με στόχο την παροχή εθελοντικής εργασίας για το περιβάλλον και την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Ειδικά ο εθελοντικός τουρισμός αποτελεί την κατεξοχήν μορφή οικοτουρισμού, μια και συμβάλλει ενεργά στην προστασία και επιδρά θετικά στην τοπική κοινωνία και οικονομία. Επίσης, επιτυγχάνει υψηλό βαθμό ευαισθητοποίησης των εθελοντών, όπως έχουν δείξει σχετικές έρευνες²⁸.

(γ) Οι ανεξάρτητοι φορείς που ασχολούνται με τη διαχείριση του περιβάλλοντος (Κέντρα Πληροφόρησης, ΜΚΟ κ.λπ.)

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- + Είναι πιθανοί σύμμαχοι στην προσπάθεια προώθησης του οικοτουρισμού με τις σωστές προδιαγραφές, μπορούν να αναλάβουν ουσιαστικό ρόλο στον έλεγχο της τουριστικής βιομηχανίας και στην ανάληψη άσκηση επιρροής, στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση και στη διαχείριση επισκεπτών.

ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

- Δεν έχουν πάντα την υποστήριξη των τοπικών κοινωνιών ούτε την αρμοδιότητα διαχείρισης των περιοχών.

(δ) Το κράτος και διακρατικοί φορείς, όπως η Ε.Ε.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- + Συμβάλλουν με τη χάραξη πολιτικής στην προώθηση του οικοτουρισμού, κυρίως μέσω κειμένων αρχών και συστάσεων (όπως το *European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas* και τα πρακτικά πολυθέριμων συνεδρίων), καθώς και Οδηγιών (το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έχει εκδώσει Οδηγίες για τον ήπιο τουρισμό.) Τα διεθνή συστήματα πιστοποίησης μπορεί επίσης να θεωρηθεί ότι συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση, αν και ο πολυπληθασισμός τους έχει επιφέρει κάποια σύγχυση, στη συνείδηση τόσο του κοινού όσο και των επιχειρήσεων (καθώς

²⁸ Wearing, S. (2001).

δεν υπάρχει ενιαία αποδεκτό σύστημα πιστοποίησης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο).

- ✚ *Ειδικά ο ΕΟΤ, έχει συμβάλει σημαντικά στην πρόωθηση του ήπιου τουρισμού ως μοχλού αναζωογόνησης τοπικών κοινωνιών. Η πολιτική που εφάρμοσε ήδη από τη δεκαετία του '70 σε περιοχές όπως τα Ζαγοροχώρια υπήρξε πρωτοποριακή και αποτελεί παράδειγμα της συμβολής του κρατικού τομέα στην ανάπτυξη των ήπιων μορφών τουρισμού. Η πολιτική της προστασίας οικισμών, της αρχικής επένδυσης για την αποκατάσταση και λειτουργία ξενώνων και της μετέπειτα παράδοσής τους στους ντόπιους ιδιοκτήτες δείχνει ποιος μπορεί να είναι ο ρόλος του κράτους και στον τομέα του οικοτουρισμού.*

ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

- ✚ *Με την πολυδιάσπαση αρμοδιοτήτων δυσχεραίνεται η χάραξη ενιαίας πολιτικής σε κρατικό επίπεδο στον τομέα του τουρισμού, γενικά, και του οικοτουρισμού, ειδικότερα. Αποφάσεις διαφορετικών διοικητικών αρχών μπορεί να είναι αντιφατικές ως προς την ακολουθούμενη στρατηγική. Οι αδειοδοτήσεις για τα καταλύματα, π.χ., δεν υπόκεινται πάντα σε μια ενιαία στρατηγική προστασίας και ήπιας ανάπτυξης με εκλογικευμένες χωροθετήσεις και προδιαγραφές ποιότητας. Ο συντονισμός σε επίπεδο προστατευόμενης περιοχής είναι πιθανό να αποδειχθεί ευχερέστερος.*

(ε) Η τοπική κοινωνία (τοπικές αρχές, εθελοντικές οργανώσεις, όλοι όσοι έχουν εισόδημα από τον τουρισμό, το σύνολο των κατοίκων της περιοχής)

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

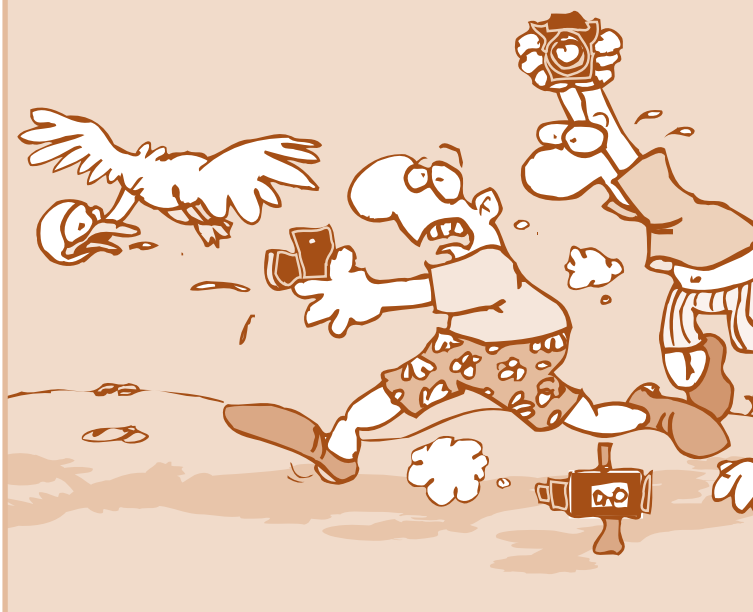
- ✚ *Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στον οικοτουρισμό είναι ασφαλής δρόμος προς την αποδοχή του καθεστώτος προστασίας.*
- ✚ *Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στη διαχείριση υποδομών του οικοτουρισμού εξασφαλίζει εισόδημα για τον τόπο.*
- ✚ *Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στις οικοτουριστικές επιχειρήσεις είναι ένα στοιχείο που διαφοροποιεί τον οικοτουρισμό από το μαζικό τουρισμό, όπου συνήθως τα έσοδα από τις επιχειρήσεις διαφεύγουν εκτός περιοχής. Πολύ πιθανό είναι να χρειαστεί κατάρτιση συγκεκριμένων ομάδων της τοπικής κοινωνίας για να επιτευχθεί η συμμετοχή*

αυτή. Οι φορείς διαχείρισης μπορούν να την προσφέρουν ή να την υποστηρίξουν.

- + Οι τοπικές αρχές μπορούν να παίξουν καταλυτικό ρόλο στη χάραξη ενισιαίας πολιτικής για τον τουρισμό σε επίπεδο δήμου, νομαρχίας και περιφέρειας. Όσο πιο καλή είναι συντονισμένη η πολιτική σε αυτά τα επίπεδα και όσο περισσότερο λειτουργούν δίκτυα προορισμών και αξιόθεάτων, τόσο πιο επιτυχημένο αποτέλεσμα θα προκύψει.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Η φέρουσα ικανότητα,
το σύστημα παρακολούθησης
και το σύστημα διαχείρισης
επισκεπτών

ΣΤΟΝ ΟΡΙΣΜΟ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

αναφέρεται ως προϋπόθεση η μη υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας. Στα προηγούμενα κεφάλαια έγιναν επίσης αρκετές αναφορές στη φέρουσα ικανότητα χωρίς να προσδιορίζεται ακριβώς το περιεχόμενο της έννοιας. Σε αυτό το κεφάλαιο, θα παρουσιαστούν σύντομα το ιστορικό και οι νεότερες αντιλήψεις για τη φέρουσα ικανότητα και, στη συνέχεια, θα περιγραφούν τα δύο βασικότερα εργαλεία που έχει στη διάθεσή του ένας φορέας διαχείρισης για την τήρηση της φέρουσας ικανότητας: το σύστημα παρακολούθησης και το σύστημα διαχείρισης επισκεπτών. Επειδή το σύστημα παρακολούθησης αναλύεται στο εγχειρίδιο του ΥΠΕΧΩΔΕ ²⁹, η αναφορά εδώ θα περιοριστεί στην παρακολούθηση των επιπτώσεων του τουρισμού. Θα παρουσιαστεί, τέλος, συνοπτικά η έννοια του συστήματος διαχείρισης επισκεπτών μαζί με παραδείγματα εφαρμογής του.

²⁹ «Προδιαγραφές Εκπόνησης Σχεδίων Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών», Μουσείο Γουλιανδρή Φυσικής Ιστορίας - ΕΚΒΥ, καθώς και στο τρίτο κεφάλαιο στο Καραβέλλας, Δ. κ.α. (2003).

ΠΛΑΙΣΙΟ 20 • Η ελκυστικότητα των εθνικών πάρκων

«Προστατέψτε τα και θα έρθουν (οι επισκέπτες)...». Ο αφορισμός αυτός, που έχει καθιερωθεί στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία ("Protect them and they will come") προέρχεται από την εμπειρία των πάρκων διεθνώς. Το καθεστώς προστασίας έλκει τους επισκέπτες. Ο όρος «εθνικό πάρκο» είναι συνδεδεμένος στη συνείδηση του κοινού με άγρια φύση και ξεχωριστές οικοτουριστικές εμπειρίες. Γι' αυτό, τονίζουν οι ερευνητές, δεν πρέπει να προβληθεί υπερβολικά η ίδρυση ενός πάρκου, προτού υπάρξει

Σχέδιο Διαχείρισης και μάλιστα σχέδιο διαχείρισης επισκεπτών και τήρησης της φέρουσας ικανότητας.

ΕΘΝΙΚΑ ΠΑΡΚΑ

8.1. Η έννοια της φέρουσας ικανότητας

Η έννοια της φέρουσας ικανότητας γεννήθηκε στις ΗΠΑ στη δεκαετία του 1960, για να καθορίσει τον αριθμό των ζώων που μπορεί να αντέξει ένα οικοσύστημα (στην άγρια φύση ή στους τόπους βόσκησης). Στη συνέχεια, η έννοια μεταφέρθηκε στο πλαίσιο της διαχείρισης των εθνικών πάρκων για να συσχετίσει τον τουρισμό στα πάρκα με την κατάσταση των φυσικών πόρων. Για το συσχετισμό αυτό, άρχισαν να παρακολουθούνται παράμετροι, όπως η συμπίεση του εδάφους και η καταστροφή της βλάστησης (οικολογική φέρουσα ικανότητα). Σύντομα έγινε αντιληπτό ότι η οικολογική φέρουσα ικανότητα δεν είναι η μόνη που καθορίζει την αντοχή του πάρκου να δεχτεί επισκέπτες κι έτσι η έννοια διευρύνθηκε για να συμπεριλάβει:

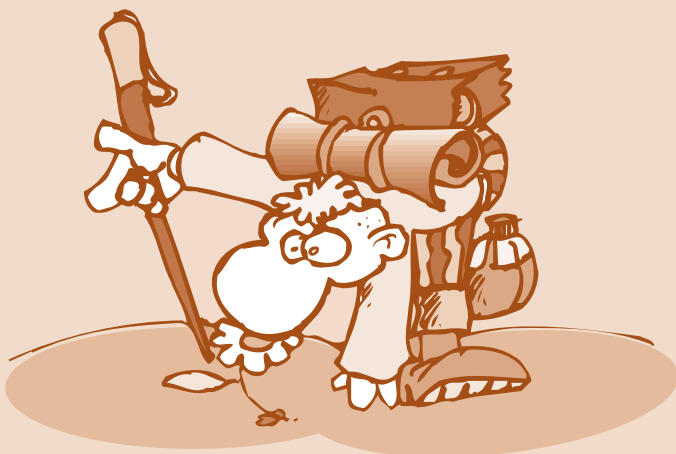
- ▶ Την *κοινωνική φέρουσα ικανότητα*: πόσους επισκέπτες «αντέχει» η τοπική κοινωνία, προτού υποστεί αλλοιώσεις της ταυτότητάς της και όχληση από την τουριστική κίνηση.
- ▶ Την *οικονομική φέρουσα ικανότητα*: το όριο πέρα από το οποίο ο τουρισμός γίνεται «μονοκαλλιέργεια».
- ▶ Την *φυσική φέρουσα ικανότητα*: όρια που τίθενται από τη διαθεσιμότητα του χώρου εξυπηρέτησης επισκεπτών και των πόρων (π.χ. διαθεσιμότητα χώρων στάθμευσης, διαθεσιμότητα νερού)
- ▶ Την *ψυχολογική φέρουσα ικανότητα*: πόση τουριστική κίνηση ανέχεται ο οικοτουρίστας, προτού θεωρήσει ότι η εμπειρία της άγριας φύσης υποβαθμίζεται.

Υπάρχουν διαφοροποιήσεις στην ορολογία των ποικίλων τύπων φέρουσας ικανότητας, σε γενικές γραμμές όμως οι παραπάνω κατηγορίες καλύπτουν όλο το εύρος. Για πολλά χρόνια η ακαδημαϊκή έρευνα μελέτησε και πρότεινε συστήματα καθορισμού του αριθμού επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί ένας τόπος. Κάποια από αυτά ήταν τόσο σχολαστικά, ώστε εφάρμοζαν μαθηματικούς τύπους και εξισώσεις που συνυπολόγιζαν την έκταση μιας περιοχής, τους αριθμούς επισκεπτών και άλλες παραμέτρους για να καταλήξουν σε ακριβές όριο επισκεπτών και την ιδανική ροή τους³⁰. Σήμερα όμως οι περισσότεροι ερευνητές εγκαταλείπουν την ιδέα του καθορισμού του «μαγικού

³⁰ Ceballos-Lascurain, H. (1996).

ΠΛΑΙΣΙΟ 21 • Η ζήτηση για οικοτουρισμό αυξάνεται

Ο διεθνής τουρισμός φύσης υπολογίζεται στο 7% του συνολικού τουρισμού. Περί τις 45 εκατομμύρια αφίξεις διεθνώς υπολογίστηκαν το 1998, ενώ οι αντίστοιχες το 2010 υπολογίζονται σε 70 εκατομμύρια. Στην Ελλάδα ο οικοτουρισμός αφορά κυρίως στον εσωτερικό τουρισμό, που επίσης παρουσιάζει αυξητικές τάσεις, αλλή παραμένει μεσαίος κλίμακας. Στο δάσος Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου, έναν οικοτουριστικό προορισμό που δημιουργήθηκε την τελευταία δεκαετία, οι ετήσιες αφίξεις φτάνουν στα 50.000 άτομα περίπου. Τα μεγέθη δεν συγκρίνονται με αυτά του μαζικού τουρισμού. Δεν πρέπει, κατά συνέπεια, να υπερεκτιμάται η δυνατότητα του οικοτουρισμού να αναζωογονήσει τις τοπικές οικονομίες στην ελληνική ύπαιθρο. Επειδή όμως παρουσιάζεται έντονη εποχικότητα στον εσωτερικό οικοτουρισμό και συγκέντρωση σε συγκεκριμένα σημεία των προστατευόμενων περιοχών, πρέπει να προβλεφθεί ένα σύστημα τήρησης της φέρουσας ικανότητας.

αριθμού» επισκεπτών³¹, γιατί έγινε αντιληπτό ότι δεν είναι τόσο ο αριθμός επισκεπτών υπεύθυνος για ανεπιθύμητες επιπτώσεις στο περιβάλλον (φυσικό, κοινωνικό, οικονομικό) και στην ποιότητα εμπειρίας των επισκεπτών όσο...

³¹ WWF Ελλάς (επ.) (2002).

- ▶ ο τρόπος που αυτοί διαχέονται στο χώρο και το χρόνο,
- ▶ η συμπεριφορά τους,
- ▶ ο τρόπος που μετακινούνται στον βίοτοπο (μέσα μεταφοράς) και, γενικά,
- ▶ οι όροι με τους οποίους διεξάγεται ο οικοτουρισμός.

Έτσι, πραγματοποιήθηκε στροφή στα συστήματα παρακολούθησης και διαχείρισης επισκεπτών ως πιο πρόσφορα για την τήρηση της φέρουσας ικανότητας.

Μολοντί η φέρουσα ικανότητα με την πρωταρχική της έννοια ως «μαγικού αριθμού» δεν είναι πια δόκιμη, στην Ελλάδα κρίνεται πρόσφορη η συνέχιση της χρήσης της, γιατί περιγράφει τη γενική φιλοσοφία της τήρησης ορίων, που είναι η ουσία και ο λόγος εισαγωγής και χρήσης του όρου. Ο όρος «σύστημα διαχείρισης επισκεπτών» είναι πιο αδύναμος στη μετάδοση αυτής της αναγκαιότητας τήρησης ορίων κι έτσι, τόσο στο παρόν εγχειρίδιο όσο και ευρύτερα, συνεχίζεται η χρήση του όρου «φέρουσα ικανότητα», αποσυνδεδεμένη όμως από την αναζήτηση του ιδανικού αριθμού επισκεπτών.

8.2. Σύστημα παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό. Παραδείγματα από την Ελλάδα

Ένα πλήρες σύστημα παρακολούθησης αναφέρεται όχι μόνο στα πολιτιστικά φυσικά χαρακτηριστικά του βιοτόπου αλλά και στις ανθρώπινες δραστηριότητες, άρα και στην τουριστική δραστηριότητα. Τα ακόλουθα παραδείγματα από υφιστάμενα συστήματα παρακολούθησης στην Ελλάδα λειτουργούν ως μια ένδειξη της υπάρχουσας εμπειρίας στη χώρα μας. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι υπάρχουν πολλά παραδείγματα καταγραφής της κίνησης των επισκεπτών, καθώς και δράσεις παρακολούθησης των επιπτώσεων από τον τουρισμό, που εκπολούνται από Κέντρα Πληροφόρησης και άλλους φορείς. Όπως θα

φανεί όμως στη συνέχεια, δε φαίνεται να διαθέτουμε ακόμη ένα παράδειγμα πλήρους συστήματος παρακολούθησης των επιπτώσεων από τον τουρισμό, όπως νοείται από τη σύγχρονη επιστήμη. Ένα τέτοιο σύστημα θα έπρεπε να αξιοποιείται για το σχεδιασμό και τη λήψη μέτρων διαχείρισης επισκεπτών.

Στην περίπτωση του ΕΘΠΑΒΣ εφαρμόζεται σύστημα καταγραφής ανθρώπινων δραστηριοτήτων από την ΜΟμ, το οποίο εστιάζει στη διακίνηση σκαφών αναψυχής και στον εντοπισμό και καταγγελία των παράνομων περιστατικών (βλ. Πλαίσιο 15). Αυτό το σύστημα παρακολούθησης, που βασίζεται σε ένα οργανωμένο πρόγραμμα επιτήρησης, με άρτια υποδομή καταγραφής των παραβάσεων και σύστημα συνεργασίας με τις τοπικές αρχές, αποδείχθηκε αποτελεσματικό, εφόσον τα παράνομα περιστατικά μειώθηκαν δραστικά τα τελευταία χρόνια. Στο ΕΘΠΑΒΣ, η παρακολούθηση των επιπτώσεων του τουρισμού στον βιότοπο

- Είναι εστιασμένη στη διακίνηση των σκαφών, γιατί αυτή είναι η κύρια δραστηριότητα από την οποία μπορεί να προέλθει απειλή. Το γεγονός ότι ο πυρήνας του Πάρκου είναι απομακρυσμένος από την κύρια τουριστική δραστηριότητα, σε συνδυασμό με το ότι η εστίαση της πιθανής απειλής στην προστατευόμενη περιοχή προέρχεται από μια μόνο δραστηριότητα, καθιστά την παρακολούθηση σχετικά «εύκολη». Η ευκολία της διαδικασίας όμως δε συνίσταται στην υλοποίησή της. Όπως φάνηκε παραπάνω, το σύστημα είναι σύνθετο, απαιτεί ανθρώπινο δυναμικό, τεχνογνωσία, πόρους, υλικοτεχνική υποδομή, και διεξάγεται άρτια χάρη στην πολυετή εμπειρία της ΜΟμ. Η ευκολία έγκειται στην εστίαση της απειλής από τον τουρισμό σε μία δραστηριότητα και στη "φυσική προστασία" του πυρήνα λόγω θέσης.

Στα Κέντρα Ενημέρωσης του ΕΘΠΑΒΣ εφαρμόζεται επίσης σύστημα καταγραφής ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών των επισκεπτών. Έχει γίνει καταγραφή των απόψεών τους για το Πάρκο, τα μέτρα προστασίας, τη συνολική εμπειρία τους από την επίσκεψη και τα βασικά κίνητρα επιλογής του συγκεκριμένου προορισμού³². Η καταγραφή αυτή αποτελεί μια βάση για ένα μελλοντικό σύστημα διαχείρισης επισκεπτών.

³² Δενδρινός, Π. (2002).

Στην περίπτωση του **δάσους Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου** (βλ. και κεφ. 6 για την περιγραφή των υποδομών), εφαρμόζεται ένα πλήρες σύστημα παρακολούθησης του βιοτόπου³³. Στις παραμέτρους παρακολούθησης των ανθρώπινων παραγόντων συγκαταλέγονται και αυτές του τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα, συνυπολογίζονται:

³³ Ποϊραζίδης, Κ., Σκαρσή, Θ. και Κατσαδωράκης, Γ. (2000).

- ▶ Η επίδραση του τουρισμού στην τοπική κοινωνία (κοινωνική φέρουσα ικανότητα)

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ:

Ο τουρισμός δεν αποτελεί κίνδυνο.

Χαμηλή επίδραση στην κοινωνική συνοχή και στα ήθη του χωριού της Δαδιάς.

- ▶ Αρπακτικά πουλιά - λειτουργία παρατηρητηρίου (οικολογική φέρουσα ικανότητα)

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ:

Καμία επίδραση στους γύπες, συνεχής χρήση της ταΐστρας.

Επικράτειες αρπακτικών πουλιών σε απόσταση μικρότερη του 1 χλμ.

- ▶ Αρπακτικά πουλιά - μονοπάτια (οικολογική φέρουσα ικανότητα)

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ:

Νέες φωλιές, όπως σταυραετού, διπλοσίνου, μαυροπελαργού, σε απόσταση 200-300 μ. από τα μονοπάτια

- ▶ Εμπειρία επισκεπτών - Κέντρο Ενημέρωσης (ψυχολογική φέρουσα ικανότητα)

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ:

Χαμηλής αξίας εμπειρία του επισκέπτη στις μέρες αιχμής (όταν ο αριθμός ξεπερνά τα 250 άτομα).

- ▶ Εμπειρία επισκεπτών - Παρατηρητήριο (ψυχολογική φέρουσα ικανότητα)

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ:

Χαμηλής αξίας εμπειρία του επισκέπτη στις μέρες αιχμής (όταν ο αριθμός ξεπερνά τα 250 άτομα).

³⁴ Σκαρσά, Δ.
(2002).

Χαμηλής αξίας εμπειρία του επισκέπτη στις μέρες κατά τις οποίες δεν παρατηρούνται γύπες.³⁴

Όπως φαίνεται, το σύστημα παρακολούθησης επικεντρώνεται στη μέτρηση της οικολογικής, ψυχολογικής και κοινωνικής φέρουσας ικανότητας και παρέχει πολύτιμες ενδείξεις για την «αντοχή» του οικοσυστήματος, των επισκεπτών και της τοπικής κοινωνίας. Η χωροθέτηση της τουριστικής κίνησης σε συγκεκριμένα και ελεγχόμενα μονοπάτια, καθώς και του Κέντρου Ενημέρωσης στην είσοδο των μονοπατιών, διευκολύνει τη διαχείριση επισκεπτών.

ΠΛΑΙΣΙΟ 22 • Χωροθέτηση προσβάσεων

Η χωροθέτηση των προσβάσεων στον βιότοπο, καθώς και του Κέντρου Ενημέρωσης, πρέπει, αν αυτό είναι εφικτό, να γίνεται με κριτήριο τη διευκόλυνση της διαχείρισης επισκεπτών.

8.3. Σύστημα διαχείρισης επισκεπτών.

Παραδείγματα από την Ελλάδα.

Το σύστημα διαχείρισης των επισκεπτών στη Δαδιά εξασφαλίζει την ομαλή ροή τους, αν και, όπως φάνηκε παραπάνω, δεν αποφεύγονται οι μέρες αιχμής, που έχουν επίπτωση στην ψυχολογική φέρουσα ικανότητα και ασφάλεια του βιοτόπου. Οι βασικοί άξονες του συστήματος είναι:

A. Για τον έλεγχο της οικοτουριστικής κίνησης και την τήρηση φέρουσας ικανότητας

- ▶ Έγερση μόνο δασικών δρόμων μέσα στον πυρήνα. Έγερση μπάρας που ελέγχει την πρόσβαση αυτοκινήτων μέσα στον πυρήνα της προστατευόμενης περιοχής.
- ▶ Λειτουργική σχέση ανάμεσα στα μονοπάτια διακίνησης των επισκεπτών και στο Κέντρο Ενημέρωσης. Η πρόσβαση των μονοπατιών προϋποθέτει, για την πλειοψηφία των τουριστών που δεν είναι γνώστες της περιοχής, τη διέλευση από το Κέντρο Ενημέρωσης. Έτσι εξασφαλίζεται ικανοποιητικός έλεγχος της τουριστικής κίνησης μέσω του Κέντρου.
- ▶ Ο μέγιστος αριθμός επισκεπτών στα μονοπάτια ανά γκρούπ είναι 20.
- ▶ Λειτουργία του Κέντρου Ενημέρωσης όλη τη μέρα, όλες τις μέρες του χρόνου, αλλά και προσανατολισμένη «διαφήμιση», ώστε η επίσκεψη στο δάσος της Δαδιάς να ταυτίζεται με την επίσκεψη στο Κέντρο. Με αυτά τα δύο μέτρα εξασφαλίζεται η διέλευση του συνόλου σχεδόν των επισκεπτών από το Κέντρο.
- ▶ Καταγραφή ποσοτικών (σε πρωτόκολλα) και ποιοτικών (με ερωτηματολόγια) χαρακτηριστικών των επισκεπτών στο Κέντρο Ενημέρωσης, στα μονοπάτια και στο παρατηρητήριο. Η καταγραφή των τουριστών που επισκέπτονται τα μονοπάτια και το παρατηρητήριο εξασφαλίζει την ασφάλεια του βιοτόπου. Οι υπεύθυνοι του Κέντρου γνωρίζουν ανά πάσα στιγμή πόσοι επισκέπτες βρίσκονται στον πυρήνα της προστατευόμενης περιοχής και ελέγχουν

την τήρηση του μέγιστου ορίου. Το ερωτηματολόγιο είναι πολύ αναλυτικό και περιλαμβάνει στοιχεία που αναφέρονται στην εποχικότητα, στο προφίλ των επισκεπτών, στα κίνητρα της επίσκεψης, στην αξιολόγηση της εμπειρίας και σε πλήθος άλλων δεδομένων, που αποτελούν πολύτιμο βοήθημα για τη χάραξη στρατηγικής για τη διαχείριση των επισκεπτών.

- ▶ Η επίσκεψη των γκρουπ γίνεται μόνο με ραντεβού.
- ▶ Η διάρκεια ξενάγησης στο Κέντρο διαρκεί 40-45'. Αυτό εξασφαλίζει ομαλή ροή των ξεναγήσεων και των επισκεπτών.
- ▶ Η χωρητικότητα του μικρού λεωφορείου που μεταφέρει τους επισκέπτες στο παρατηρητήριο είναι 14 μόνο ατόμων.
- ▶ Τηρείται σειρά για την επίσκεψη με λεωφορείο στο παρατηρητήριο με χρήση κάρτας προτεραιότητας διαδρομών.
- ▶ Η διάρκεια ξενάγησης στο παρατηρητήριο διαρκεί περί τα 20'. Αυτό εξασφαλίζει την κανονικότητα των δρομολογίων που πραγματοποιεί το λεωφορείο και την τήρηση σειράς προτεραιότητας.
- ▶ Τα παραπάνω μέτρα διαχείρισης τηρούν σαφώς τη φέρουσα ικανότητα του τόπου, αφού αποτρέπουν μια μελλοντική απότομη αύξηση των επισκεπτών. Τα ανώτατα όρια επισκεπτών στα μονοπάτια και στο παρατηρητήριο, καθώς και η καθορισμένη χρονική διάρκεια των ξεναγήσεων στο Κέντρο, θέτουν σαφή όρια χωρητικότητας. Γίνεται κατανοητό ότι, με βάση τα αποτελέσματα του συστήματος παρακολούθησης που αποδεικνύουν ότι δεν υπάρχει υπέρβαση της οικολογικής φέρουσας ικανότητας και τα όρια που θέτει το σύστημα διαχείρισης επισκεπτών, μπορεί κανείς με ασφάλεια να πει ότι στο δάσος της Διαδιάς τηρείται η οικολογική φέρουσα ικανότητα.

B. Για την αποφυγή όχλησης στην ορνιθοπανίδα

- ▶ Μπάρα ελεγχόμενης πρόσβασης στον δρόμο που οδηγεί στο παρατηρητήριο.
- ▶ Υποχρεωτική παρουσία ξεναγού στα μονοπάτια σε μέρες υψηλής επικινδυνότητας για φωτιά.
- ▶ Ο τουριστικός χάρτης δείχνει μόνο τις επιτρεπόμενες οικοτουριστικές διαδρομές.
- ▶ Σήμανση μονοπατιών και ενημερωτικά φυλλάδια για την ορθή συμπεριφορά στον βιότοπο.

Γ. Για την ποιότητα εμπειρίας του επισκέπτη και την ερμηνεία του οικοσυστήματος

- ▶ Δυνατότητα ξενάγησης στα μονοπάτια, με κιάλια, οδηγό παρατήρησης πουλιών και περιβαλλοντικά παιχνίδια.
- ▶ Ξενάγηση κατά την πρόσβαση και μέσα στο παρατηρητήριο.
- ▶ Έκθεση, βίντεο, διαφάνειες, μακέτα και ενημερωτικό υλικό στο Κέντρο Ενημέρωσης.
- ▶ Ενημέρωση από ειδικά καταρτισμένο προσωπικό του WWF Ελλάς μέσα στο Κέντρο Ενημέρωσης.
- ▶ Πληροφόρηση του κοινού για άλλα αξιοθέατα και διαδρομές στην περιοχή.³⁵

³⁵ Σκαρσή, Δ. (2002).

Τα παραπάνω παραδείγματα δίνουν κατευθύνσεις και ιδέες για το σχεδιασμό συστημάτων παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό και συστημάτων διαχείρισης επισκεπτών. Η κάθε περιοχή θα προσαρμόσει τη μεθοδολογία της στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος και της τουριστικής κίνησης.

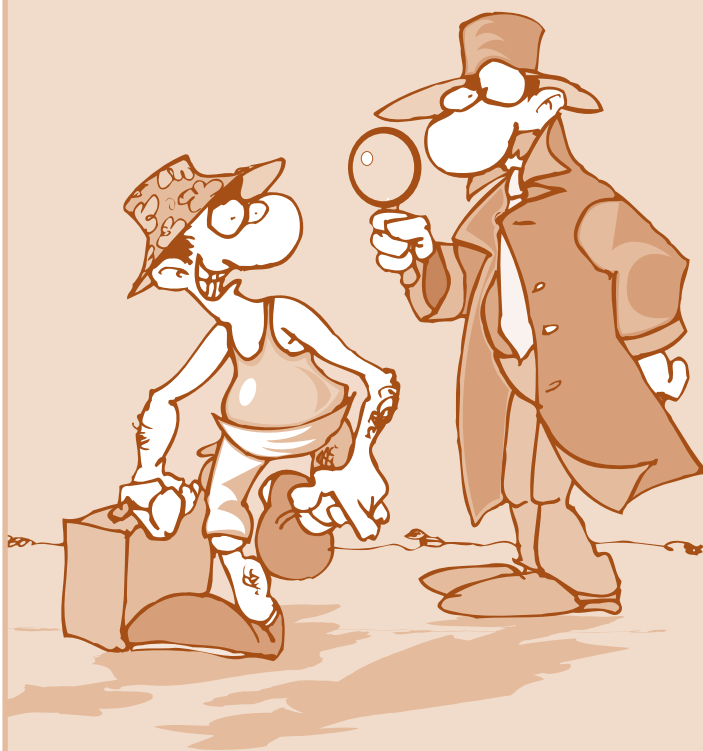
Συνοψίζοντας το κεφάλαιο 8, η έννοια της φέρουσας ικανότητας ως απόλυτου ιδανικού αριθμού επισκεπτών έχει ξεπεραστεί. Η χρήση όμως του όρου στην ελληνική γλώσσα αποδίδει την ουσία της, που παραμένει επίκαιρη και που συνίσταται στη θέσπιση ορίων στον τουρισμό σε μια προστατευόμενη περιοχή. Τα συστήματα παρακολού-

θησης των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον και στην εμπειρία του επισκέπτη, καθώς και τα συστήματα διαχείρισης επισκεπτών, θεωρούνται σήμερα τα πιο πρόσφορα εργαλεία προσδιορισμού και τήρησης της φέρουσας ικανότητας. Παρουσιάστηκαν παραδείγματα από την Ελλάδα, τα οποία αποδεικνύουν ότι το σύστημα παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό και το σύστημα διαχείρισης επισκεπτών συνιστούν βασικά εργαλεία διαχείρισης του οικοτουρισμού που εξασφαλίζουν την τήρηση της τουριστικής φέρουσας ικανότητας σε μια προστατευόμενη περιοχή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

.....

Τα διεθνή συστήματα παρακολούθησης
των επιπτώσεων από τον τουρισμό

ΟΤΑΝ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΦΘΗΚΕ Η ΕΝΝΟΙΑ

της φέρουσας ικανότητας ως ιδανικού αριθμού επισκεπτών, η διεθνής έρευνα στράφηκε στα συστήματα παρακολούθησης των επιπτώσεων από τον τουρισμό. Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή τους θα επέτρεπαν τον εντοπισμό των προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν στην προστατευόμενη περιοχή από τον τουρισμό και τη λήψη των απαραίτητων μέτρων διαχείρισης επισκεπτών για την αντιμετώπισή τους. Στη βάση αυτής της φιλοσοφίας βρίσκεται η αρχή ότι οι επιπτώσεις μπορεί να αντιμετωπιστούν με πολλούς άλλους τρόπους, πριν από την καταφυγή στο «κλείσιμο» της περιοχής σε κάθε τουριστική δραστηριότητα. Τα μέτρα διαχείρισης επισκεπτών αποσκοπούν στην εξεύρεση αυτών των λύσεων. Έτσι, π.χ., όταν σε ένα εθνικό πάρκο των ΗΠΑ το σύστημα παρακολούθησης δείχνει διάβρωση του εδάφους σε μια περιοχή κατασκήνωσης ("camp site"), τότε λαμβάνονται μέτρα περιορισμού της χρήσης ή και ολοκληρωτική κατάργηση της χρήσης από τους κατασκηνωτές για ένα διάστημα. (Ανάλογη λογική είδαμε να εφαρμόζεται στη Δαδιά, μόνο που, επειδή δεν παρατηρήθηκε ως τώρα -ευτυχώς- αρνητική επίπτωση, δεν υπήρξε και ένα παράδειγμα διορθωτικών μέτρων.)

³⁶ Epler Wood, M.
(2002).

Τα συστήματα παρακολούθησης που προτάθηκαν είναι πολλά³⁶. Σταθμό αποτέλεσε το σύστημα «Όρια Αποδεκτών Αλλαγών» ("Limits of Acceptable Change"), που επινοήθηκε και εφαρμόστηκε από τους ερευνητές της Δασικής Υπηρεσίας των ΗΠΑ. Μια συνοπτική παρουσίαση των συστημάτων βρίσκεται στο Παράρτημα VII. Η βασική μεθοδολογία είναι κοινή και διαρθρώνεται γύρω από:

- ▶ Την επιλογή δεικτών παρακολούθησης των επιπτώσεων του τουρισμού, οι οποίοι αφορούν στο φυσικό και κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον, καθώς και στην εμπειρία των επισκεπτών. Οι δείκτες πρέπει να είναι μετρήσιμοι και να προσδιορίζονται με ακρίβεια οι μονάδες μέτρησης.
Π.χ.: αριθμός επισκεπτών στο Χ μονοπάτι ανά έτος, αριθμός καταλυμάτων ανά Χ έκταση.
- ▶ Τον προσδιορισμό ορίων αλλαγών (standards) για καθέναν από τους δείκτες αυτούς.

Π.χ.: Χ αριθμός ατόμων στο μονοπάτι ανά έτος. Αυτό είναι το όριο, πέρα από το οποίο οι αλλαγές (άρα και η υποβάθμιση) στο μονοπάτι και στην εμπειρία των επισκεπτών είναι अपαράδεκτες.

- ▶ Την παρακολούθηση των δεικτών και τη λήψη των αναγκαίων μέτρων, εφόσον προσεγγιστούν τα όρια

Η εφαρμογή αυτής της μεθοδολογίας, ύστερα από την απαραίτητη έρευνα που θα την προσαρμόζε και θα την εξειδίκευε στις ανάγκες της εκάστοτε περιοχής, θα αποτελούσε χρήσιμο εργαλείο τήρησης της φέρουσας ικανότητας σε μια προστατευόμενη περιοχή. Είναι αυτονόητο ότι θα πρέπει να προσαρμοστεί και στους διαθέσιμους πόρους. Ειδικά η εφαρμογή του συστήματος παρακολούθησης των δεικτών απαιτεί καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό. Γι' αυτό είναι απαραίτητο η επιλογή των δεικτών να γίνει με οικονομία και να είναι εντοπισμένη στα κρίσιμα προβλήματα που υπάρχουν ή είναι πιθανόν να ανακύψουν. Η επιλογή των δεικτών είναι σαφές ότι θα πρέπει να καλύπτει τις βασικές φυσικές αξίες της προστατευόμενης περιοχής (όπως είδαμε στην περίπτωση της Δαδιάς, συνυπολογίζεται ο αριθμός φωλιών, οι επικράτειες και η παρουσία των αρπακτικών στις τουριστικές περιοχές). Επιβάλλεται, επίσης, να είναι εφικτή η παρακολούθησή τους. Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, ύστερα από κατάλληλη εκπαίδευση, στο σχεδιασμό και την παρακολούθηση των δεικτών έχει προφανή οφέλη, τόσο για την ίδια την υπόθεση των συμμετοχικών διαδικασιών όσο και για τη λειτουργία του συστήματος.

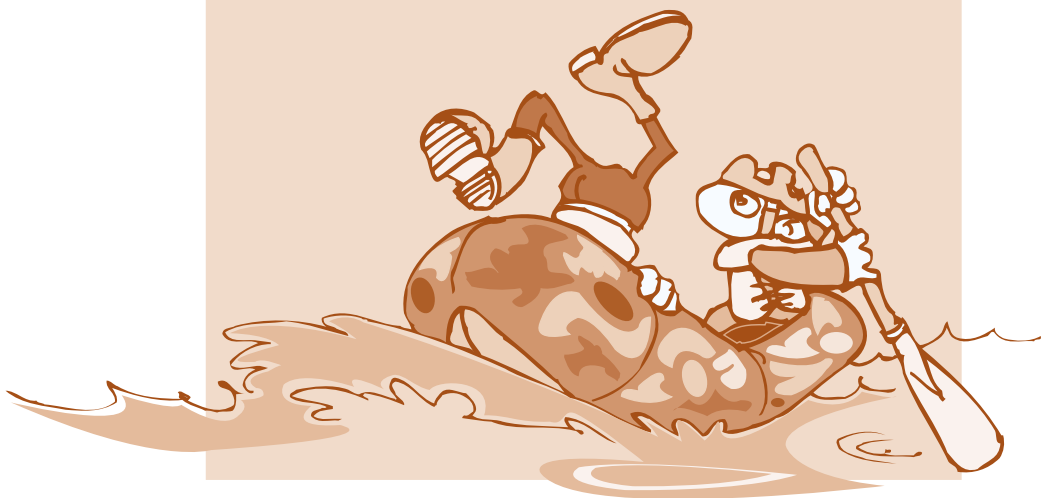
Συνοψίζοντας το κεφάλαιο 9, παρουσιάστηκε η βασική δομή των συστημάτων που προτείνονται από τη διεθνή πρακτική. Το πόσο αναλυτικό και ευρύ θα είναι ένα τέτοιο σύστημα στις προστατευόμενες περιοχές της Ελλάδας θα εξαρτηθεί από τους διαθέσιμους πόρους και τις προτεραιότητες της διαχείρισης της συγκεκριμένης περιοχής. Η ελάχιστη παρέμβαση όμως θα πρέπει να είναι η θέσπιση δεικτών και η παρακολούθησή τους για την τήρηση της οικολογικής φέρουσας ικανότητας.

ΠΛΑΙΣΙΟ 23

• Η φέρουσα ικανότητα και ο τουρισμός περιπέτειας

Η διάδοση του τουρισμού περιπέτειας στη χώρα μας γεννά το ερώτημα της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων καθώς και των επιπτώσεων κάποιων σπορ, όπως είναι το καγιάκ, το ράφτιγκ κ.λπ. Επειδή είναι δύσκολο να καθιερωθούν δείκτες παρακολούθησης και, το κυριότερο, να βρεθούν οι πόροι για τη δουλειά πεδίου που απαιτείται, συνιστάται η πρόληψη. Η σύναψη συμφωνιών, σε εθελοντική βάση, και η υιοθέτηση κωδίκων ορθής πρακτικής, εκ μέρους των γραφείων, και κανόνων ορθής συμπεριφοράς³⁷, εκ μέρους των επισκεπτών που ασκούν αυτές τις δραστηριότητες, συνιστούν τον ασφαλέστερο τρόπο για την πρόληψη αρνητικών επιπτώσεων. Οι κώδικες και οι κανόνες αυτοί πρέπει να προτείνονται με ρεαλιστικό πνεύμα και σεβασμό στο δικαίωμα του κοινού να χαρεί τη φύση ασκώντας αυτές τις δραστηριότητες. Τα γραφεία που προσφέρουν τέτοια προγράμματα μπορούν να εκμεταλλευτούν την υιοθέτηση κωδίκων ορθής πρακτικής για να προβάλλουν το περιβαλλοντικό προφίλ τους στην αγορά.

³⁷ Οι κανόνες ορθής συμπεριφοράς αφορούν στους τουρίστες και στην υιοθέτηση κατάλληλης στάσης κατά την επίσκεψη σε προστατευόμενη περιοχή.

ΠΛΑΙΣΙΟ 24 • Ερμηνεία και ανάδειξη περιβάλλοντος

Η ερμηνεία και ανάδειξη του περιβάλλοντος αποτελεί περιφραστική απόδοση του όρου "interpretation" που καθιέρωσε ο F. Tilden³⁸. Ο Tilden είναι ο πρώτος που αναγνώρισε την τέχνη, όπως την ονόμασε, της ερμηνείας και ανάδειξης του περιβάλλοντος και κατέγραψε τα βασικά γνωρίσματα και τις αρχές της. Η ικανότητα της ερμηνείας διαχωρίστηκε από την επιστημονική γνώση που διαθέτουν οι επιστήμονες που ειδικεύονται στο περιβάλλον. Με άλλα λόγια, οι επιστήμονες μελετητές της φύσης δεν είναι απαραίτητα οι πιο αρμόδιοι για την ερμηνεία της. Η θεωρία του Tilden, που προήλθε από τον προβληματισμό για την ερμηνεία της φύσης στα εθνικά πάρκα των ΗΠΑ, μεταφέρθηκε και στις άλλες επιστήμες, με αποτέλεσμα η τέχνη της ερμηνείας να διδάσκεται πια ως αυτόνομος κλάδος σε μεταπτυχιακό επίπεδο σε πολλά πανεπιστήμια της Ευρώπης.

Η θεμελιώδης αρχή της ερμηνείας είναι ότι η μετάδοση γνώσεων δεν αποτελεί ερμηνεία. Πρόκειται για ένα λάθος συνηθισμένο σε πολλές εκθέσεις Κέντρων Ενημέρωσης, σε ενημερωτικές πινακίδες, φυλλάδια και

³⁸ Tilden, F. (1957).

άλλα μέσα πληροφόρησης. Η φωτογραφία, π.χ., ενός ζώου με την ονομασία του από κάτω και στοιχεία για τη βιολογία του, τις διατροφικές συνήθειες κ.λπ. δεν λειτουργεί ως ερμηνεία αλλά ως παροχή πληροφορίας. Η ερμηνεία πρέπει να αναδεικνύει γενικότερα νοήματα και σημασίες. Σύμφωνα με τον Tilden, οφείλει να μεταδίδει ένα μήνυμα με ευρύτερο νόημα που θα ενδιαφέρει και θα προσεγγίζει τον μη ειδικό επισκέπτη.

Συμπέρασμα: Η τέχνη της ερμηνείας και ανάδειξης έχει τα «μυστικά» της. Όταν σχεδιάζεται ένα πρόγραμμα ανάδειξης, πρέπει να εξασφαλιστεί η συνδρομή των ανθρώπων που έχουν το απαιτούμενο ταλέντο και θα συνεργαστούν με τους επιστήμονες για τη διαμόρφωση του προγράμματος. Χωρίς συνεργασία επιστημόνων και ερμηνευτών σπάνια επιτυγχάνεται επαρκές αποτέλεσμα.

ΠΛΑΙΣΙΟ 25 • Τα μέσα ερμηνείας και ανάδειξης

Σημεία που επιβάλλεται να προσεχθούν:

- ▶ Τα μέσα ερμηνείας και ανάδειξης ενός βιοτόπου (μονοπάτια, κιόσκια ανάπαυσης, ενημερωτικές πινακίδες, εκθέσεις σε Κέντρα Ενημέρωσης, ξαναγήσεις, έντυπα κ.λπ.) πολύ συχνά αντιμετωπίζονται αποσπασματικά. Σπάνια προωθείται συνολική θεώρηση του προγράμματος ερμηνείας μιας περιοχής. Αυτή θα πρέπει να μελετά τη σχέση των «σκληρών» υποδομών (Κέντρα Ενημέρωσης) με τις διαδρομές περιήγησης του επισκέπτη. Οι διαδρομές περιήγησης είναι απαραίτητο να επιλέγονται με στόχο την πληρέστερη δυνατή κατανόηση και απόλαυση του τοπίου, καθώς και την παροχή ποικιλίας εμπειριών στον επισκέπτη.
- ▶ Τα σημεία στάσεων, τοποθέτησης ενημερωτικών πινακίδων, θέας, χώρων παιχνιδιού και άλλων παρεμβάσεων ενδεικνύεται να διέπονται από ρυθμό και εναλλαγές. Δεν πρέπει να παραμεληθεί η σημασία των «σιωπών». Ορισμένες φορές η υποβλητικότητα του τοπίου υπαγορεύει τη μη παροχή πληροφορίας.
- ▶ Η τάση να θεωρείται κάθε ερμηνευτική παρέμβαση θετική εγκυμονεί τον κίνδυνο απώλειας της αίσθησης της άγριας φύσης. Καθώς τα προ-

γράμματα διάνοιξης μονοπατιών, παραγωγής εντύπων και ίδρυσης Κέντρων Ενημέρωσης στην Ελλάδα πολλαπλασιάζονται με ταχύ ρυθμό, ο κίνδυνος αυτής της απώλειας είναι ορατός. Πρέπει να εξετάζεται σοβαρά η επιλογή της ελάχιστης δυνατής δημιουργίας τέτοιων υποδομών. Δεν πρέπει να παραμελείται το γεγονός ότι όλες αυτές οι υποδομές απευθύνονται στο περιορισμένο κοινό του εσωτερικού τουρισμού. Ο κορεσμός μπορεί να επέλθει σύντομα.

- ▶ Το τοπίο υπαγορεύει το πού, τι και πώς πρέπει να ειπωθεί στον επισκέπτη.
- ▶ Παρατηρείται μια τυποποίηση στις κατασκευές (κιόσκια π.χ.), με αποτέλεσμα να συναντώνται οι ίδιες αρχιτεκτονικές φόρμες σε διαφορετικού τύπου οικοσυστήματα και περιοχές. Η τοπική αρχιτεκτονική μπορεί να εμπνεύσει ευφάνταστες λύσεις που θα υπογραμμίζουν την ταυτότητα της περιοχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Ένα υποθετικό παράδειγμα
σχεδιασμού του οικοτουρισμού
σε περιοχή Natura

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΑΥΤΟ ΘΑ ΑΝΑΛΥΘΕΙ

η περίπτωση μιας υποθετικής προστατευόμενης περιοχής του δικτύου Natura. Η περιοχή αυτή διαθέτει μια μικρή λίμνη και ένα δάσος και δεν έχει παρά ελάχιστη τουριστική ανάπτυξη. Εκτιμάται ότι η ανάπτυξη του οικοτουρισμού έχει μέλλον και χρειάζεται ένας φορέας να αναλάβει δράση. Στην περιοχή, πέρα από το γεγονός ότι ανήκει στο δίκτυο Natura, δεν παρέχεται κάποια άλλη μορφή ειδικής προστασίας. Αντίστοιχα, δεν υφίσταται κάποιος συγκεκριμένος φορέας διαχείρισης. Οι αρμοδιότητες για την προστασία και τη διαχείριση της περιοχής μοιράζονται ανάμεσα σε 3 δήμους, ένα δασαρχείο, μία νομαρχία, μία περιφέρεια και τα Υπουργεία ΠΕΧΩΔΕ και Γεωργίας. Πώς γίνεται η εκκίνηση σχεδιασμού και προώθησης του οικοτουρισμού;

Α. ΣΥΣΤΑΣΗ «ΦΟΡΕΑ» Η ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ένας τέτοιος φορέας, ή επιτροπή, πρέπει να περιλαμβάνει εκπροσώπους από τις συναρμόδιες διαχειριστικές αρχές και εκπροσώπους των ενδιαφερόμενων ομάδων της τοπικής κοινωνίας (π.χ. περιβαλλοντικές ΜΚΟ, συνεταιρισμοί, ιδιοκτήτες καταλυμάτων κ.λπ.).

Β. ΦΑΣΗ ΔΙΑΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Αρχικά, γίνεται μια πρώτη **αναγνώριση της υφιστάμενης κατάστασης** στην περιοχή όσον αφορά στον τουρισμό. Πόσα καταλύματα/ξενοδοχεία υπάρχουν; Τι είδους; Είναι παραδοσιακά ή όχι; Συνολικά πόσες κλίνες υπάρχουν στην περιοχή; Αυτή τη στιγμή πόσους επισκέπτες δέχεται, κατά μέσο όρο, το χρόνο; Με βάση παρεμφερείς περιπτώσεις στην Ελλάδα, ποιος είναι ο μέγιστος αριθμός επισκεπτών που μπορεί να προσελκύσει αλλά και να διακινήσει; Υπάρχει ανάγκη για επιπλέον καταλύματα; Υπάρχουν εστιατόρια, μαγαζιά κ.λπ. για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών; Εκτιμάται σε ποιες περιπτώσεις χρειάζεται παρέμβαση για βελτίωση υφιστάμενων υποδομών ή απαιτείται ανάληψη δράσης για την προώθηση νέων.

Στη συνέχεια, εξετάζεται κατά πόσο υπάρχει **ανάγκη ερμηνείας** και ανάδειξης της περιοχής. Υπάρχει ανάγκη να δημιουργηθεί Κέντρο

Ενημέρωσης; Αν ναι, με τι θέμα; Υπάρχουν μονοπάτια ή άλλες οικοτουριστικές διαδρομές; Υπάρχει ανάγκη σήμανσης; Υπάρχουν χάρτες με τις διαδρομές της περιοχής; Γίνεται ολοκληρωμένος σχεδιασμός;

Πώς μπορεί να επιτευχθεί ο **εμπλουτισμός της εμπειρίας του επισκέπτη**; Υπάρχουν επιπλέον δραστηριότητες που μπορούν να προστεθούν στο «οικοτουριστικό προϊόν»; Υπάρχουν ενεργοί γυναικείοι συνεταιρισμοί, παραδοσιακή γεωργία ή κτηνοτροφία, δυνατότητα για άλλες ήπιες δράσεις; Διαπιστώνεται διάθεση από μέρους του ιδιωτικού τομέα για σύναψη εθελοντικών συμφωνιών ή και για πιστοποίηση των προϊόντων ή των υπηρεσιών; Υπάρχει δυνατότητα σύνδεσης της εμπειρίας στο φυσικό τοπίο με άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής (π.χ. πολιτισμός, αρχιτεκτονική, μυθολογία, παραδοσιακά προϊόντα κ.λπ.); Υπάρχει η δυνατότητα σύνδεσης με άλλες περιοχές για τη δημιουργία δικτύου; Υπάρχει δυνατότητα δημιουργίας θεματικών διαδρομών, π.χ. ο δρόμος της ελιάς, ο δρόμος του κρασιού κ.λπ.;

Πώς θα επιτευχθεί η **προβολή** της περιοχής και της οικοτουριστικής πρωτοβουλίας; Θα τυπωθούν φυλλάδια, θα δημιουργηθεί σελίδα στο διαδίκτυο; Θα επιδιωχθεί παρουσία σε εθνικές και διεθνείς εκθέσεις; Θα προωθηθεί συνεργασία με τουριστικά γραφεία; Ποιος θα αναλάβει όλα αυτά τα θέματα προβολής και διαφήμισης;

Σχεδιάζεται ένα **σύστημα παρακολούθησης των επιπτώσεων του τουρισμού στον βióτοπο και καταρτίζεται σχέδιο διαχείρισης επισκεπτών**. Υπάρχει περίπτωση να προκληθεί όχληση στην περιοχή από τον τουρισμό; Τι είδους αρνητικές επιπτώσεις προβλέπουμε ότι μπορεί να προκύψουν; Υπάρχει επάρκεια σε νερό και ενέργεια για τους επισκέπτες; Υπάρχει πρόβλεψη για την αποκομιδή των σκουπιδιών τους; Πώς θα γίνεται η προσέλευση των επισκεπτών; Υπάρχουν συγκεκριμένα σημεία εισόδου/εξόδου; Μπορούμε να συλλέγουμε ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των επισκεπτών και, αν ναι, με ποιον τρόπο (π.χ. βιβλίο καταγραφής επισκεπτών, ερωτηματολόγιο επισκέπτη κ.λπ.); Υπάρχει ανάγκη να συνταχθεί κώδικας ορθής συμπεριφοράς για τον επισκέπτη; Υπάρχει ανάγκη φύλαξης της περιοχής;

Εντοπισμός των ατόμων και ομάδων της τοπικής κοινωνίας που μπορούν να παίξουν ενεργό ρόλο στον οικοτουρισμό. Υπάρχει ανάγκη κατάρτισης; Αν ναι, σε ποια θέματα (π.χ. για θέματα οικοξενάγησης, υπηρεσιών εστίασης, ανάπτυξης μικρομεσαίων επιχειρήσεων, παραδοσιακών τεχνών κ.λπ.); Ποιος θα αναλάβει να υλοποιήσει την κατάρτιση;

Πολύ σημαντικό είναι, σε αυτό το αρχικό στάδιο, να διερευνηθούν οι **δυνατότητες χρηματοδότησης**. Λίγες είναι οι περιπτώσεις κατά τις οποίες μια οικοτουριστική πρωτοβουλία είναι αυτοχρηματοδοτούμενη εξ αρχής συνήθως, χρειάζεται πρώτα λίγο χρόνο προσαρμογής, αλλά είναι πιθανό και πάλι να μην καλύπτει το 100% των εξόδων της.

Αφού απαντηθούν όλα τα παραπάνω ερωτήματα, ενδείκνυται να γίνει προσεκτικός σχεδιασμός. Σε ιδανικές συνθήκες, θα έπρεπε να συνταχθεί ένα ολοκληρωμένο σχέδιο οικοτουριστικής διαχείρισης. Ακόμη όμως και για μεμονωμένες ενέργειες, επιβάλλεται να υπάρχει συντονισμός και ενημέρωση, ώστε να αποφευχθεί η άναρχη ανάπτυξη και να περιοριστεί η πρωτοβουλία στην κλίμακα που αντέχει ο τόπος και, ειδικά, η προστατευόμενη περιοχή.

Γ. ΦΑΣΗ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Κατά τη φάση υλοποίησης, θα πρέπει να εντοπιστούν οι απαραίτητοι άνθρωποι και οικονομικοί πόροι, να πραγματοποιηθούν δράσεις ενημέρωσης και κατάρτισης, να ολοκληρωθεί η υλικοτεχνική υποδομή, να εφαρμοστεί το σύστημα παρακολούθησης και διαχείρισης των επισκεπτών και όλες εκείνες οι δραστηριότητες που θα έχουν κριθεί ήπιες και επιθυμητές. Οι δράσεις προβολής της περιοχής θα πρέπει να ξεκινήσουν όταν όλα τα παραπάνω θα είναι ήδη έτοιμα.

Δ. ΣΥΝΕΧΗΣ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Δεν πρέπει να παραβλέπεται η σημασία της συνεχούς παρακολούθησης και αξιολόγησης της στρατηγικής ανάπτυξης του οικοτουρισμού.

Ο ακόλουθος πίνακας προτείνει μια συστηματοποίηση της διαδικασίας. Φυσικά, από περιοχή σε περιοχή θα διαφέρουν οι παράγοντες που επιβάλλεται να εξεταστούν. Η γενική λογική όμως παραμένει ίδια.

ΔΕΙΓΜΑ ΠΛΑΝΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ορίζεται η βασική αποστολή της οικοτουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή X:

Η αποστολή του οικοτουρισμού στην περιοχή X είναι να συμβάλει στο...

(αναφέρεται ο βασικός λόγος ανάπτυξης του οικοτουρισμού, για την προστασία της φύσης ή την ήπια ανάπτυξη)

	ΔΙΑΓΝΩΣΗ	ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ	ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ	ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ & ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ
Καταλύματα				
Εστιατόρια/ μαγαζιά κ.λπ				
Οικοτουριστικά Μονοπάτια				
Κέντρο Πληροφόρησης				
Σήμανση				
Ξεναγήσεις				
Συλλογή ποσοτικών δεδομένων επισκεπτών				
Συλλογή ποιοτικών δεδομένων επισκεπτών				
...				
...				
...				
...				

Επίλογος

Στο εγχειρίδιο αυτό διερευνήθηκε το ιστορικό της εμφάνισης του οικοτουρισμού και καταδείχθηκε η άμεση σύνδεσή του με την προσπάθεια για την προστασία του περιβάλλοντος. Παρουσιάστηκε ο σχετικός προβληματισμός και ο σκεπτικισμός που εκφράζεται από διεθνείς φορείς και ερευνητές σε συνάφεια με τον κίνδυνο να αποτελέσει ο οικοτουρισμός ένα άλλοθι για την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη των φυσικών περιοχών που έχουν απομείνει. Προκειμένου να αποτραπεί αυτός ο κίνδυνος, έχει υιοθετηθεί ένας αυστηρός ορισμός του οικοτουρισμού, που θέτει ενιαίες αρχές και προϋποθέσεις για την προστασία του φυσικού και κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος. Ο ορισμός του οικοτουρισμού διατυπώθηκε έτσι ώστε να ανταποκρίνεται καλύτερα στις υφιστάμενες συνθήκες στον ελλαδικό χώρο και στα δεδομένα των προστατευόμενων περιοχών.

Περιγράφηκαν, επίσης, οι βασικές στρατηγικές επιλογές που μπορεί να κάνει ένας φορέας διαχείρισης προστατευόμενης περιοχής σε σχέση με τον οικοτουρισμό. Επειδή στις προστατευόμενες περιοχές ο τουρισμός έχει ήδη αρχίσει να αναπτύσσεται με διαφορετικά χαρακτηριστικά (αλλού είναι μαζικός, αλλού είναι μικρής ή μεσαίας κλίμακας), αντιμετωπίστηκε γενικότερα ο τρόπος παρέμβασης των φορέων στις ποικίλες εκφάνσεις του τουρισμού, από το μαζικό φαινόμενο ως τον «αμιγή» οικοτουρισμό. Για κάθε στρατηγική επιλογή, παρουσιάστηκαν χαρακτηριστικά παραδείγματα, που υπαγορεύτηκαν κάθε φορά από τις συγκεκριμένες συνθήκες της περιοχής. Σε γενικές γραμμές, όσο λιγότερη τουριστική ανάπτυξη έχει μια περιοχή, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες ορθής ανάπτυξης του οικοτουρισμού σε αυτή. Όσο αυξάνεται σε μαζικότητα ο τουρισμός, τόσο περισσότερο ο ρόλος ενός διαχειριστικού φορέα προστατευόμενης περιοχής περιορίζεται σε ρόλο ελέγχου και επιρροής της τουριστικής βιομηχανίας. Σε κάθε περίπτωση, η επιλογή της παρέμβασης πρέπει να υπαγορεύεται από την πραγμάτωση της αποστολής του φορέα ως διαχειριστή του εκάστοτε χώρου.

Καθώς οι περισσότερες προστατευόμενες περιοχές έχουν αναπτύξει μικρής ως μεσαίας κλίμακας εσωτερικό τουρισμό και η διάγνωση των

ευκαιριών ή απειλών που συνεπάγεται η ανάπτυξη αυτή δεν είναι ορατή «δια γυμνού οφθαλμού» πάντα, προτάθηκε μια εμπειρική μέθοδος διάγνωσης των δεδομένων σε μια περιοχή και επιλογής στόχου και τρόπου δράσης εκ μέρους του εμπλεκόμενου φορέα. Δόθηκε, επίσης, παράδειγμα εφαρμογής αυτής της μεθόδου.

Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε μια ιστορική αναδρομή στην εισαγωγή και χρήση του όρου της φέρουσας ικανότητας και διερευνήθηκε η συγκεκριμένη έννοια, που διατηρεί την αξία της μόνο ως υπενθύμιση της ανάγκης τήρησης ορίων στην τουριστική ανάπτυξη μιας προστατευόμενης περιοχής. Αναλύθηκαν και διευκρινίστηκαν μέσω παραδειγμάτων τα δύο βασικότερα εργαλεία τήρησης της φέρουσας ικανότητας: το σύστημα παρακολούθησης των επιπτώσεων του τουρισμού και το σύστημα διαχείρισης επισκεπτών.

Έγιναν ακόμη αναφορές σε επιμέρους θέματα, όπως είναι ο ρόλος των εμπλεκόμενων ομάδων στον οικοτουρισμό και η ενδεχόμενη συμβολή τους στην ορθή εφαρμογή του, οι κώδικες ορθής πρακτικής και τα συστήματα πιστοποίησης, η επίδραση του οικοτουρισμού στην τοπική οικονομία και η οικονομική συμβολή του στην προστασία, καθώς και στην τέχνη της ερμηνείας και ανάδειξης του περιβάλλοντος. Τέλος, παρουσιάστηκε ένα υποθετικό παράδειγμα σχεδιασμού οικοτουριστικής ανάπτυξης σε προστατευόμενη περιοχή Natura, στο οποίο εφαρμόστηκε η μεθοδολογία και η λογική που προτάθηκε στο εγχειρίδιο.

Συμπερασματικά, χρειάζεται να τονιστεί ότι ο οικοτουρισμός μπορεί υπό προϋποθέσεις να συμβάλει στην αποστολή της προστασίας. Λύσεις γενικής εφαρμογής δεν υπάρχουν. Η κάθε περιοχή υπαγορεύει τις ιδανικές λύσεις. Στο εγχειρίδιο αυτό προτάθηκε ένα ευρύ φάσμα λύσεων και εργαλείων, καθώς και κριτήρια επιλογής τους. Εναπόκειται στους φορείς διαχείρισης να εφαρμόσουν τα καταλληλότερα από αυτά για την περιοχή τους και, τελικά, να ανοίξουν νέους δρόμους στην ορθή εφαρμογή του οικοτουρισμού στην Ελλάδα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- I** • Κώδικες ορθής πρακτικής και συμπεριφοράς
- II** • Συστήματα πιστοποίησης
- III** • Εργαλεία οικονομικής ενίσχυσης της προστασίας της φύσης
- IV** • Τρόποι συμβολής των γραφείων τουρισμού περιπέτειας στην προστασία
- V** • Δείγμα κανόνων ορθής συμπεριφοράς
- VI** • Προδιαγραφές οικολογικών καταλυμάτων
- VII** • Συγκριτική παρουσίαση των κυριότερων συστημάτων παρακολούθησης επιπτώσεων από τον τουρισμό
- VIII** • Ένα επιτυχημένο παράδειγμα οικοτουρισμού από το εξωτερικό

Παράρτημα Ι

ΚΩΔΙΚΕΣ ΟΡΘΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Η διεθνής βιβλιογραφία έχει να επιδείξει πληθώρα κωδίκων ορθής πρακτικής των τουριστικών επιχειρήσεων και κανόνων ορθής συμπεριφοράς των επισκεπτών. Στη συνέχεια, θα αναφερθούν ενδεικτικά κάποιοι από αυτούς, έτσι ώστε ο αναγνώστης να κατανοήσει το εύρος και την ποικιλία των υφιστάμενων εργαλείων.

Global Code of Ethics for Tourism (World Tourism Organisation). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού έχει συντάξει κείμενο αρχών που αναφέρονται στο σεβασμό των τοπικών κοινωνιών, στο μέγιστο βαθμό ικανοποίησης όλων των ενδιαφερομένων, στη συμβολή του τουρισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη, στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, στα οφέλη των τοπικών κοινωνιών και, τέλος, στις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των τουριστικών επιχειρήσεων και των επισκεπτών.

Ecotourism Society Guidelines for Nature Tour Operators (The Ecotourism Society). Οι οδηγίες της Ecotourism Society (1993) για τους τουριστικούς πράκτορες που δραστηριοποιούνται στη φύση.

A Code of Ethics for Tourists (Ecumenical Coalition on Third World Tourism). Ένας από τους πρώτους και πιο διαδεδομένους κώδικες ορθής συμπεριφοράς τουριστών. Ο κώδικας προτείνει αρχές και κανόνες για τη συμπεριφορά των τουριστών, προκειμένου να μην προκαλούνται τα ήθη και οι συνήθειες των τοπικών κοινωνιών.

Travel Ethic for Environmentally Responsible Travel (The National Audubon Society). Ένα από τα πιο ολοκληρωμένα κείμενα οδηγιών, που θίγει περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά θέματα. Το κείμενο αυτό ενθαρρύνει τους ταξιδιώτες, τους τουριστικούς πράκτορες και τους ξεναγούς να εντείνουν την προσπάθειά τους για υποστήριξη της προστασίας της φύσης στις χώρες στις οποίες δραστηριοποιούνται.

Antarctica Tour Operator and Visitor Guidelines (Society Expeditions). Τα δύο αυτά κείμενα οδηγιών συντάχθηκαν με πρωτοβουλία τριών τουριστικών πρακτορείων βάσει της Συνθήκης της Ανταρκτικής. Τα Tour Operator Guidelines προβλέπουν καλύτερο συντονισμό μεταξύ των πρακτορείων για την αποφυγή υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας. Επίσης, δίνουν χρήσιμες συμβουλές για την επεξεργασία αποβλήτων και απορριμμάτων εν πλω. Τα Visitor Guidelines, που αφορούν στην ορθή συμπεριφορά των επισκεπτών, τα έχουν υιοθετήσει όλοι οι τουριστικοί πράκτορες των ΗΠΑ που δρουν στην Ανταρκτική.

Gwaii Haanas Code of Conduct. Οι Οδηγίες αυτές συντάχθηκαν από και για τουριστικά πρακτορεία, ξεναγούς και επισκέπτες για την προστασία του αρχιπελάγους Gwaii Haanas. Οι Οδηγίες συνιστούν ένα κείμενο κοινής συναίνεσης, εγκεκριμένο από τους τουριστικούς πράκτορες ως κώδικα συμπεριφοράς τόσο των ιδιωτικών επιχειρήσεων όσο και των επισκεπτών. Το ολοκληρωμένο κείμενο οδηγιών περιλαμβάνει συμβουλές σχετικές με την επίσκεψη σε αρχαιολογικούς και πολιτιστικούς χώρους, το ψάρεμα και την επίσκεψη σε χώρο φωλιάσματος πουλιών. Επίσης, οι οδηγίες ενθαρρύνουν την πρόσληψη ατόμων από την τοπική κοινωνία για την πλήρωση των θέσεων ξεναγών και, γενικότερα, του προσωπικού στον τουρισμό.

Ecotravel Principles and Practices (Wildland Adventures). Αυτές οι αρχές βασίζονται στον ορισμό του οικοτουρισμού που έχει δώσει η Ecotourism Society. Το κείμενο αυτό υπαγορεύει την κατανόηση και το σεβασμό των πολύπλοκων οικοσυστημάτων που δέχονται επισκέψεις, καθώς και το σεβασμό και τη φροντίδα για την ευημερία των τοπικών κοινωνιών.

A Code of Environmental Ethics for Nature Travel (Association Tsuli Tsuli, Costa Rica). Ο κώδικας αυτός αποτελεί ένα επιτυχημένο παράδειγμα προσαρμογής του αντίστοιχου κώδικα του National Audubon Society στα δεδομένα μιας τροπικής χώρας.

Code of Birding Ethics (National Audubon Society). Αποτελεί σύνολο

εξαιρετικών οδηγιών για όσους κάνουν παρατήρηση πουλιών. Αποδίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα σε θέματα ευγένειας μεταξύ επισκεπτών, σε τεχνικές παρατήρησης και αναγνώρισης ειδών και στους όρους και κανόνες φωτογράφισης.

Leave No Trace Land Ethics (US Forest Service). Ίσως οι πιο περιεκτικές οδηγίες για ταξίδια στη φύση, έτσι ώστε να μη μένει «ούτε ίχνος» της επίσκεψης. Περιλαμβάνουν συμβουλές για το σχεδιασμό εκδρομών στη φύση, αλλά και για τους όρους διεξαγωγής της κτηνοτροφίας.

Talamanca Guidelines (Talamanca Association for Ecotourism and Conservation). Πρόκειται για μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις που μια τοπική ομάδα (στη συγκεκριμένη περίπτωση, μια κοινότητα στην ακτή της Καραϊβικής της Κόστα Ρίκα) εκφράζει τις προσδοκίες και τις απαιτήσεις της από τους επισκέπτες

Guidelines for Visitors to Mesa Country (Office of Public Relations, The Hopi Tribe). Οι οδηγίες αυτές συντάχθηκαν όταν οι επισκέπτες είχαν πια υπερεκμεταλλευτεί τη φιλοξενία της φυλής Hopi. Κύριο στόχο των οδηγιών αποτελεί η υπενθύμιση στους επισκέπτες ότι είναι φιλοξενούμενοι και, επομένως, πρέπει να σέβονται τα ήθη και τα έθιμα του τόπου και των ανθρώπων που τους δέχονται στους κόλπους τους.

Guide to Good Practice (The Countryside Commission). Στη Μεγάλη Βρετανία η Countryside Commission έχει εκδώσει από το 1991 σχετικό οδηγό ορθής πρακτικής των τουριστικών πρακτορείων, από τον οποίο παρέχονται πληροφορίες και συμβουλές για τα τουριστικά πρακτορεία.

Dartmoor Area Tourism Initiative (Dartmoor Tourism Association). Αυτή η πρωτοβουλία της ένωσης τουριστικών πρακτόρων που δρουν στην περιοχή του Εθνικού Πάρκου Dartmoor στην Αγγλία αφορά στη λήψη κατάλληλων μέτρων και ρυθμίσεων από τους ίδιους τους πράκτορες. Οι ρυθμίσεις επεκτείνονται στην ευρύτερη περιοχή του Πάρκου, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η προστασία σε μια περιφερειακή ζώνη. Οι οδηγίες αναφέρονται και στη διάχυση του οικονομικού οφέ-

λους από την ίδρυση του Πάρκου και τον τουρισμό στις κοινότητες που το περιβάλλουν

Οι περισσότεροι από τους παραπάνω κώδικες είναι διαθέσιμοι από την Ecotourism Society.³⁹

³⁹ Lindberg, K. & Hawkins, D. (1993).

Τέλος, το WWF Mediterranean Programme έχει εκδώσει το 1999 σχετικό οδηγό που περιλαμβάνει γενικό κείμενο αρχών για τον τουρισμό στη Μεσόγειο, Code of Conduct for Mediterranean Tourists και Code of Conduct for Industry (tour operators-hotels-airlines)⁴⁰.

⁴⁰ Borelli, S. & Minestrini, S. (1999).

Παράρτημα II

ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Δεν υπάρχει ένα ενιαίο κοινά αποδεκτό σύστημα πιστοποίησης για τον οικοτουρισμό. Ο όρος «πιστοποίηση» χρησιμοποιείται ευρέως, παραπέμποντας όμως κάθε φορά σε τελείως διαφορετικά πράγματα. Άλλοτε πιστοποιείται η αποτελεσματικότητα της περιβαλλοντικής πολιτικής μιας επιχείρησης (όπως π.χ. με το σύστημα **EMAS**). Άλλοτε πιστοποιείται μόνο η διαδικασία που ακολουθεί η επιχείρηση (π.χ. ότι έχει σύστημα παρακολούθησης της ρύπανσης), όπως συμβαίνει με το **ISO 14001**, και άλλοτε η πρόθεση της επιχείρησης να βελτιώσει την περιβαλλοντική της απόδοση, όπως στην περίπτωση του **Green Globe 21**. Τέλος, υπάρχουν και συστήματα που πιστοποιούν συγκεκριμένα προϊόντα, όπως π.χ. μια συγκεκριμένη εκδρομή, και προορισμούς, όπως Εθνικά Πάρκα. Για την τελευταία περίπτωση, συνήθως χρησιμοποιούνται είτε δίκτυα προστατευόμενων περιοχών, όπως είναι η **Europarc Federation**, είτε το **Pan Parks** (του WWF).

Το **Green Globe** αποτελεί ένα από τα πλέον διαδεδομένα συστήματα πιστοποίησης. Είναι ένα διεθνές πρόγραμμα περιβαλλοντικής διαχείρισης και ευαισθητοποίησης του κοινού, που ξεκίνησε το 1992 με πρωτοβουλία του World Travel and Tourism Council. Στόχος του είναι η παροχή ενημέρωσης για χαμηλού κόστους τρόπους και μέσα, ώστε οι τουριστικές επιχειρήσεις να βελτιώσουν την περιβαλλοντική και πολιτιστική τους πρακτική. Τα μέλη του «δικτύου» Green Globe αριθμούν περί τα 500 διεθνώς και περιλαμβάνουν από μικρούς ταξιδιωτικούς πράκτορες ως μεγάλες αλυσίδες ξενοδοχείων και αεροπορικές εταιρείες. Αποβλέπουν στη διαρκή βελτίωση της τουριστικής τους συμπεριφοράς και στη βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού.

Η Κόστα Ρίκα έχει αναπτύξει Σύστημα Πιστοποίησης Βιώσιμου Τουρισμού (**Certification for Sustainable Tourism**), που πιστοποιεί την υιοθέτηση τόσο του οικοτουρισμού όσο και της προστασίας του περιβάλλοντος και του πολιτισμού της χώρας. Η πιστοποίηση δίνεται μόνο σε όσους τηρούν αυστηρά περιβαλλοντικά κριτήρια.

Το σύστημα **Ecotel** βασίζεται σε κριτήρια που έχουν αναπτύξει η Υπηρεσία Προστασίας Περιβάλλοντος των ΗΠΑ και το Rocky Mountain Institute. Είναι ένα από τα πιο πολύπλοκα συστήματα πιστοποίησης και παρέχει πέντε επίπεδα πιστοποίησης, με λίγο διαφοροποιημένα κριτήρια το καθένα. Πιστοποιεί την πρόοδο σε θέματα περιβαλλοντικής δέσμευσης, διαχείρισης στερεών αποβλήτων, εξοικονόμησης ενέργειας, διαχείρισης νερού, περιβαλλοντικής κατάρτισης προσωπικού και εξασφάλισης της συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας.

Το **Nature and Ecotourism Accreditation Programme** στην Αυστραλία πιστοποιεί συγκεκριμένα οικοτουριστικά προϊόντα, όπως εκδρομές, αξιοθέατα και καταλύματα. Λειτουργεί σε τοπικό και εθνικό επίπεδο και δίνει ιδιαίτερο βάρος στη γνώμη των επισκεπτών για την ποιότητα προϊόντων και υποδομών του οικοτουρισμού.

Το **Ecolabel for Hotels**, που λειτουργεί στις σκανδιναβικές χώρες, χρησιμοποιεί ως βάση το ISO 14024 και έτσι έχει αρκετά κοινά σημεία με το Green Globe, που βασίζεται στο ISO 14001. (Η σειρά ISO 14000 αφορά σε στάνταρ περιβαλλοντικής διαχείρισης.)

Ενδεικτικά, κάποια άλλα συστήματα πιστοποίησης που λειτουργούν στο εξωτερικό είναι:

- ▶ Το **Green Tourism Business Scheme** στη Σκωτία.
- ▶ Το **Environmental Quality Seal** της Γερμανικής Ένωσης Ξενοδόχων και Ιδιοκτητών Ξενοδοχείων.
- ▶ Το **Blue Swallow of the Travel Compatibility Group**, που αφορά σε τουριστικούς πράκτορες.
- ▶ Το **Green Suitcase** της Ένωσης Οικολογικού Τουρισμού στην Ευρώπη.

Γενικά, τα συστήματα πιστοποίησης που συνδέονται με τον οικοτουρισμό έχουν επικεντρωθεί σε πιστοποίηση καταλυμάτων, προορισμών και, όλο και περισσότερο, τουριστικών πρακτόρων. Τα βασικά τους δυνατά σημεία και οι κύριες αδυναμίες τους παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα⁴¹:

⁴¹ Synergy, WWF-UK (2000).

+ ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

Στις περισσότερες περιπτώσεις η πιστοποίηση γίνεται από ανεξάρτητο φορέα.

Υπάρχει συνήθως τεχνικό δίκτυο υποστήριξης που παίζει συμβουλευτικό ρόλο.

Για τα περισσότερα συστήματα είναι υποχρεωτική η παράδοση ετήσιας αναφοράς, οπότε επιδιώκεται και εξασφαλίζεται συνεχής επαναξιολόγηση και δυναμικότητα του συστήματος.

Η απονομή σήματος πιστοποίησης λειτουργεί ως αποδεικτικό, για τους πελάτες, της δέσμευσης της επιχείρησης να τηρεί στάνταρ προστασίας περιβάλλοντος και οικοτουρισμού.

Δίνονται λεπτομερείς γραπτές οδηγίες στις επιχειρήσεις βάσει των οποίων αξιολογούν τα προγράμματά τους.

Συνήθως, υπάρχουν ποσοτικά στοιχεία βάσει των οποίων μπορούν να αξιολογηθούν οι βελτιώσεις όσον αφορά στην απόδοση των επιχειρήσεων.

Οι περισσότεροι επανεξετάζουν κάθε ένα ή δύο χρόνια τα κριτήρια πιστοποίησης, οπότε εξελίσσονται με το χρόνο.

Στις περισσότερες περιπτώσεις έχουν ληφθεί υπόψη τα σχόλια των ενδιαφερόμενων ομάδων.

- ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

Εστιάζουν κυρίως στις περιβαλλοντικές συνιστώσες του τουρισμού και, συνήθως, στις αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Είναι ακριβά και, επομένως, εκτός από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες παρέχεται κρατική υποστήριξη, δεν μπορούν να λάβουν μέρος μικρότερες επιχειρήσεις.

Χρειάζεται αρκετός χρόνος και ειδικές επισημονικές γνώσεις για να συλλέξει κανείς όλα τα απαραίτητα στοιχεία για την πιστοποίηση. Συνήθως, τη δυνατότητα αυτή την έχουν μόνο οι μεγάλες επιχειρήσεις.

Επικεντρώνονται στον οικοτουρισμό και σε άλλες μικρής κλίμακας εναλλακτικές μορφές τουρισμού και έτσι μένει εκτός ο μεγάλος όγκος της τουριστικής βιομηχανίας, που προκαλεί και τις μεγαλύτερες επιπτώσεις και, άρα, έχει και το μεγαλύτερο περιθώριο βελτίωσης.

Εστιάζουν σε καταλύματα, που αποτελούν ένα μέρος μόνο της τουριστικής βιομηχανίας.

Εμφανίζεται περιορισμένη η προσπάθεια διαφήμισης και προβολής της πιστοποίησης. Καθώς τα περισσότερα προγράμματα έχουν χαμηλό προϋπολογισμό, δεν εστιάζουν στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού.

Επικεντρώνονται περισσότερο στη διαδικασία διαχείρισης και λιγότερο ή καθόλου στην τελική απόδοση. Έτσι, μια επιχείρηση που είναι σχετικά ρυπογόνα αλλά διαθέτει ένα πολύ καλό σύστημα περιβαλλοντικής διαχείρισης μπορεί να πάρει σήμα πιστοποίησης, ενώ μια άλλη, που έχει χαμηλά επίπεδα ρύπων αλλά δεν έχει στη διάθεσή της κάποιο επίσημο σύστημα διαχείρισης, μπορεί να μείνει εκτός.

Όπως γίνεται φανερό από την παραπάνω ενδεικτική παρουσίαση, τα συστήματα πιστοποίησης παρουσιάζουν πλεονεκτήματα. Χαρακτηρίζονται όμως και από βασικές δυσκολίες στην ίδια τη διαδικασία πιστοποίησης, είναι ακριβά, δεν είναι γνωστά στο τουριστικό κοινό, πιστοποιούν διαφορετικά πράγματα και κάποτε δίνουν έμφαση στη διαδικασία περισσότερο παρά στα αποτελέσματα. Ανάλογα με τους στόχους που επιθυμεί να επιτύχει ο διαχειριστικός φορέας της προστατευόμενης περιοχής, μπορεί να επιλέξει να προωθήσει ένα σύστημα. Θα πρέπει όμως να έχει βεβαιωθεί ότι μπορεί να εξασφαλίσει τη διαδικασία της πιστοποίησης (που πρέπει να γίνεται πάντα από εξωτερικό πιστοποιητή). Αλλιώς, μπορεί να χρησιμοποιήσει κώδικες ορθής πρακτικής, συστήματα πιο χαλαρά που στηρίζονται στην εθελοντική δέσμευση (Παράρτημα Ι).

Παράρτημα III

ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

Ο οικοτουρισμός προϋποθέτει και την οικονομική συμβολή, με κάθε δυνατό τρόπο, στην προστασία και διαχείριση της περιοχής και στην ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας. Στο εξωτερικό χρησιμοποιούνται πολλοί τρόποι επιστροφής εσόδων από τον τουρισμό στην προστασία του περιβάλλοντος. Αναφέρονται, ενδεικτικά, κάποιιοι από αυτούς που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν και στην Ελλάδα.

Εισιτήριο στην προστατευόμενη περιοχή. Οι τιμές των εισιτηρίων ποικίλλουν από περιοχή σε περιοχή, κάποτε μπορεί να είναι και ιδιαίτερα υψηλές. Στη Μεσόγειο, παρά το μεγάλο όγκο τουριστικής κίνησης, δεν έχει χρησιμοποιηθεί ιδιαίτερα ως μέθοδος εξοικονόμησης πόρων για το περιβάλλον και την προστασία του⁴². Συνήθως, η τιμή του εισιτηρίου παρουσιάζει διαβαθμίσεις (εσωτερικοί τουρίστες/ αλλοδαποί). Στα ερωτηματολόγια συλλογής στοιχείων για τους επισκέπτες που χρησιμοποιούν τα Εθνικά Πάρκα, συνήθίζεται να συμπεριλαμβάνεται ερώτηση σχετικά με το ποσοστό αύξησης του εισιτηρίου που θα ήταν διατεθειμένοι να πληρώσουν. Οι απαντήσεις δείχνουν ότι υπάρχει ανοχή σε μικρή αύξηση του εισιτηρίου, εφόσον καθίσταται σαφές από ποιον και πώς γίνεται η διαχείριση των εσόδων.

⁴² IUCN (1994).

Εισιτήριο σε Κέντρο Πληροφόρησης ή σε άλλο μεμονωμένο σημείο όπου προσφέρεται μια υπηρεσία στην προστατευόμενη περιοχή.

Πώληση ειδών που σχετίζονται με την προστατευόμενη περιοχή, π.χ. βιβλία, χάρτες, οδηγοί παρατήρησης, μπλουζάκια, καπέλα κ.λπ.

«Ταυτότητα προστατευόμενης περιοχής». Δίνεται το ειδικό σήμα ή λογότυπο της προστατευόμενης περιοχής σε εγκεκριμένα προϊόντα ή υπηρεσίες, προσδίδοντάς τους έτσι

συγκριτικό πλεονέκτημα και αναγνωρισιμότητα, σε σχέση με άλλα αντίστοιχα προϊόντα ή ανάλογες υπηρεσίες. Μέρος από τα έσοδα που εισπράττονται από τη διάθεση προϊόντων και υπηρεσιών με το σήμα πηγαίνει στο Φορέα Διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής. Οι πωλήσεις μπορεί να γίνονται εντός ή εκτός της προστατευόμενης περιοχής. Αυτή η μέθοδος συνήθως έχει σημαντικές δυνατότητες, καθώς το σήμα ταυτίζεται με την ποιότητα και, συγχρόνως, δίνει την ταυτότητα αναμνηστικού στο προϊόν.

Εθελοντικές εισφορές:

Ενσωματωμένες στην τιμή του δωματίου: Οι λεγόμενες "opt-out" (το ποσό εισφοράς έχει ήδη προστεθεί στο λογαριασμό του πελάτη, ο οποίος ενημερώνεται σχετικά και μπορεί να επιλέξει να μην το πληρώσει) είναι πιο αποδοτικές από τις "opt-in" (ο πελάτης ενημερώνεται για τη δυνατότητα αυτή και, αν θέλει, πληρώνει το επιπλέον ποσό).

Κουτί εισφορών: Μπορεί να τοποθετηθεί στο Κέντρο Ενημέρωσης ή σε οποιοδήποτε άλλο σημείο (π.χ. εισόδου ή εξόδου στην προστατευόμενη περιοχή). Ο επισκέπτης αφήνει κατά βούληση ένα ποσό για την προστασία της περιοχής. Είναι καλύτερο να τοποθετείται στο σημείο εξόδου, αφού ο επισκέπτης έχει δει και έχει κατανοήσει τη δουλειά που γίνεται για την προστασία της περιοχής.

Εθελοντική εισφορά σε ξεναγούς: Οι ξεναγοί ενημερώνουν τους επισκέπτες για τη δυνατότητα οικονομικής ενίσχυσης της προστατευόμενης περιοχής και οι επισκέπτες μπορούν να συμβάλουν εθελοντικά.

Μέλη/ Φίλοι προστατευόμενης περιοχής: Παρέχεται η δυνατότητα στον επισκέπτη να γίνει «μέλος» ομάδας φίλων της προστατευόμενης περιοχής. Η διαδικασία αυτή προϋποθέτει τη σύσταση συλλόγου υποστηρικτών ή φίλων της προστατευόμενης περιοχής, ενός συλλόγου του τύπου των «φίλων των μουσείων».

Συμβολικές υιοθεσίες ζώων/ειδών: Έχει μεγάλη απήχηση, ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες, και δίνει ταυτόχρονα τη δυνατότητα να ταυτιστεί μια περιοχή με ένα είδος, γεγονός που αυξάνει την αναγνωρισιμότητά της. Με τη συμβολική υιοθέτηση το άτομο γίνεται αυτόματα μέλος στο σύλλογο φίλων της περιοχής που αναφέρεται παραπάνω ή σε ΜΚΟ που εργάζεται για την προστασία της περιοχής.

Περιβαλλοντικός φόρος: Μπορεί να έχει τη μορφή προκαθορισμένου ποσού ή ποσοστού επί της συνολικής τιμής. Συνηθίζεται να μπαίνει σε ξενοδοχεία, αεροπορικά ή ακτοπλοϊκά εισιτήρια ή σε τουριστικά πακέτα. Ο περιβαλλοντικός φόρος έχει προκαλέσει μεγάλη συζήτηση ως προς την επίπτωσή του στον τουρισμό και το τελικό οικονομικό όφελος που εξασφαλίζεται για το περιβάλλον. Σημαντικό επιχείρημα κατά του περιβαλλοντικού φόρου είναι ότι προκαλεί απώθηση στον καταναλωτή η επιβολή ενός ακόμη φόρου στη ζωή του.

Παραχώρηση άδειας χρήσης της προστατευόμενης περιοχής: Χορηγείται σε υπηρεσίες που δρουν στην προστατευόμενη περιοχή, όπως π.χ. τα τουριστικά γραφεία, ή σε εταιρείες μεταφορών, πώλησης προϊόντων κ.λπ. Στο εξωτερικό η χρήση του χώρου στις προστατευόμενες περιοχές πληρώνεται. Έτσι, είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη η χορήγηση αδειών με διαδικασίες δημοπρατήσης. Σύμφωνα με αυτές, αυτός ή αυτοί που παρέχουν την υψηλότερη προσφορά, σε συνδυασμό με την καλύτερη ποιότητα υπηρεσιών και το πιο «οικολογικό» προφίλ, παίρνουν την άδεια. Πρέπει να καθορίζεται εξαρχής ο αριθμός των αδειών που θα δοθούν καθώς και ένα ελάχιστο ποσό προσφοράς. Οι άδειες χορηγούνται για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (π.χ. ενός έτους) μετά την παρέλευση του οποίου πρέπει να ανανεώνονται με την εκ νέου καταβολή του τιμήματος.

Όπως τονίστηκε και στο κείμενο, δεν πρέπει να αναμένονται εντυπωσιακά έσοδα από τον οικότουρισμό. Μπορεί όμως να εξασφαλιστεί, τουλάχιστον, η κάλυψη εξόδων συντήρησης των υποδομών οικότουρισμού και ίσως μέρους των εξόδων για την καθαυτό προστασία.

Παράρτημα IV

ΤΡΟΠΟΙ ΣΥΜΒΟΛΗΣ ΤΩΝ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Ένα γραφείο τουρισμού περιπέτειας μπορεί να λάβει τα ακόλουθα μέτρα:

- ▶ Πριν από τη χάραξη της διαδρομής που θα ακολουθήσει σε μια προστατευόμενη περιοχή, τον καθορισμό του τόπου κατασκήνωσης και την οργάνωση των λοιπών δραστηριοτήτων, να συμβουλευτεί τις αρμόδιες αρχές για τους κανονισμούς και όρους πρόσβασης.
- ▶ Να συμβουλευτεί τους αρμόδιους φορείς για την ορθή συμπεριφορά στον βιότοπο (πέρα από τα προφανή, όπως μη ρίψη σκουπιδιών, υπάρχουν πιο εξειδικευμένα μέτρα που αφορούν στον κάθε βιότοπο οι φωνές, π.χ., μπορεί να ενοχλούν τα πουλιά).
- ▶ Να υιοθετήσει κώδικα ορθής πρακτικής και να τον προβάλλει στους πελάτες του.
- ▶ Εκτός από τα σπορ, να προσφέρει κατάλληλες δυνατότητες στους πελάτες, παρέχοντας ευκαιρίες ξενάγησης, ώστε να ενημερωθούν για το οικοσύστημα και την προστασία του.
- ▶ Να ενισχύσει οικονομικά τους φορείς διαχείρισης ή τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, προωθώντας την εθελοντική προσφορά ποσοστού από τα έσοδα.
- ▶ Να προσφέρει εργασία σε ντόπιους για τις δράσεις στην περιοχή (π.χ. ξεναγούς).
- ▶ Να ενισχύσει την τοπική οικονομία, μέσω της προτίμησης ντόπιων προϊόντων διατροφής και υπηρεσιών.

Παράρτημα V

ΔΕΙΓΜΑ ΚΑΝΟΝΩΝ ΟΡΘΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ (WWF ΕΛΛΑΣ – Β. ΠΙΝΔΟΣ)

Οδηγός του Καλού Επισκέπτη στο Ζαγόρι

- Αφήστε το αυτοκίνητο και **περιπατήστε όλο μετρώτε**. Η περιοχή δεν αποκαλύπτει εύκολα τις αμφοτές και τα μυστικά της αν δεν έρθετε σε επαφή μαζί της.
 - **Εκκοιμηθείτε με μπουκιά και το κέντρο εντάρξεως**. Η γνώση για τον οικολογικό και πολιτισμικό πλούτο του Ζαγορίου είναι εργαλείο για την προστασία της περιοχής και οικονομικός παράγοντας για τη γειωμάδα σας μαζί της.
 - Αν θέλετε να σταθείτε για να χρησιμοποιήσετε άλλο σε ένα ποτάμι ή στις θέσεις, **επορεύεστε τη χρήση ασπαστικών ή άλλων υλικών που ρυπαίνουν** και απειλούν την ευαίσθητη χλωρίδα και πανίδα της περιοχής.
 - Όταν απολαμβάνετε μια βόλτα στη φύση, καλό είναι να είστε αρδοσασμένοι με μια ασκούλα για τα απορρίμματα σας. Τα σκουπίδια είναι μόνιμο στοιχείο του σύγχρονου πολιτισμού μας, δεν έχουν όμως καμία θέση στη φύση.
 - **Αποφεύγετε τη δυνατή μουσική**, τις φωνές ή την πρόκληση δυνατών θορύβων. Η φύση παίζει τη δική της αρμόνια μουσική.
 - Ενταρρώθετε από τις αρμόδιες αρχές και **τηράτε τις προστατευτικές διατάξεις** για τις προστατευόμενες περιοχές της Β. Πίνδου (Εθνικοί Δρυμοί, περιοχή Natura 2000, Εθνικό Πάρκο).
 - Αν είστε κυνηγοί, σας ενταρρώθουμε ότι η άσκηση κυνηγιού σπώνεστε όλο το χρόνο και για όλα τα είδη στους παρτές των Εθνικών Δρυμών και στα καταφύγια άγριας ζωής. Στις υπόλοιπες περιοχές υπάρχει γενικός και ειδικός διατάξεις περί θήρας τις οποίες οφείλετε να γνωρίζετε.
 - Σε κάποιες ταξίμνες της περιοχής ίσως σας προσφέρουν «αυθόνομο κυνήγι» (π.χ. αγριόχοι ή ζαρνιάδες, σε «αίμαση» βέβαια τιμή). **Αρνείστε να καταναλώσετε παράνομο κυνήγι**, καθώς έτσι καθαρώνετε την ελπίδα της σπάνιας θήρας πείδας της περιοχής από επαγγελματίες που θραυρίζουν εις βάρος όλων μας.
 - Αν είστε αρσινόγες φερμάδες, σας ενταρρώθουμε ότι **σπον ποσολό Βοιταρμάτε τα φέρμα απογυρεύεστε όλο το χρόνο**.
 - Σε περίπτωση που αντήλαρθείτε αρσινόγες παράνομη άσκησης εις βάρος του φυσικού περιβάλλοντος αρσινόγες αρσινόγες τις αρσινόγες αρχές (Προσάρχεια Κέντρου, Ιωνικών και Μεταρβίου).
 - Αποφεύγετε να κόψετε καυλάδια καθώς, αν αγνώστος σας, μπορεί να κόψετε ένα από τα σπάνια, προστατευόμενα και ενδημικά φυτά της περιοχής.
 - **Αν αντήλαρθείτε παρσινόγες**, αρσινόγες αρσινόγες την παρσινόγες υπηρεσία (196) ή την πληρσινόγες τοπική Αρχή.
 - Για τα δώρα και τις γαστρονομικές αρσινόγες σας **προμάρτε τα τοπικά αρσινόγες**. Ενταρρώθουμε ότι την τοπική οικονομία.
 - **Γίνετε μέλος του WWF Ελλάς**. Δωμάτετε τη φύση και το έργο της αρσινόγες που δίνει δυναμικό πέραν σπον αγνώστος για την προστασία της ελληνικής φυσικής κληρονομιάς. Ενταρρώθουμε για τη δράση του WWF και είναι καθημερινή πράξη την επίταξό σας για ένα καλύτερο αέρα.
- Η φύση του Ζαγορίου είναι ευαίσθητη και αρσινόγες. Η ποσολό των αρσινόγες, η αρσινόγες των ειδών αρσινόγες και χλωρίδας και η αρσινόγες της ζωής σπώνε τον πανταρσινόγες τότε, αρσινόγες από όλους μας, από την αρσινόγες και από το πνεμα με το σπώνε τον αρσινόγες.
- Ας μεν ξεγνώστος ότι:**
«Το προστατικό ταξίμ αρσινόγες δεν γίνεται στο να αρσινόγες με υλικό τάσους, αλλά στο να βλάτουμε με κοσινόγες βλάτουμε».
- ΕΜΑΡΟ ΓΡΑΜΜΟ

WWF Ελλάς
Φιλιππών 25
105 90 Αθήνα
Τηλ.: 010 20 14 800
Fax: 010 22 47 518
www.wwf.gr

Παράρτημα VI

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ

Ένα «οικολογικό κατάλυμα» (αποδίδεται ο αγγλικός όρος "ecolodge") πρέπει να πληροί τα ακόλουθα κριτήρια:

- ▶ Να είναι απόλυτα νόμιμο (ως προς τη χωροθέτηση, τους όρους δόμησης και λειτουργίας).
- ▶ Να λαμβάνει μέριμνα για τη διατήρηση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της γύρω περιοχής.
- ▶ Να αξιοποιεί υφιστάμενα κτίρια ή να έχει τις ελάχιστες δυνατές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον κατά τη διάρκεια της ανέγερσης και της διαμόρφωσής του. Ιδίως στους παραδοσιακούς οικισμούς, πρέπει να αποφεύγεται η ανέγερση νέων κτιρίων.
- ▶ Να εντάσσεται αρμονικά στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, με κατάλληλη επιλογή αρχιτεκτονικής μορφής, εμπνευσμένης από την τοπική αρχιτεκτονική. Τον ίδιο σκοπό, την αρμονική ένταξη, πρέπει να υπηρετεί η αρχιτεκτονική τοπίου και η εσωτερική διακόσμηση.
- ▶ Να εφαρμόζει μέτρα εξοικονόμησης νερού.
- ▶ Να προβλέπει για την προσεκτική διάθεση των υγρών και στερεών αποβλήτων.
- ▶ Να εφαρμόζει τις αρχές της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής για εξοικονόμηση ενέργειας.
- ▶ Να επιδιώκει τη συνεργασία με την τοπική κοινωνία (στελέχωση του προσωπικού με ντόπιους).
- ▶ Να χρησιμοποιεί, όπου αυτό είναι εφικτό, ντόπια προϊόντα (υλικά, είδη διατροφής κ.λπ.) και τοπικές υπηρεσίες. Να αποφεύγεται, ιδιαίτερα, η χρήση τυποποιημένων προϊόντων σε ατομικές συσκευασίες (π.χ. βούτυρο, γάλα), που «κοστίζουν» σε παραγωγή απορριμμάτων και, επιπλέον, έχουν ακαλαίσθητη εμφάνιση και υποβαθμισμένη γεύση.
- ▶ Να προσφέρει στους πελάτες, αλλά και στο προσωπικό, ευκαιρίες

ενημέρωσης για την αξία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

- ▶ Να παρέχει στους πελάτες ευκαιρίες εθελοντικής οικονομικής ενίσχυσης του φορέα διαχείρισης (εφόσον πρόκειται για εθνικό πάρκο), περιβαλλοντικών οργανώσεων με τοπική δράση ή συγκεκριμένων δράσεων προστασίας και ανάδειξης της περιοχής (π.χ. διάνοιξη μονοπατιών, κάτι που απευθύνεται μάλιστα στους ίδιους τους επισκέπτες)⁴³.

⁴³ Εμπλουτισμένη παραλλαγή των προδιαγραφών που περιέχονται στο Epler Wood, M. (2002).

Ένα επιτυχημένο παράδειγμα προγράμματος περιβαλλοντικής διαχείρισης σε ελληνικό ξενοδοχείο. Αλυσίδα ξενοδοχείων έχει ξεκινήσει να εφαρμόζει περιβαλλοντικό πρόγραμμα από το 1981. Στόχος του προγράμματος είναι η βέλτιστη λειτουργία του ξενοδοχείου με το ελάχιστο δυνατό περιβαλλοντικό κόστος, καθώς και η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του προσωπικού, των πελατών και της τουριστικής βιομηχανίας.

Το πρόγραμμα έχει 7 βασικούς άξονες:

- ▶ Αγροτικές πρωτοβουλίες (βιολογική γεωργία, εναλλακτική κηποτεχνία, αγροτουριστικό πάρκο, κομποστοποίηση, χρήση τοπικών, παραδοσιακών και βιολογικών προϊόντων, μεταφορά τεχνολογίας σε τοπικούς παραγωγούς).
- ▶ Διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων (μείωση όγκου απορριμμάτων, υλικών συσκευασίας, επανάχρηση, ανακύκλωση, κομποστοποίηση).
- ▶ Εξοικονόμηση νερού και ενέργειας (τακτική συντήρηση, τοποθέτηση συσκευών ρυθμιζόμενης ροής, επεξεργασία υγρών αποβλήτων και χρήση νερού για πότισμα, αυτόματο πότισμα, ενημέρωση πελατών, ηλιακοί θερμοσίφωνες, χρήση φυσικού αερίου, γενικός διακόπτης ρεύματος δωματίου).
- ▶ Έλεγχος της ρύπανσης (βιολογικός καθαρισμός, έλεγχος ποιότητας νερού, χρήση απορρυπαντικών «φιλικών προς το περιβάλλον» και άλλων προϊόντων κ.λπ.).
- ▶ Προτίμηση σε είδη φιλικά προς το περιβάλλον.
- ▶ Συμβολή στη βιώσιμη διαχείριση ακτών.

- ▶ Ευαισθητοποίηση του κοινού και επικοινωνία (προσωπικό, πελάτες, συνεργάτες, ΜΜΕ).

Η αλυσίδα έχει κερδίσει πλήθος βραβείων για την περιβαλλοντική της απόδοση από ενώσεις της διεθνούς τουριστικής βιομηχανίας και από διεθνείς οργανισμούς. Όσον αφορά στα πρακτικά αποτελέσματα: Το 60-70% της κατανάλωσης φρούτων και λαχανικών καλύπτεται από βιολογικά προϊόντα, παρατηρείται 30% μείωση της κατανάλωσης νερού, 86% μείωση των συσκευασιών μιας χρήσης και από το 1994 ως το 1999 εξοικονομήθηκε αρκετή ενέργεια για να τροφοδοτηθεί ένα ξενοδοχείο 600 κλινών για δύο τουριστικές σεζόν!

Παράρτημα VII

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

⁴⁴ Προσαρμοσμένο και σχολιασμένο από το Eagles, P.F., McCool, S.F. and Haynes, C.D. (2002).

Παρουσιάζονται συνοπτικά τέσσερα από τα βασικότερα συστήματα παρακολούθησης και διαχείρισης επισκεπτών που προτείνονται διεθνώς⁴⁴. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τα ακόλουθα:

- ▶ Όρια Αποδεκτών Αλλαγών
(Limits of Acceptable Change: *LAC*)
- ▶ Διαχείριση επιπτώσεων επισκεπτών
(Visitor Impact Management: *VIM*)
- ▶ Εμπειρία του Επισκέπτη και Προστασία Πόρων
(Visitor Experience Resource Protection: *VERP*)
- ▶ Φάσμα Ευκαιριών για την Αναψυχή του Επισκέπτη
(Recreation Opportunity Spectrum: *ROS*)

Είναι σαφές ότι τα συστήματα αυτά αποδίδουν μεγάλη σημασία στην εμπειρία του επισκέπτη ("visitor experience") και στις ευκαιρίες ψυχαγωγίας που του παρέχονται ("recreation opportunities"). Στην Ελλάδα, δεν δίνεται ιδιαίτερη προσοχή σε αυτή την όψη του οικοτουρισμού. Ωστόσο, είναι ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο τα συστήματα αυτά συνδυάζουν τη μέτρηση οικολογικών παραμέτρων και παραμέτρων που αφορούν στην τουριστική εμπειρία.

ΟΡΙΑ ΑΠΟΔΕΚΤΩΝ ΑΛΛΑΓΩΝ (LAC)

Η διαδικασία προσδιορίζει τις κατάλληλες και τις αποδεκτές συνθήκες, όσον αφορά στις φυσικές και κοινωνικές παραμέτρους, καθώς και στις δράσεις που πρέπει να πραγματοποιηθούν με σκοπό την προστασία και την επίτευξη αυτών των συνθηκών.

Τα στάδια της διαδικασίας:

1. Αναγνώριση των ζητημάτων και προβληματισμών που σχετίζονται με την περιοχή.
2. Προσδιορισμός και περιγραφή των ευκαιριών αναψυχής (σύμφωνα με συγκεκριμένες κατηγορίες του συστήματος *ROS*).
3. Επιλογή δεικτών για τις φυσικές/βιολογικές και κοινωνικές συνθήκες.
4. Καταγραφή των υφιστάμενων φυσικών/βιολογικών και κοινωνικών⁴⁵ συνθηκών.
5. Καθορισμός ορίων (standards) των φυσικών/βιολογικών και κοινωνικών δεικτών για κάθε κατηγορία ευκαιριών.
6. Προσδιορισμός εναλλακτικών σεναρίων για την κατανομή των δραστηριοτήτων αναψυχής.
7. Εξέταση των διαχειριστικών δράσεων για κάθε εναλλακτική κατανομή.
8. Αξιολόγηση και επιλογή τελικής κατανομής των δραστηριοτήτων αναψυχής.
9. Εφαρμογή δράσεων και παρακολούθηση των συνθηκών και των δεικτών.

⁴⁵ Στους κοινωνικούς δείκτες συμπεριλαμβάνεται η εμπειρία του επισκέπτη.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

Η παραπάνω διαδικασία αποτελεί ένα μέσο για την αξιολόγηση των φυσικών/βιολογικών και κοινωνικών συνθηκών σε περιοχές άγριας φύσης και για τη χωροθέτηση των ευκαιριών αναψυχής. Έχει εφαρμοστεί σε πολλές προστατευόμενες περιοχές των ΗΠΑ και φαίνεται να ανταποκρίνεται στις μεγάλες εκτάσεις και στις διαφορετικές συνθήκες που επικρατούν εντός των ορίων τους.

Πλεονεκτήματα:

Το τελικό προϊόν του συστήματος *LAC* είναι ένα σχέδιο στρατηγι-

κής και τακτικής για την περιοχή, το οποίο βασίζεται σε καθορισμένα όρια αποδεκτών αλλαγών για κάθε κατηγορία ευκαιριών αναψυχής, με δείκτες αλλαγών για την παρακολούθηση των οικολογικών και κοινωνικών συνθηκών.

Μειονεκτήματα:

Το σύστημα *LAC* επικεντρώνεται σε προβλήματα που έχουν ήδη εντοπιστεί. Επομένως, μπορεί να μην υπάρχει στρατηγική κατεύθυνση στα θέματα διαχείρισης για τα οποία δεν έχουν παρουσιαστεί ήδη προβλήματα. (Με άλλα λόγια, δεν προβλέπει απειλές, αντιμετωπίζει αυτές που έχουν διαπιστωθεί).

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ (VIM)

Η μέθοδος VIM αναπτύχθηκε από ερευνητές του Συστήματος Εθνικών Πάρκων των ΗΠΑ και στρέφεται γύρω από τρεις άξονες: (α) τις προβληματικές συνθήκες, (β) τις παραμέτρους που συνυπολογίζουν τα πιθανά αίτια και (γ) τις πιθανές διαχειριστικές στρατηγικές.

Τα στάδια της διαδικασίας:

1. Ανασκόπηση των δεδομένων πριν από την αξιολόγηση.
2. Επανεξέταση των διαχειριστικών στόχων της προστατευόμενης περιοχής.
3. Επιλογή βασικών δεικτών.
4. Επιλογή ορίων (standards) για τους βασικούς δείκτες επιπτώσεων.
5. Σύγκριση ορίων και υφιστάμενων συνθηκών.
6. Αναγνώριση πιθανών αιτιών των αρνητικών επιπτώσεων από τον τουρισμό.
7. Εξέταση των διαχειριστικών στρατηγικών και μέτρων.
8. Εφαρμογή.

Τα όρια για κάθε δείκτη καθορίζονται βάσει των διαχειριστικών στόχων που προσδιορίζουν τα αποδεκτά ή τα κατάλληλα όρια επιπτώσεων.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

Αυτή η μέθοδος είναι αρκετά ευέλικτη. Είναι προσανατολισμένη στην

αξιολόγηση και στον προσδιορισμό των υφιστάμενων επιπτώσεων του τουρισμού και των αιτιών τους.

Πλεονεκτήματα:

Η μέθοδος VIM βασίζεται, όπως και η προηγούμενη, σε αξιολογικές κρίσεις και επιστημονικά δεδομένα. Επικεντρώνεται όμως ουσιαστικά στην κατανόηση των παραμέτρων που οδηγούν στις επιπτώσεις, με σκοπό τον προσδιορισμό διαχειριστικών μέτρων. Η μέθοδος παρέχει επίσης μια κατηγοριοποίηση των διαχειριστικών μέτρων και έναν πίνακα αξιολόγησής τους.

Μειονεκτήματα:

Η μέθοδος δεν χρησιμοποιεί το φάσμα ευκαιριών για την αναψυχή του επισκέπτη (ROS), παρόλο που θα μπορούσε. Στόχος της μεθόδου είναι η εξέταση της τρέχουσας κατάστασης των επιπτώσεων και όχι η αξιολόγηση των πιθανών επιπτώσεων από άλλες επιλογές. Δεν περιλαμβάνει, με άλλα λόγια, εναλλακτικά σενάρια χωροθετήσεων των τουριστικών δραστηριοτήτων.

ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΕΠΤΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΟΡΩΝ (VERP)

Η μέθοδος VERP έχει επινοηθεί και εφαρμοστεί, όπως και οι προηγούμενες, στα Εθνικά Πάρκα των ΗΠΑ. Περιλαμβάνει κατευθυντήριες γραμμές για τις επιθυμητές μελλοντικές φυσικές και κοινωνικές συνθήκες, καθορίζοντας ποια όρια χρήσης είναι κατάλληλα, πού, πότε και γιατί.

Τα στάδια της διαδικασίας:

1. Σύσταση διεπιστημονικής ομάδας.
2. Ανάπτυξη στρατηγικής για την εξασφάλιση της συμμετοχής του κοινού.
3. Προσδιορισμός και δημοσιοποίηση των στόχων του πάρκου, της σημασίας και των βασικών θεμάτων ερμηνείας και ανάδειξης, καθορισμός υποχρεώσεων και περιορισμών σχεδιασμού.

4. Ανάλυση των πόρων του πάρκου και των υφιστάμενων χρήσεών του από τους επισκέπτες.
5. Περιγραφή δυναμικού φάσματος των εμπειριών των επισκεπτών και της επιθυμητής κατάστασης των πόρων (δυναμικό σύστημα ζώνωσης).
6. Ταύτιση των ζωνών που προσδιορίστηκαν στο προηγούμενο στάδιο με συγκεκριμένες περιοχές – ζώνες του πάρκου (σύστημα ζώνωσης με οριοθέτηση χρήσεων).
7. Επιλογή δεικτών και προσδιορισμός ορίων για κάθε ζώνη, σχεδιασμός συστήματος παρακολούθησης.
8. Παρακολούθηση φυσικών/βιολογικών και κοινωνικών δεικτών.
9. Λήψη διαχειριστικών μέτρων.

Παράμετροι, Δείκτες και Όρια:

Οι παράμετροι που λαμβάνονται υπόψη κατά το σχεδιασμό είναι οι ακόλουθες:

- ▷ Δημοσιοποίηση στόχων του πάρκου
- ▷ Δημοσιοποίηση της σημασίας του πάρκου
- ▷ Βασικά θέματα ερμηνείας και ανάπτυξης
- ▷ Φυσικές και βιολογικές αξίες, περιορισμοί και βαθμοί ευαισθησίας τους
- ▷ Ευκαιρίες εμπειριών για τον επισκέπτη
- ▷ Χαρακτηριστικά γνωρίσματα των φυσικών/βιολογικών πόρων που προσφέρονται για χρήση από τους επισκέπτες
- ▷ Διαχειριστικές ζώνες

Η μέθοδος εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στο Εθνικό Πάρκο Arches των ΗΠΑ.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

Το σύστημα VERP επικεντρώνεται στις στρατηγικές αποφάσεις που αφορούν στη φέρουσα ικανότητα και βασίζονται στην ποιότητα των φυσικών/βιολογικών αξιών και της εμπειρίας του επισκέπτη. Το τελικό προϊόν είναι μια σειρά από ζώνες με οριοθέτηση χρήσεων που καθορίζουν τις μελλοντικές συνθήκες μέσω δεικτών και ορίων.

Πλεονεκτήματα:

Όπως και η VAMP, η μέθοδος VERP αποτελεί μια διαδικασία που στηρίζεται στη δημιουργική σκέψη και στα ταλέντα της ομάδας εργασίας, ενώ καθοδηγείται από την πολιτική και τους στόχους του πάρκου. Η ανάλυση των φυσικών και βιολογικών πόρων γίνεται μέσω του προσδιορισμού της σημασίας και της ευαισθησίας της περιοχής, ενώ η ανάλυση των ευκαιριών του επισκέπτη καθοδηγείται από τον προσδιορισμό των σημαντικών στοιχείων της εμπειρίας του. Η ζώνωση αποτελεί το επίκεντρο της διαχείρισης.

Μειονεκτήματα:

Χρειάζεται προσαρμογή για την εφαρμογή της σε άλλες περιοχές. Δεν προσδιορίζεται η «εμπειρία» του επισκέπτη και, εκτός από την περίπτωση του Εθνικού Πάρκου Arches, δεν υπάρχουν άλλα εφαρμοσμένα παραδείγματα. Εξαρτάται, επίσης, από τη δυνατότητα επαρκούς παρακολούθησης, έτσι ώστε να υπάρχουν οι απαραίτητες πληροφορίες που θα καθοδηγήσουν τις διαχειριστικές δράσεις.

ΦΑΣΜΑ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΨΥΧΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΕΠΤΗ (ROS)

Η μέθοδος προβλέπει τον καθορισμό έξι κατηγοριών περιοχών, με βάση τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, των δυνατοτήτων αναψυχής και διαχείρισης. Οι κατηγορίες αυτές αντιστοιχούν σε διαφορετικές τιμές παραμέτρων και σε προδιαγραφές για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων αναψυχής.

Τα στάδια της διαδικασίας:

1. Καταγραφή και χαρτογράφηση των τριών παραμέτρων που επηρεάζουν την εμπειρία του επισκέπτη, δηλαδή των φυσικών, κοινωνικών και διαχειριστικών συνιστωσών
2. Διεξαγωγή ανάλυσης:
 - Προσδιορισμός αντιφάσεων όσον αφορά στα χαρακτηριστικά της περιοχής
 - Προσδιορισμός κατηγοριών ευκαιριών αναψυχής

- Αξιολόγηση των δραστηριοτήτων δασικής διαχείρισης
 - Προσδιορισμός συγκρούσεων από τα παραπάνω δεδομένα και
 - Προτάσεις επίλυσής τους
3. Χρονοδιάγραμμα
 4. Σχεδιασμός
 5. Εφαρμογή προγραμμάτων
 6. Παρακολούθηση

Το τελικό προϊόν είναι ένας ορισμός της προσδοκώμενης εμπειρίας σε κάθε χαρακτηριστικό σημείο/τοπίο (στις 6 κατηγορίες περιοχών που καλύπτουν το εύρος από «παρθένα» περιοχή ως αστική), δείκτες για κάθε εμπειρία και παράμετροι και προδιαγραφές διαχείρισης.

Παράμετροι, Δείκτες και Όρια:

Προτείνονται επτά δείκτες τοπίου, οι οποίοι αντιστοιχούν σε ένα φάσμα εμπειριών που μπορούν να προσφερθούν αλλά και να ελεγχθούν στο πάρκο:

- ▷ Προσβασιμότητα
- ▷ Απόσταση μεταξύ των τοπίων-προορισμών
- ▷ Ορατά χαρακτηριστικά
- ▷ Διαχείριση τοποθεσίας
- ▷ Διαχείριση επισκέπτη
- ▷ Κοινωνικές συναντήσεις
- ▷ Επιπτώσεις επισκεπτών

Για καθέναν από τους δείκτες και για καθεμιά από τις έξι κατηγορίες περιοχών, η Δασική Υπηρεσία των ΗΠΑ έχει αναπτύξει κριτήρια. Για παράδειγμα, προδιαγραφές απόστασης, πυκνότητας χρηστών με όρους ικανότητας και συχνότητας επαφής, καθώς και βαθμό διαχειριστικής εποπτείας που απαιτείται.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

Η μέθοδος αυτή μπορεί να εφαρμοστεί σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις σχεδιασμού τοπίου, ύστερα από κατάλληλη προσαρμογή στα δεδομένα της περιοχής.

Πλεονεκτήματα:

Η μέθοδος ROS προτείνει στις διαχειριστικές αρχές ένα συνδυασμό:

- ▷ Προστασίας του πόρου
- ▷ Ευκαιριών χρήσης από το κοινό
- ▷ Δυνατότητας διαχείρισης
- ▷ Διασφαλίζει την ύπαρξη μιας ποικιλίας ευκαιριών αναψυχής για το κοινό.

Μειονεκτήματα:

Οι διάφορες ευκαιρίες αναψυχής, οι δείκτες τοπίου και τα κριτήρια που τους αντιστοιχούν αποτελούν στοιχεία που πρέπει να γίνουν απολύτως αποδεκτά από τους διαχειριστές προτού ληφθούν αποφάσεις. Οποιαδήποτε διαφωνία θα επηρεάσει τον υπόλοιπο σχεδιασμό του προγράμματος. Οι χαρτογραφήσεις του ROS πρέπει να συνδέονται με τα φυσικά και βιοφυσικά χαρακτηριστικά κάθε περιοχής.

Τα παραπάνω συστήματα δίνουν έμφαση στις δυνατότητες ψυχαγωγίας και απόλαυσης της φύσης εκ μέρους του επισκέπτη και φαίνεται να αρμόζουν στις μεγάλες ακατοίκητες εκτάσεις που περιλαμβάνουν οι προστατευόμενες περιοχές των ΗΠΑ. Η βασική μεθοδολογία τους όμως, που συνίσταται στη χωροθέτηση ζωνών με διαφορετική ένταση τουριστικής ανάπτυξης και στην καθιέρωση δεικτών και παρακολούθησής τους, μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε περιοχή.

Παράρτημα VIII

ΕΝΑ ΕΠΙΤΥΧΗΜΕΝΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ: Η ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΑΜΠΟΠΑΤΑ ΣΤΟΝ ΑΜΑΖΟΝΙΟ, ΠΕΡΟΥ

Ξεκίνημα με επιστημονική έρευνα και μικρή οικοτουριστική δραστηριότητα

Το 1989 δύο περουβιανοί επιστήμονες εγκαταστάθηκαν στη ζούγκλα του Αμαζονίου, στην προστατευόμενη περιοχή Ταμποπάτα, για να ερευνήσουν τα διαφορετικά είδη παπαγάλων μακάο. Για τις ανάγκες της έρευνάς τους έστησαν το Κέντρο Ερευνών Ταμποπάτα στη μέση της ζούγκλας. Καθώς άρχισαν να επισκέπτονται την περιοχή και άλλοι ερευνητές και τουρίστες, οι επιστήμονες εισάγονταν σιγά σιγά στη διαδικασία εμπλοκής τους με τον οικοτουρισμό, προσφέροντας ενημέρωση στους επισκέπτες. Το 1992, τελικά, ίδρυσαν την εταιρία Rainforest Expeditions, η οποία αναλαμβάνει δραστηριότητες οικοτουριστικές, περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και τοπικής ανάπτυξης. Παρέχεται δυνατότητα φιλοξενίας 26 ατόμων στο Κέντρο Ερευνών. Η επιχείρηση πήγε πολύ καλά με μοναδικό πρόβλημα την απόσταση από την κοντινότερη πόλη, το Πουέρτο Μαλντονάδο (8 ώρες με βάρκα!).

Επέκταση του οικοτουρισμού σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα

Ανάμεσα στους ξεναγούς που είχαν προσλάβει οι επιστήμονες ήταν και κάποιοι από την τοπική κοινότητα Ινφιέρνο, που διαμένει στην προστατευόμενη περιοχή και αριθμεί περί τις 200 οικογένειες. Οι άνθρωποι της κοινότητας αυτής, που ανήκουν στη φυλή του Αμαζονίου Έσε Έχε, πήραν την πρωτοβουλία να φέρουν σε επαφή την τοπική κοινωνία τους με την επιχείρηση Rainforest Expeditions για να διευρύνουν την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Οι διαβουλεύσεις ξεκίνη-

σαν το 1996 και, ύστερα από δύο χρόνια, γεννήθηκε η επιχείρηση Posadas Amazonas (που σημαίνει σημείο ανάπαυσης στον Αμαζόνιο), με έδρα 2 μόλις ώρες από το Πουέρτο Μαλντονάδο.

Στη λειτουργία της επιχείρησης Posadas Amazonas συμμετέχουν από κοινού η επιχείρηση Rainforest Expeditions και η κοινότητα Ινφιέρνο, με ίσα δικαιώματα απόφασης (50%-50%). Όσον αφορά στα έσοδα, το 60% πηγαίνει στην τοπική κοινωνία (από όπου χρηματοδοτούνται και τα προγράμματα κατάρτισης) και το 40% στην Rainforest Expeditions (από όπου χρηματοδοτείται και η επιστημονική έρευνα). Η συνεργασία προβλέπει την παράδοση όλης της επιχείρησης στην τοπική κοινότητα σε διάστημα 20 χρόνων από την έναρξή της, το 1998. Σήμερα η επιχείρηση έχει πληρώσει το δάνειο που είχε λάβει στο ξεκίνημά της και εξασφαλίζει, από το 2002, καθαρό κέρδος.

Το οικοτουριστικό «προϊόν»

Η επιχείρηση αυτή προσφέρει στους επισκέπτες της προστατευόμενης περιοχής Ταμποπάτα μεταφορά στην περιοχή, φιλοξενία σε οικολογικό κατάλυμα 48 κλινών, απόλυτα συμβατό με το περιβάλλον, διατροφή σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο στο κατάλυμα και οικοτουριστικές ξεναγήσεις στο δάσος και στον ποταμό Ταμποπάτα. Όλες οι υποδομές, οι υπηρεσίες και τα προϊόντα που προσφέρονται σέβονται και αναδεικνύουν τη φύση και τον πολιτισμό της Ινφιέρνο. Οι προδιαγραφές της επιχείρησης είναι εντυπωσιακές. Το κατάλυμα είναι σχεδιασμένο έτσι ώστε να προσφέρει άμεση επαφή με τη φύση. Δεν έχει ηλεκτρικό, παρά μόνο μια γεννήτρια για την κουζίνα ο φωτισμός είναι φυσικός. Διαθέτουν σύστημα επεξεργασίας του νερού και ειδικής επεξεργασίας για πόσιμο νερό, χρησιμοποιούν ειδικό βιοδιασπώμενο σαμπουάν και προωθούν ανακύκλωση χαρτιού, πλαστικού και οργανικών υλικών. Οι ανέσεις είναι στοιχειώδεις, αλλά ανεκτές από τους τουρίστες. Στις εγκαταστάσεις ανήκουν, επίσης, βιβλιοθήκη με βιβλία για τη βιοποικιλότητα της περιοχής και κέντρο ενημέρωσης-μουσείο φυσικής ιστορίας, ενώ προσφέρονται και γεύματα τοπικής κουζίνας. Αυτά τα γεύματα ετοιμάζονται κάθε εβδομάδα από μια διαφορετική οικογένεια της κοινότητας, έτσι ώστε κυκλικά όλοι

να δέχονται τα οφέλη της συνεργασίας με την επιχείρηση. Το προσωπικό του καταλύματος αποτελείται, στο σύνολό του, από μέλη της κοινότητας Ινφιέρνο το ίδιο συμβαίνει και με αρκετούς από τους ξεναγούς. Αυτοί είναι εκπαιδευμένοι να κάνουν ξενάγηση σε μέγιστη αναλογία ξεναγού/επισκεπτών 1 προς 10 (για τήρηση υψηλής ποιότητας ξενάγησης και για λόγους προστασίας του βιοτόπου). Το πρόγραμμα ξεναγήσεων περιλαμβάνει 5 διαφορετικές περιηγήσεις. Ακόμη, στο Posadas Amazonas διατίθενται προς πώληση χειροτεχνήματα που έχουν κατασκευάσει οι ντόπιοι.

Οι ντόπιοι αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην προστασία της φύσης και απολαμβάνουν τα οικονομικά οφέλη του οικοτουρισμού

Η επιτυχία του οικοτουρισμού έκανε τους ντόπιους να συμμερίζονται το έργο της προστασίας και να συμμετέχουν σ' αυτό. Αναλαμβάνουν δράση για να ελέγξουν το παράνομο κυνήγι και να προστατεύσουν τις βίδρες της περιοχής. Η τοπική κοινωνία ενισχύθηκε όχι μόνο με τα έσοδα από τη λειτουργία της επιχείρησης, αλλά και με τη δημιουργία 18 νέων θέσεων εργασίας και την εμφάνιση νέων ήπιων οικονομικών δραστηριοτήτων (όπως η κατασκευή χειροτεχνημάτων) χάρη στον οικοτουρισμό. Ενισχύθηκε, επίσης, η επιχειρηματική τους ικανότητα και η ικανότητα να οργανώνονται και να παίρνουν αποφάσεις με αντίστοιχες δράσεις κατάρτισης.

Η περίπτωση του Posadas Amazonas αποτελεί άριστο παράδειγμα ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας και συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στα οφέλη του εναλλακτικού τουρισμού. Οι προδιαγραφές για την επιτυχία του και την ουσιαστική συμβολή του τουρισμού στην τοπική οικονομία και κοινωνία αναδεικνύονται ξεκάθαρα:

- ▶ Κατάρτιση
- ▶ Παροχή ίσων ευκαιριών στους ντόπιους
- ▶ Σχεδιασμός τουριστικού «προϊόντος» με άριτες προδιαγραφές για την προστασία και ανάδειξη των πολύτιμων χαρακτηριστικών της περιοχής

- ▶ Προσφορά στους επισκέπτες ποικιλίας συμμετοχικών εμπειριών και
- ▶ Μέριμνα για την τήρηση της φέρουσας ικανότητας.

Βιβλιογραφία

Borelli, S. and Minestrini, S., *Responsible Tourism in the Mediterranean. Principles and Codes of Conduct*, WWF: Rome, 1999.

Ceballos-Lascurain, H., *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, IUCN: Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 1996.

Δενδρινός, Π., «Σύστημα καταγραφής ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο ΕΘΠΑΒΣ», εισήγηση στο συνέδριο *Μέθοδοι μέτρησης φέρουσας ικανότητας και διαχείριση επισκεπτών στις προστατευόμενες περιοχές*, WWF Ελλάς: Αθήνα, 2002.

Denman, R., *Guidelines for Community-Based Ecotourism Development*, WWF International: Gland, Switzerland, 2001.

Eagles, P.F.J., McCool, S.F. and Haynes, C.D.A., *Sustainable Tourism in Protected Areas. Guidelines for Planning and Management*, IUCN: Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 2002.

Epler Wood, M., *Ecotourism: Principles, Practices & Policies for Sustainability*, UNEP-The International Ecotourism Society: Burlington, VT, USA, 2002.

European Commission, Directorate General Environment (επιμ.), Πρακτικά συνεδρίου *Sustainable Tourism and Natura 2000*, European Commission: Λισαβόνα, 1999.

Goodwin, H., Kent, I., Parker, K. and Walpole, M., *Tourism Conservation and Sustainable Development. Case studies from Asia and Africa*, International Institute for Environment and Development: London, 1998.

Hawkins, D., Epler Wood, M. and Bittman, S. (eds.), *The Ecolodge Sourcebook for Planners and Developers*, The International Ecotourism Society: Burlington, VT, USA, 2002.

Καραβέλλας, Δ., Κατσαδωράκης, Γ., Μαραγκού, Π., Νάντσου, Θ. και Σβορώνου, Ε., *Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών: οδηγός ορθής πρακτικής*, ΥΠΕΧΩΔΕ-WWF Ελλάς: Αθήνα, 2003.

Κατσακιώρη, Μ., *Κατευθυντήριες γραμμές για τον σχεδιασμό έργων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης κοινού σε θέματα υγροτόπων*, ΥΠΕΧΩΔΕ-EKBY-MedWet: Θεσσαλονίκη, 2001.

Κομίλης, Π., *Οικοτουρισμός. Η εναλλακτική προοπτική αιφόρου τουριστικής ανάπτυξης*, Προπομπός: Αθήνα, 2001.

Κοκκώσης, Χ. και Τσάρτας, Π., *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*, Κριτική: Αθήνα, 2001.

Lindberg, K. and Hawkins, D. (eds.), *Ecotourism. A Guide for Planners and Managers, Vol. I*, The Ecotourism Society: Burlington, VT, USA, 1993.

Lindberg, K., Epler Wood, M. and Engeldrum, D. (eds.), *Ecotourism. A Guide for Planners and Managers, Vol.II.*, The Ecotourism Society: Vermont, 1993.

Παντής, Ι., «Οικοτουρισμός στα Εθνικά Πάρκα. Η περίπτωση του ΕΘΠΖ», εισήγηση στο συνέδριο *Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού: η διεθνής εμπειρία και η περίπτωση της Ελλάδας*, ΕΟΤ: Θεσσαλονίκη, 2001.

Ποϊραζίδης, Κ., Σκαρτσή, Θ. και Κατσαδωράκης, Γ., *Σχέδιο συστηματικής παρακολούθησης της προστατευόμενης περιοχής του Δάσους Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου*, WWF Ελλάς: Αθήνα, 2000 (αδημοσίευτη εργασία).

Σβορώνου, Ε. (επιμ.), *Σχεδιασμός δράσεων πιλοτικού χαρακτήρα για την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού*, ΕΟΤ-WWF Ελλάς: Αθήνα, 2000.

Σκαρτσή, Δ., «Διαχείριση επισκεπτών στο Δάσος Δαδιάς-Λευκίμης -Σουφλίου», εισήγηση στο συνέδριο *Μέθοδοι μέτρησης φέρουσας ικανότητας και διαχείριση επισκεπτών στις προστατευόμενες περιοχές*, WWF Ελλάς: Αθήνα, 2002.

Σκορδάς, Κ. και Αναγνωστοπούλου, Μ., *Κατευθυντήριες γραμμές για τον σχεδιασμό προγραμμάτων κατάρτισης σε θέματα διαχείρισης υγροτόπων*, ΥΠΕΧΩΔΕ-EKBY-MedWet: Θεσσαλονίκη, 2001.

Στόιος, Α., *Πληροφορίες για την συντήρηση, επισκευή και εκσυγχρονισμό των παλαιών κτισμάτων της Πρέσπας*, Εταιρεία Προστασίας Πρεσπών-CADISPA: 1993.

Στόιος, Α., *Οδηγός για την συντήρηση, επισκευή και ενίσχυση των παλαιών κτισμάτων της Πρέσπας*, Εταιρεία Προστασίας Πρεσπών-CADISPA: 1993.

Synergy, WWF-UK, *Tourism Certification: An analysis of Green Globe 21 and other tourism certification programmes*, 2000.

Tilden, F., *Interpreting Our Heritage*, University of North Carolina Press: Chapel Hill, 1957.

Wearing, S., *Volunteer Tourism. Experiences that Make a Difference*, CABI International: UK, 2001.

Wight, P., *Best Practices in Natural Heritage Collaborations: Parks and Outdoor Tourism Operators*, Canadian Tourism Commission: Canada, 2001.

WWF Ελλάς (επιμ.), Πρακτικά συνεδρίου *Μέθοδοι μέτρησης φέρουσας ικανότητας και διαχείριση επισκεπτών στις προστατευόμενες περιοχές*, WWF Ελλάς: Αθήνα, 2002.

WWF International (ed.), "Tourism Certification", *A WWF Tourism Paper*, WWF International: 2000.

WWF UK (ed.), *Tourism Certification. An Analysis of Green Globe 21 and Other Tourism Certification Programmes*, WWF UK: unpublished paper, 2000.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ & ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

WWF ΕΛΛΑΣ

Αθήνα 2003
Copyright © ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ & ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ

ISBN 960-7284-16-X